

Кікінежді О.М., Говорун Т.В., Міщенко О.О.

**ГЕНДЕРНЕ
ВИХОВАННЯ
ДОШКІЛЬНЯТ**

Навчально-методичний посібник

ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА — БОГДАН

УДК 373.+ 159.922
ББК 88.374 +88.840
К 38

Рецензенти:

дійсний член НАПН України, доктор педагогічних наук, професор

О.В. Сухомлинська

дійсний член НАПН України, доктор педагогічних наук, професор

В.П. Кравець

завідувач лабораторією виховної роботи Тернопільського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

О.І. Тимчишин

Рекомендовано до друку Вченою радою ТНПУ імені Володимира Гнатюка (протокол №3 від 25.10.2011 року)

Кікінежді О.М., Говорун Т.В., Міщенко О.О.

К 38 Гендерне виховання дошкільнят: Навчальний посібник. — Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2011. — 192 с.

ISBN 978-966-10-2710-6

Посібник орієнтований на ознайомлення вихователів і психологів, керівників дитячих навчальних закладів та батьків з основами гендерних знань та способами їх передачі дітям дошкільного віку.

Розвиток у дошкільників вмінь підтримувати рівноправні стосунки з особами протилежної статі в майбутньому стане добрим фундаментом побудови гармонійних міжстатевих стосунків та успішного виконання сімейних та соціальних ролей — професійних, громадсько-політичних, культурних.

УДК 373.+ 159.922
ББК 88.374 +88.840

Це видання підготовлене в межах виконання «Програми рівних можливостей та прав жінок в Україні», яку впроваджує Програма розвитку ООН за фінансової підтримки Європейського Союзу. Думки, висновки чи рекомендації належать авторам та упорядникам цього видання і не обов'язково відображають погляди ПРООН чи інших організацій та закладів системи ООН або Європейського Союзу. При використанні матеріалів посилання на це видання є обов'язковим.

Видано за фінансової підтримки Програми розвитку ООН та Європейського Союзу. Не для продажу.

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва.*

© Кікінежді О.М., Говорун Т.В.,
Міщенко О.О., 2011
© Навчальна книга — Богдан,
майнові права, 2011

ISBN 978-966-10-2710-6

ЗМІСТ

Передмова	4
I. Гендерна соціалізація дитини	7
1.1. Типи гендерної поведінки	7
1.2 Як формується гендерна поведінка	10
1.3 Початки гендерної поляризації дошкільників	17
1.4 Як втручаються статеві стереотипи у поведінку дівчаток і хлопчиків?	25
II. Методологічне забезпечення впровадження гендерного підходу у дошкільну освіту	37
2.1. Гендерні орієнтири сучасної дошкільної освіти	37
2.2 Гендерний аналіз Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі»	45
2.3. Гендерні погляди вихователів	53
2.4. Гендер у розвитку життєвих компетентностей дошкільнят	62
III. Гендерна школа для мам і тат	78
3.1. Уявлення батьків про гендерне виховання дітей	78
3.2. Як розпізнати приховані статеві упередження?	84
3.3 Гендерна «експертиза» дитячих часописів	89
IV. Методичні засади створення гендерно-освітнього середовища для дітей	120
4.1. Гендерні дороговкази гуманістичної педагогіки	120
4.2. Психодіагностичний інструментарій для виявлення гендерної поведінки дитини	132
4.3. Рекомендації щодо проведення занять з гендерною складовою (на допомогу вихователю)	140
Література	183
Додатки	186

ПЕРЕДМОВА

Демократичні процеси в Україні вимагають вироблення нових суспільних вимог до освіти, зокрема, до її дошкільної ланки як основи соціокультурного становлення особистості, що пов'язано передусім з якістю освіти, дитиноцентризмом, відкритістю до суспільства, забезпеченням рівного доступу обох статей до різних сфер життєдіяльності. Це передбачає інтегрування гендерно-чутливого підходу у національну освітню систему згідно чинних нормативно-правових документів України (стаття 24 Конституції України, Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків та жінок» (розділ V, ст.1), Закони України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», наказ МОН України «Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту» (№ 839 від 10.09.2009 та ін.). Проте складовими державної освітньої політики має бути не тільки юридична, але й фактична рівноправність хлопчиків і дівчаток у навчально-виховному процесі.

Досягнення гендерної рівності є однією із ключових Цілей тисячоліття, прийнятих Україною як найважливіших у розбудові громадянського суспільства. Викликами часу відповідно до міжнародних та національних стандартів якості життя та освіти («Біла книга Ради Європи з міжкультурного діалогу «Жити разом у рівності та гідності» (2008); «Біла книга національної освіти України» (2010), є впровадження новітніх технологій, зокрема гендерно-освітніх, у всі ланки освіти, особливо у 4 педагогічний простір дошкільця, спрямованих на підтримку індивідуального розвитку дівчаток і хлопчиків та їх творчого самоздійснення у різних сферах життєдіяльності як майбутніх громадян української держави.

Важливими пріоритетами у розробці дієвих гендерних програм, поряд із врахуванням міжнародного досвіду, є «ідеологія самовизначення» молоді (В. Кремень), збереження «ідентичності української освіти як сердечної, духовної і душевної, людської і людяної, народної і рідинної, патріотичної і моральної у всіх загальнолюдських вимірах» (В. Андрущенко). У історіографії України домінуючою гендерною рисою українців завжди була пошана до волі жінки, партнерство статей, індивідуалізація характерів поза статевою належністю, взаємна довіра та «кордоцентричність» в міжстатевих стосунках (Г. Сковорода, М. Максимович, П. Юркевич). Складовими українського гендерного коду є поєднання архетипу Матері, культу жіночого начала як носія духовної культури з андроцентричністю та самодостатністю козацтва. Тому розвиток ментальності, відродження прогресивних етнотрадій та впровадження інновацій є важливим чинником гендерного самовизначення підрастаючого покоління. Відповіддю на

виклики часу є формування гендерних компетенцій у всіх учасників соціокультурної взаємодії (дітей, батьків, вихователів) як ключових життєвих компетенцій в контексті найкращих практик Європейського Союзу. Сьогодні не можна якісно підготувати сучасного педагога без вивчення ним гендерної теорії, що вже давно стало професійною нормою в демократичних країнах.

Настанови *гуманістичної педагогіки* є засадничими у розробці та впровадженні новітніх гендерно-освітніх технологій для дітей даного вікового періоду (В. Сухомлинський, Г. Ващенко, С. Русова, А. Макаренко, К. Ушинський та ін.). «Гендерна матриця» української педагогічної думки є підґрунтям для сучасних стандартів рівноцінності статей, розширення гендерного світогляду батьків та педагогів, створення позитивної моделі навчання та виховання дівчаток і хлопчиків. Дороговказом для гендерного виховання слугують слова великого Добротворця Василя Сухомлинського «Виховання справжніх чоловіків і справжніх жінок починається з формування громадянських якостей особистості».

Гендерний підхід в педагогіці є новим методологічним інструментом аналізу і проектування особистісних змін, який ґрунтується на врахуванні «фактору статі» у змісті освіти та характері міжособистісної взаємодії «вихователь-дитячий колектив». У різних країнах він має різну назву: гендерний аналіз, «гендерні лінзи», гендерний вимір, гендерна інтеграція тощо. (С. Бем, Ш. Берн, О. Каменська, І. Кон, Л. Штильова та ін.). Вчені наголошують на взаємозв'язку гендерного та особистісного підходів як основи гуманізації навчально-виховного процесу, зокрема: «...гендерний підхід у педагогіці й освіті — це індивідуальний підхід до прояву дитиною своєї ідентичності... дає ...більшу свободу вибору і самореалізації, допомагає бути достатньо гнучкою і вміти використовувати різні можливості поведінки» (В. Кравець); «Особистісно орієнтований підхід до виховання у нинішньому його варіанті певною мірою ґрунтується на методологічних принципах західної гуманістичної психології: самоцінності особистості, глибокої поваги та емпатії до неї, врахування її індивідуальності тощо» (І. Бех).

Гендерний підхід в дошкільній освіті передбачає створення умов для максимальної самореалізації і розкриття здібностей дівчаток і хлопчиків в процесі педагогічної та батьківсько-дитячої взаємодії. Як підкреслює Президент Національної академії педагогічних наук України В. Кремень: «Дитиноцентризм на загальносуспільному рівні стверджує не «показушне» гасло «Усе краще — дітям!», а погляд на дитинство як повноцінне життя людини, на дитину як повноцінну особистість, рівноправного члена суспільства, визнає її індивідуальність

і створює необхідні умови для її становлення і розвитку. На принципах інноваційності і дитиноцентризму має будуватися вся освітня діяльність, вся система відносин у суспільстві, ставлення дорослих до дітей» [39, с. 412–413]. Мова йде про визнання самоцінності дитинства, особистісно-орієнтоване навчання і виховання, реалізацію культуротворчої функції в новій, розвивально-освітній парадигмі, системний підхід до гендерної соціалізації дитини на засадах гуманізму та демократизму (В. Андрущенко, Г. Балл, І. Бех, А. Богуш, М. Боришевський, В. Васютинський, О. Вовчик-Блакитна, С. Гончаренко, Л. Долинська, І. Загарницька, Н. Ничкало, В. Котирло, О. Кононко, В. Кравець, В. Кремень, В. Кузьменко, С. Ладивір, С. Максименко, Т. Піроженко, Т. Поніманська, Ю. Приходько, О. Сухомлинська, О. Савченко, Т. Татенко, Т. Титаренко, С. Тищенко, Н. Чепелева та ін.).

Гендерна демократія можлива за умови особистісно-орієнтованого підходу до виховання хлопчиків і дівчаток, їхньої орієнтації на партнерство у міжстатевій взаємодії та взаємозамінність у виконанні майбутніх сімейних та соціальних ролей. Представники різних наукових шкіл поділяють думку про те, що гендерні уявлення дітей залежать від змісту «курсу гендерного навчання», яке пропонує суспільство, де вони живуть. Відомо, що функціонування гендерного конструкту може аналізуватись як на егалітарних (партнерських), так і на домінаторних (традиційних) статеворольових взірцях. Егалітарна модель гендерної поведінки стає поширеною в тих соціумах, де ідеологія рівноправ'я статей, їх взаємозамінності, гендерної чуйності та толерантності конструюється і пропагується на всіх рівнях соціалізації особистості-від виховання в сім'ї до ідеології держави. Для дошкільної ланки освіти необхідна нова ідеологія гендерного виховання, яка б заохочувала б особистісний підхід до дитини, індивідуалізований розвиток незалежно від її статевої належності.

I. ГЕНДЕРНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ДИТИНИ

1.1. Типи гендерної поведінки

Стать є найпершою ознакою людини, яка з'являється на світ. Не випадково її означення розмішують на початку анкетних даних. Це — паспортна, або акушерська чи біологічна стать. Коли до неї додають інші соціальні характеристики, як, приміром, учень, студентка, службовець, вказують освіту, професію, посаду, економічний статус тощо, йдеться вже про гендерні характеристики чоловіків та жінок.

Різниця між поняттями «стать» та «гендер»: стать є біологічним феноменом, а гендер—соціальним.

Поняття «гендер» є одним із базових у процесі соціалізації, оскільки виховання людини у переважній більшості культур залежить від статі. Отже, гендер — це наповнення понять «чоловік» та «жінка» певним соціальним змістом. Таким чином, термін «стать» означає біологічну належність людини, а гендер — відмінності між чоловічими та жіночими соціальними позиціями. Ось чому найкоротше визначення гендеру: гендер — це стать соціальна.

Чоловіками та жінками не народжуються, а стають у процесі виховання, під впливом соціального оточення, яке соціалізує стать, перетворюючи істоту з певною біологічною належністю у стать психічну. За простою відповіддю на запитання «Хто народився — хлопчик чи дівчинка?» криється чітко закарбована в приписи поведінки конкретна програма статевого виховання. Її початком стає ота голуба чи рожева стрічечка, якою породілля перев'язує конверт з немовлям. Так починається гендерна соціалізація дитини.

З перших днів життя дитини соціальне оточення відіграє вирішальну роль у вихованні особистості чоловіка чи жінки. Саме сім'я відтворює нове покоління чоловіків та жінок не тільки фактом народження хлопчиків та дівчаток, а й перетворенням біологічної статі в психічну, соціальну через передачу дітям певної суми знань про взаємини статей, їх призначення у різних сферах людського буття. Формування **статі психічної**, тобто певної системи ціннісно-сміслових уявлень особи про себе як про чоловіка чи жінку, набутті **первинної гендерної ідентичності**. відбувається в процесі соціалізації через засвоєння статевоповідних нормативів поведінки, починаючи, наприклад, з того, що одяг жінок та чоловіків застібається на різні боки, і закінчуючи дискусіями, чи може бути жінка президентом тощо.

Уявлення про стаетипізовану поведінку жіноцтва та відповідні їм особистісні якості, а також чоловічі, представлені в стереотипі:

«лагідні, чуйні, люблячі, віддані» та «безстрашні, витривалі, рішучі, наполегливі, відчайдушні.» Такий дихотомічний конструкт фемінності (лат. *femina* — жінка) та маскулінності (лат. *masculus* — чоловік) зображають як два полярні полюси однієї лінії. Чим більше особа обирає рис фемінності, тим ближче вона до полюсу справжньої жінки і навпаки. Чим більше ознак, що належать до чоловічого полюсу, тим менше вона жінка. Риси стевотипізованої поведінки розглядають як взаємодоповнюючі, комплементарні та нерівноцінні: якості чоловічі є домінуючими, якості жінки — підлеглими: вона — боягузка, він — сміливий, вона — добра виконавиця, а він — хороший керівник.

Фемінність ← 0 → Маскулінність

Взаємопротиставлення слугувало підставою для поляризації сімейних та соціальних ролей, обґрунтування різного їх призначення («здобувач, захисник» та «берегиня і опікунка»). Маскулінність і фемінність розглядали як публічне та приватне, провідне та другорядне, здатне керувати, вести за собою і підпорядковуватись та виконувати розпорядження. В історії цивілізації маскулінність та фемінність слугували приписами належної соціальної та моральної поведінки статей.

Андрогінність (лат. *andro* — чоловік і *gyn* — жінка) — це поєднання в одній людині позитивних властивостей, які традиційно визначаються як чоловічі та жіночі. Якщо обставини вимагають швидких, рішучих, сміливих дій, чи навпаки, вміння заспокоювати, підтримати, надати психологічну допомогу, то андрогінна особистість здатна їх виявляти, незалежно від того, якої вона статі. При цьому вона успішно справляється як з інструментальними, так і експресивними гендерними ролями. Саме андрогінне виховання звільняє індивіда від нормативних пут стевотвідповідної поведінки, тому кожен стає вільним у виборі власного індивідуального шляху розвитку особистості незалежно від стевотвої належності. Отже, традиційна, двополюсна гендерна поведінка є принаймні вдвічі обмеженішою порівняно з андрогінною.

Порівнюючи особливості виконання стевотвих ролей чоловіками і жінками, вихованих на андрогінних та стевотипізованих традиційних моделях, науковці дійшли висновку про непродуктивність останніх для розвитку особистості, їхній однобічний вплив на формування професійних орієнтацій, вмінь та навичок, що має своїм наслідком нереалізований потенціал соціальних ролей у жінок та сімейних, батьківських — у чоловіків.

Андрогінна, багатовимірна концепція побудована на поєднанні «чоловічих» і «жіночих» властивостей, на їх високому розвитку і прояві в залежності від ситуації, передбачає універсалізацію сімейних,

професійних та громадсько-політичних ролей, їх взаємозамінність, що відповідає егалітарним гендерним настановам (рис.1.1.).

Рис. 1.1. Андрогінність як поєднання «жіночого» і «чоловічого» в єдине ціле

Андрогінність вибирає найкраще з маскулінності та фемінності й відкидає всі їхні негативні аспекти (агресивність, залежність, емоційну незворушність, нездатність взяти на себе відповідальність тощо). Одним із численних прикладів цьому є поведінка двох уже немолодих жінок Наталії Чайки та Ганни Судової, які працюють нянями в одному із санаторіїв для дітей-інвалідів. Ризикуючи життям, вони винесли з охопленого вогнем приміщення понад двадцять дітей. Коли одна з жінок, перевіряючи, чи ніхто не залишився в палаючій кімнаті, втратила свідомість, інша винесла її звідти на своїх руках. Це трапилося під час Новорічних свят 2004 року.

5-річна Настя Овчар, яка винесла свою 2-річну сестричку з полум'я, лікуватиметься в Немирові. Подвиг маленької харків'янки ще довго буде у всіх на вустах. Нагадаємо події березня. Менишенька, 2-річна Людмила, коли прокинулася, сказала сестричці, що змерзла. А та, недовго думаючи, вирішила розпалити грубу. Старшенька з дівчаток навіть не помітила, як іскри впали на її синтетичну кофточку, як вміть зайнялось полум'я. Вогонь швидко поширювався, Настя миттю схопила Людочку на руки і побігла з нею до сусідів, просила їх врятувати сестричку. Через шок Настя навіть не усвідомила, що сильно обгоріла. У дівчинки було вражено 80% шкіри. Дуже довго лікарі взагалі не давали жодних шансів на те, що дівчинка виживе. © 2007-2010, Українська правда.

Сандра Бем, професор психології та жіночих студій Корнельського університету, зауважувала: «... Я вірю в те, що люди можуть бути

одночасно як маскулініми, так і фемінними. Я також думаю, що традиційні статеві ролі стають на заваді досягненню такої реальності багатьом індивідам. Як жінки, ми почали усвідомлювати, що ми боїмося виразити наш гнів, відстоювати свої уподобання, повірити у власну думку, тримати розвиток ситуацій під контролем. Як чоловіки, ми усвідомили, що боїмося заплакати, торкнутися один одного, подивитись в очі нашим страхам та слабкостям» [4].

Взірцем для набуття дитиною андрогінних якостей можуть слугувати вірші Олени Пчілки «Сестричка і братик» та Володимира Ладичця «Люлі, люлі, Спи, сестричко»:

*Єсть у мене люба лялька
Хорошая дуже!
Може, в кого є ще краща,
Та мені байдуже!
Граюсь лялькою гарненько,
Гарно убираю;
Пограюся та і знову
Її заховаю.
А як дуже забажає
братичок маленький,
Даю йому погратися
Стане веселенький!»*

Чи

*«Люлі, люлі,
Спи, сестричко!
Я і сам ще невеличкий,
Вже втомився колисати,
І пісень тобі співати.
Задрімала навіть киця,
А тобі усе не спиться.
В мене ж є іще робота:
Треба глечик зняти з плота,
Каченятам дати водички...
Люлі, люлі,
Спи, сестричко!»*

1.2 Як формується гендерна поведінка

Представники різних наукових шкіл поділяють думку про те, що гендерні уявлення дітей залежать від змісту «курсу гендерного навчання», яке пропонує суспільство, де вони живуть. Відомо, що функціо-

нування гендерного конструкту може аналізуватись як на егалітарних (партнерських), так і на домінаторних (традиційних) статеворольових взірцях. Історично успадковану диференціацію сфер діяльності статей: світ чоловіків — світ предметів і речей (предметно-інструментальний), світ жінок — це світ спілкування і взаємин (емоційно-експресивний) — продовжують вважати панівними у настановленнях на призначення статей у сім'ї та суспільстві. Традиційна система відмінностей ролей базується на ідеї взаємодоповнюваності психологічних властивостей статей: хлопчики — сильні, безстрашні, мужні; дівчатка слухняні, боязкі, орієнтовані на догляд, турботу тощо. Андрогінність розглядають необхідною умовою універсалізації гендерних ролей, яка стирає обмеження, зумовлені традиційними соціокультурними очікуваннями.

Доктор філософських наук В. Москаленко підкреслює багаторівневість соціального оточення особистості на прикладі соціально-екологічної моделі У. Бронфенбреннера, характерною особливістю якої є гнучкі прями та зворотні зв'язки між чотирма системами (мікро, мезо, екзо та макросистема), через які здійснюється їх взаємодія [46].

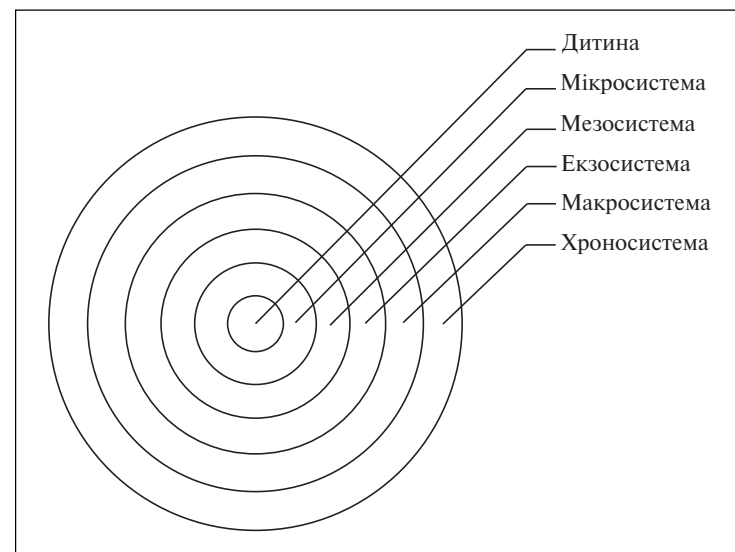

Рис. 1.2. Біоекологічна модель соціалізації У. Бронфенбреннера

Макросередовище- джерело психічного розвитку особистості, що становить суспільство, його соціально-економічну і політичну систему.

Мезосередовище — джерело психічного розвитку особистості, що полягає у національно-культурних та соціально-демографічних особливостях населення за місцем проживання дитини.

Мікросередовище — джерело психічного розвитку особистості, що включає її безпосереднє оточення, близьких дорослих, сім'ю.

Роль-суспільно прийнятий спосіб поведінки людей у різних ситуаціях (Д.Б. Ельконін)

Еталони-зразки етичні-емоційно-когнітивні узагальнення щодо способів поведінки; відображають певну сферу діяльності життя дитини та містять у собі суспільну оцінку і емоційне ставлення.

Результати багатьох досліджень підтверджують сформованість первинної статевої ідентичності у більшості дітей до кінця дошкільного віку, причому успішність цього процесу залежить від компетентності і престижності батька тої ж статі і пов'язана з емоційними стосунками з батьком іншої статі, а також пов'язана із загальним формуванням Я-концепції дитини. У 5-6 років і хлопчики, і дівчатка починають усвідомлювати, що їхня стать — незворотня і постійна: «Я хлопчик (дівчинка) назавжди!» Дитина починає демонструвати власну ідентичність, коли розуміє, що граючи у футбол, хокей, дівчинка не перетвориться в хлопчика, а чоловік з хусточкою на голові чи сережкою у вусі продовжує залишатись представником чоловічої статі. Цей процес набуття дітьми первинної ідентичності є аналогічним для більшості етнокультур і може варіювати в межах одного-двох років.

Вчені визначили найбільш важливі напрямки статевої програми соціалізації дитини. По-перше, встановлено, що *дорослі по-різному будують характер розмови, залежно від статі дитини*. Це стосується не тільки батьків, а й усіх старших, хто оточує дитину. До дівчинки — ласкавий, ніжний, заспокійливий тон, для хлопчика — бадьорий, нижчий за тембром, заохочувальний до активності та змагання. Різна інтонація — різний ступінь вимогливості щодо поведінки та гри. По-друге, зафіксовано, що дівчинці дістається значно більше погладжувальних, обіймів, поцілунків від дорослих, ніж її одноліткові-хлопчику. По-третє, для дівчаток обираються ніжніші кольори, м'які, пухнасті, округлі іграшки, для хлопчиків — яскраві, помітні здалеку та тверді іграшки з жорсткими каркасами. По-четверте, функціональне призначення іграшок та ігор для хлопчиків та дівчаток не просто різне за характером, а іноді й діаметрально протилежне. Конструктори, автомобільна техніка, словом, усе те, що рухається, крутиться, вкручується та викручується, гуде та свистить, призначено для хлопчиків. Для дівчаток пропонують те, що можна пригорнути, прикрасити, заховати, доповнити, укомплектувати.

Замислимося над сюжетами дитячих ігор. Чи часто можна побачити, що хлопчики граються з ляльками, а дівчатка з машинами чи зброєю? Такі випадки трапляються хіба що в ранньому дитинстві, не затьмареному прискіпливим нав'язуванням дорослими своїх уявлень про хлопчачі та дівчачі іграшки. Уже в 5-6-річних малюків чітко сформовані уявлення про те, які ігри для хлопчиків, а які — для дівчаток. Дівчатка грають у лікаря, школу, доньок-матерів, а хлопчики — у солдатів, міліцію, прикордонників, війну тощо. Психологи вважають, що в дівчаток, як правило, однотипні іграшки, у хлопчиків вони різноманітніші за формою та функціональним призначенням. Чи не в цьому витоки протиставлення у виборі жіночих та чоловічих ролей в дорослі роки?

Безпосередній рівень гендерної соціалізації — це мікрорівень, на якому гендерні настанови індивід отримує шляхом безпосередніх контактів із сім'єю, вчителями, однолітками, сусідами, працівниками різноманітних дитячих установ «обличчя в обличчя».

Узагальнення результатів численних психолого-педагогічних досліджень, які «фіксували» гендерні настанови хлопчикам та дівчаткам, юнакам та дівчатам на мікрорівні (диференціація стилей виховання синів та дочок, гендерні лінії спілкування в системах батько-син, мати-донька, настанови вчителів тощо), дає змогу устами авторів їх означити як суцільний стереотип, де чоловіче і жіноче більшою мірою представлене його дихотомією, протиставленням, яке притаманне традиційним гендерним орієнтаціям. Це означає, що жіночу стать орієнтують на емоційно-експресивні, важливі для дому і сім'ї ролі, а чоловіків — на інструментальні, на соціальну активність. Якщо на мікрорівні соціалізації маскуліність пов'язується з інструментальними вміннями, когнітивним фокусом на проблемі, а жіночність — опікуючими та емоційним фокусом гендерної поведінки, то це обмежує особистісний, індивідуальний розвиток людини, породжує низку проблем в її соціальному функціонуванні.

Набуття гендерної ідентифікації та освоєння певного типу статево-рольової поведінки активізують такі психологічні механізми, як спрямування, моделювання, підкріплення та пізнання.

Спрямування. Суть його полягає в організації «жіночого» чи «чоловічого» оточуючого мікросередовища дітей. Починається воно з народження — вибору стрічки для новонародженої дитини: голубої для хлопчиків і рожевої для дівчаток. Дорослі створюють для дитини середовище, яке, на їх думку, відповідає статевої належності. Для хлопчиків — це передусім все те, що вкручується, рухається, взаємодоповнюється: машинки, конструктори, які розвивають інструментальні

навички, майстерність. Для дівчаток м'які, пухнасті, ніжні іграшки, які можна пригорнути, якими можна прикрасити. Вся дитяча індустрія ніби запускає підсвідомі механізми ідентифікації задовго до того, як дитина навчиться усвідомлювати, чого від неї очікує соціум.

Психологи стверджують, що у дівчаток, як правило, однотипні іграшки, у хлопчиків різноманітніші за формою та функціональною придатністю. Очевидно, з цих ігор бере початок взаємопротиставлення у виборі жіночих і чоловічих ролей, яке простежується в дорослі роки. Може варто прислухатися до думки великого педагога А.С. Макаренка, який наголошував батькам про значення вибору типів іграшок, дитячої гри у розвитку здібностей дитини та її підготовки до життя та праці. *На етапах розвитку гри вплив батьків є надзвичайно великим-заснавач А.С. Макаренко. В першій стадії матеріальним центром гри є іграшка, яка буває трьох типів: іграшка готова, механічна чи проста; іграшка напівготова, яка вимагає від дитини дороблення; іграшка-матеріал-глина, пісок тощо. У кожного з цих видів іграшок є свої переваги і недоліки. Найкращим способом є комбінування трьох типів іграшок, але в жодному разі не в надлишку. Якщо у хлопчика чи дівчинки є одна-дві механічні іграшки, не потрібно купляти більше. Додайте ще якусь розбірну іграшку і побільше якихось матеріалів. Найголовніше добитись наступного: щоб в дитячій грі дитина дійсно гралась, творила, будувала, комбінувала, щоб не кидалась дитина від одного завдання до іншого, щоб в кожній іграшці бачила відповідну, потрібну для майбутнього цінність, берегла її.* [41, с. 75–77].

Згідно з психологічними спостереженнями, саме дорослі нав'язують малечі свої статевоспіввіднесені ігри та іграшки. В одному експерименті хлопчикам і дівчаткам у дитсадку пропонували статевонетипові іграшки. Хлопчики із задоволенням почали гратися ляльками, а дівчатка — машинками. Заставши своїх синів і дочок за «дивними» іграми, батьки реагували приблизно однаково: «А чим ви це тут займаєтесь?», «Що це з вами?». Гостріше в таких ситуаціях реагували тати, сприйнявши «жіночі» заняття своїх синів як загрозу для їх маскулітності. *Якщо дитина починає наслідувати поведінку іншої статі (наприклад, хлопчик виявив інтерес до вишивання (це ж цікаво, як голка веде за собою нитку, метикує?), бо захотів вишити зайчика), то цей учинок отримує відповідну оцінку: «Хлопчикам це не личить!», «Не можна».*

Дорослі по-різному спрямовують і регулюють поведінку хлопчиків і дівчаток. Вони не заохочують дослідницьку і конструктивну поведінку дівчаток: прагнення більше дізнатися про іграшку, розібрати її, застосувати не за призначенням. Натомість схвалюють нетрадиційні способи гри хлопчиків, їх цікавість до механізмів функціонування іграшок.

Хлопчиків заохочують до змагань, перемог, конкуренції. Їхня агресія (вербальна, фізична) з метою досягнення мети часто сприймається як норма, а така поведінка дівчинки засуджується.

Часто батьки одягають дитину відповідно до її статі або відповідно зі своїми уявленнями, не завжди враховуючи бажання дитини. При цьому одяг впливає на поведінку дитини. Одяг, традиційний для хлопчика, не сковує рухів, дає можливість дитині бути активною, дитина не боїться її забруднити, отже, такий одяг визначає активність дитини. Одяг дівчаток, навпаки, сковує рухи, примушує бути охайною, що приводить до пасивності дівчаток. Ось як висміює цей стереотип дитячий письменник Г. Остер у своїй книзі «Шкідливі поради для неслухняних батьків»:

Якщо, миючи у ванні свого сина-замазуру.

Мама раптом зауважить,

Що не син це, а дочка,

Хай у розпач не впадає,

Бо великої різниці

Між замурзаними дітьми,

Чесно кажучи, нема.

Чи у вірші «Чепуруха»:

Одягає доню ненька

У сукеночку новеньку.

Але доня вередує:

— У старій гулять піду я!

Бо коли в новій гуляти —

Доведеться зразу прати.

Можливо, матері варто прислухатись до доньки і дізнатись, чому вона вередує дочка і не хоче одягати нової сукні? Можливо, саме таким чином дівчинка виказує свої природні потреби і бажання бути активною, стрибати, бігати, гуляти, займатись фізичними вправами, а новий одяг сковує, у ньому вона відчує себе незручно.

Моделювання. Реалізується воно в освоєнні нав'язуваних соціумом певних моделей поведінки. Якщо до п'яти років хлопчики із задоволенням імітують «жіночі види діяльності», (*пригадується епізод, коли хлопчик 4 років причепив бантик і одягнув фартушок, цілий день «приміряв» на себе роль дівчинки, але вже на другий день відмовився «Я вчора погрався і досить»*), то пізніше відмежовуються від них, адже сім'я, телепрограми, дитячі книги дають приклади для наслідування, визначають чоловічі та жіночі ролі. Уже у 5–6-річному віці діти чітко розрізняють ігри для хлопчиків і дівчаток. Дівчатка граються у лікаря, школу, доньки-матері, хлопчики — у солдат, міліцію тощо.

Зазначимо, що у первинній соціалізації дитини найважливішу роль відіграють саме статевотипізовані взірці, образи. Ось як про це говорить у віршах у дитячих часописах та книжках.

*Доня вміє вишивати
Бо її навчала мати.
І тепер усе, що хочеш
Ожива на полотні:
І казкова диво-птиця»,
І царівна білолиця,
І жоржини біля хати,
і калина, і півні...
Щира дяка, рідна нене,
що умілі руки в мене,
Що тепер нитки та голка
Друзі вірнії мої.*

(В. Баран «Доня вміє вишивати»)

*Татусю, татусю, куди йдеш?
Чом мене, синочка, не береш?
Ти будеш сапати, я — бур'ян
збирати. Чи візьмеш?»*

(Марійка Підгірнянка «Помічник»)

Заохочення (підкріплення). Особливістю цього психологічного механізму є винагорода дитині за дотримання певного типу поведінки: похвала від батьків, вчителів, інших дорослих. Це посилює ту поведінку, якої навчають дитину. Ці неписані правила настільки органічно входять у зміст спілкування і характер взаємин людей, що ми їх не завжди помічаємо. Крім того, гендерні моделі поведінки, взірці «чоловічого» і «жіночого», що транслуються засобами масової інформації, на основі ідентифікаційних механізмів, засвоюються свідомістю дитини, визначаючи гендерні орієнтації особистості та її реальну поведінку.

Неабияку роль у формуванні уявлень про стать і статевоповідну поведінку дитини відіграє **пізнання** через розвиток її когнітивних здібностей. Ці уявлення виступають мотиваційною основою набуття гендерної ідентичності, бо відчуття тотожності, подібності іншим людям тотожної статі, відчуття «ми — хлопчики (дівчатка)», «ми — майбутні жінки (чоловіки)», на думку багатьох психологів, знижує тривожність, посилює впевненість у собі (див. табл. 1.1.). Цей внутрішній пласт гендерної ідентифікації називають ще *психічною статтю*.

Табл. 1.

Динаміка гендерної ідентичності в дитинстві

Приклад	Когнітивна конструкція та гендерні уявлення	Вік
«Я дівчинка»	індивідуальна гендерна ідентичність	2-3
«Він — хлопчик»	гендерна класифікація дітей	3-4
«Мама — жінка»	гендерна класифікація дорослих	3-5
«Рожевий гарніший, ніж блакитний»	надання переваги предметам, що асоціюються зі своєю статтю	4
«Хлопці мають коротке волосся»	чіткі гендерні очікування	4
«Я готую їжу, прибираю, бо я дівчинка»	чітка статево-рольова поведінка	5
«Я хочу бути, як мама»	ідентифікація з батьками тотожної статі	5
«Дівчата також можуть бути пілотами»	ослаблення гендерних стереотипів	13

Сьогодні у психологічній науці спостерігається тенденція до інтеграції описаних вище підходів в розумінні психології дитини, коли враховуються біологічні, соціальні, когнітивні і особистісні фактори. Прихильники інтегративного підходу наголошують, що з 3-річного віку відбуваються процеси гендерної **самосоціалізації** у взаємозв'язку з розвитком образу Я. У психологічній енциклопедії зазначається: *«Ідентичність статева — усвідомлення і переживання індивідом своєї статевої належності (фізіологічних, психологічних і соціальних особливостей). Усвідомлення індивідом своєї І.с. визначає освоєння відповідної гендерної ролі, що впливає на його поведінку, яка виявляється у статево-рольовій орієнтації і наданні певних статево-рольових переваг (Психологічна енциклопедія/авт.-упорядник Степанов О.М. — К.: Академвидав, 2006. — с. 150–151)»*

1.3. Початки гендерної поляризації дошкільників

Проблема набуття дитиною статево-рольової ідентичності в дошкільному віці, який є одним з найважливіших періодів у становленні особистості, залишається недостатньо вивченою у психолого-педагогічних дослідженнях. Теоретичне підґрунтя аналізу проблеми статево-рольової ідентифікації склали концептуальні підходи генетичної, вікової та педагогічної психології щодо закономірностей розвитку особистості, її мотиваційно-потребової сфери, які містяться у

наукових доробках Г. Балла, І. Бега, Л. Божович, М. Боришевського, І. Булах, Т. Говорун, Л. Долинської, Е. Еріксона, В. Кагана, І. Кона, О. Кононко, В. Котирло, Я. Коломінського, С. Ладивір, С. Максименка, В. Мухіної, Р. Павелківа, Т. Піроженко, Т. Поніманської, Ю. Приходько, Н. Радіної, Т. Репіної, Т. Титаренко, І. Чекаліної та спадщині видатних педагогів-гуманістів В. Сухомлинського, А. Макаренка, С. Русової, Г. Ващенко, Я. Корчака, К. Ушинського.

Статевікова ідентифікація як прийняття ролі представника своєї статі стає особливо важливою в старшому дошкільному віці, бо саме цей вік вважається важливим періодом «зав'язування найбільш значущих вузлів» зростаючої особистості, всередині якого відбувається формування чіткого і незворотнього уявлення «Я-хлопчик»/»Я-дівчинка». У його формуванні беруть участь два механізми соціалізації — *статеворольова типізація*, яка детермінується контекстом культурологічного середовища та *індивідуалізація*, яка має множинну варіативність і залежить від конкретних умов життєдіяльності кожної дитини.

Діти вже у ранньому віці усвідомлюють, що відмінності в кольорі шкіри, мові, статі та фізичних можливостях пов'язані з привілеями і владою. Вони дізнаються про це, помічаючи спільне й відмінне між людьми, а також сприймаючи як словесні, так і несловесні вказівки на ці відмінності. Расизм, сексизм і дискримінація людей із розумовими або фізичними вадами суттєво впливають на розвиток їхнього усвідомлення себе та інших.

Аналіз вітчизняної та зарубіжної психологічної літератури з даної проблеми свідчить про різноманітність та неоднозначність тлумачень механізмів впливу на становлення статевої самосвідомості дитини, зокрема: ідентифікації з батьками і ровесниками (З.Фройд), системи заохочень та покарань з боку дорослих (А. Бандура), адресування дитині приписів та підкріплення типової для статі поведінки (Е. Маккобі, К. Джеклін), активності самої дитини у освоєнні статевих ролей та самокатегоризації статі (Л. Колберг, Д. Улліан, Й. Плек), причому розвиток гендерної ідентичності тотожній етапам когнітивного розвитку дитини за Ж. Піаже. Згідно концепції Ж. Піаже, усвідомлення статевої константи досягається завдяки такій здатності, як уміння утримувати в пам'яті якісь враження, образи, уявлення, властиві дітям в період переходу від конкретного мислення до конкретно-абстрактного. Оцінка з боку дорослих, а пізніше однолітків, поведінки дитини з приводу відповідності чи не відповідності гендерним нормам, суттєво впливає на самооцінку себе як представника статі (І. Кон, Я. Коломінський, В. Каган).

Ш. Берн описує чотири стадії становлення гендерної ідентичності: **гендерну ідентифікацію** (віднесення дитиною себе до тієї чи іншої статі); **гендерну константність** (розуміння, що гендер постійний і змінити його не можна); **диференційне наслідування** (бажання бути найкращим хлопчиком чи найкращою дівчинкою); **гендерну саморегуляцію** (дитина сама починає контролювати свою поведінку, використовуючи санкції, які вона вживає до самої себе).

Прихильники теорії засвоєння гендерних схем (С. Бем, Х. Халверсон К. Мартін) вбачають у первинній ідентичності підтвердження свого основного постулату про те, що діти засвоюють і відтворюють стаетовитипізовані моделі гендерної поведінки ще до того, як вони стають здатними їх усвідомлювати (рис. 1.3).

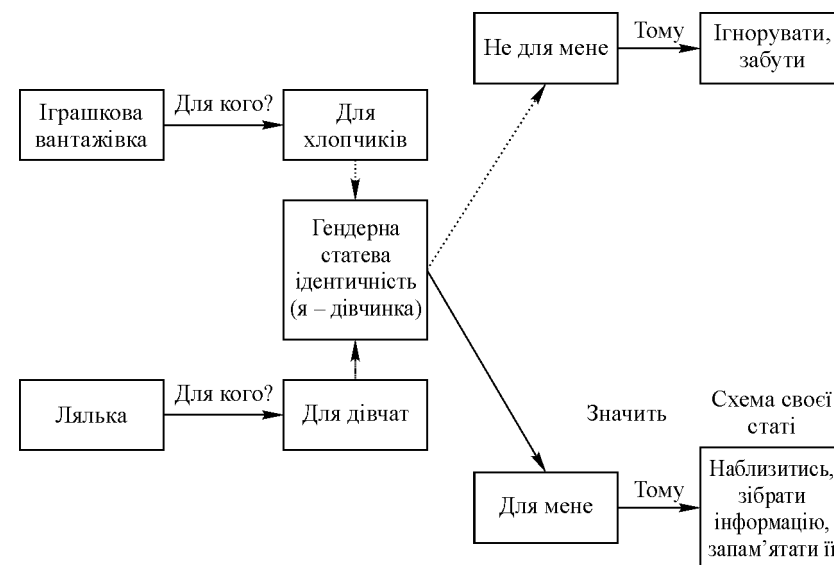

Рис. 1.3. Теорія гендерних схем у дії.

Первинна статева ідентичність формується у віці 1,5-3 роки, коли діти правильно співвідносять себе та інших із тією чи іншою статтю, проте розуміння дітьми статевих відмінностей залишається ще обмеженим, бо в цьому віці діти допускають зміну статі (наприклад, 3-річний хлопчик збирається стати мамою, коли виросте).

Процес гендерної соціалізації дітей дошкільного віку в науковій літературі висвітлений констатацією двох положень, які вже стали хрестоматійними: 1. До 2-3 років дитина ідентифікує свою біологічну

стать; 2. До 5-6 років усвідомлює її незворотність. Проте щодо змісту гендерних орієнтацій дошкільника, джерела, значущі для формування егалітарних чи традиційних настановлень, є проблемами дискусійними. Чи справді орієнтація на біполярний конструкт гендеру полегшує дитині процес засвоєння статевої ролі?

На рівні старшого дошкільного віку гендерна ідентичність може бути усвідомлювана, наприклад, у такий спосіб:

*«У дубочка-зелен дуб.
Виросте з дубочка дуб.
Стану я, Дмитрусь,-Дмитром.
Станеш ти, Петрусь, Петром»
(Володимир Лучук «Горидуб»)*

*«Ой, росту я»
Я у мамі вже велика,
Ось вінок уже сплела,
А як взую черевики,
Стану вища від стола.
Ой, росту я, ой, росту.
Наче вишенька в цвіту.
Рада мама, радий тато,
І бабуся, і дідусь.
Буду всім допомагати. (Н. Забіла)*

Вторинна статева ідентифікація. Цей етап статевого усвідомлення і поведінки припадає на дитячі, підліткові та юнацькі роки. (табл. 2).

Наскільки схожі та несхожі психологічні властивості слабкої та сильної статей? На які з них найчастіше посилаються психологи, характеризуючи дитячий та дорослий вік?

Немовлята

Він	Вона
Рухливі, активні в пізнанні оточення, нетерпимі до недоїдання, мокрих пелюшок, спраги. Чутливі до зміни подразників, у тому числі фізичних умов існування. Гостро реагують на больові подразники, вимагають активації їхньої уваги різними зовнішніми стимулами. Жваві, всюдисущі, наполегливі щодо задоволення їхніх бажань.	Емоційно активні, уважні до змін в оточенні, добре переносять фізичний дискомфорт, легко адаптуються до зміни умов існування. Чутливі до ставлення до них, добре диференціюють запахи, смакові властивості, звукові та кольорові відтінки. Терплячі до болю, спраги, мокрих пелюшок, недоїдання.

Дошкільнята

Непосидючі, активні у пізнанні нового: придумують нові ігри, освоюють іграшки, ламаючи та реконструюючи їх. Не бояться нових територій, виявляють допитливість у незнайомому середовищі. Виявляють непосидючість, настирливість, агресивність (вербальну та фізичну). Імпульсивні, емоційно нестримані, грубі в рухах, запальні в іграх, швидкі в діях та ході. Активні у розподілі ігрових ролей, встановленні нових контактів, залученні до спільних ігор інших, часто міняють партнерів по грі. Пізніше опановують навички управління своїм організмом.	Боязкі в контактуванні з незнайомим світом та людьми, нерішучі у встановленні контактів. Віддають перевагу спокійним іграм, м'які в рухах, жестах, чутливі до характеру стосунків у грі. Полюбляють ігри із сюжетами опіки, піклування, лікування, навчання, вибіркові в установленні нових знайомств, віддають перевагу постійним партнерам по грі. Зміст ігор часто імітує характер взаємин. Виявляють схильність до різних видів мистецтва, інтерес до прикрас, оформлення деталей одягу, побутових речей. Оволодівають вміннями добре контролювати сечовиділення, схильні дотримуватися гігієни.

Школярі

Люблять рухливі ігри зі швидкозмінною сюжетів, елементами змагань, ризику. Виявляють пізнавальні інтереси до механізмів, будови технічного обладнання, функціонування різноманітних пристроїв, машин автомобілів, кораблів, літаків тощо). Орієнтуються на конкретні результати взаємодії (змагання, боротьбу, досягнення мети). У спілкуванні критикують, переконують, аргументують правоту чи доводять перевагу, спираючись на факти, розмовляють про події, боротьбу, поєдинки, відкриття нового. Характер мовлення дублює емоції, що супроводжують діяльність, оперують порівняннями, аргументами, кількісними параметрами успіхів та невдач. Орієнтовані на швидкість виконання завдань, на кількісні показники досягнень, на подолання перешкод.	Виявляють інтерес до видів активності, що передбачають опікування, облаштування, прикрашання, обслуговування, надання допомоги. Акуратні в діях, мають розвинуту здатність до розуміння емоційних станів у вербальній та невербальній комунікаціях. Орієнтовані на характер взаємин, зміст спілкування, спільність емоційних переживань, схожість оцінних ставлень до подій чи людей. Спілкуючись, люблять ділитися враженнями, почуттями, радять, надають емоційну підтримку та діяльну допомогу. Здатні до образного мислення, інтуїції, передбачення, розуміння та оцінки емоційних станів людини, осмислення дій та вчинків.

Мають схильність до лідерства, виявляють прагнення та вміння пропонувати нові ідеї, організовувати, керувати, відстоювати. Нечутливі до морально-етичних оцінних суджень про себе та інших. Дружба базується на спільних заняттях. У разі фрустрації потреб схильні виявляти войовничість, агресивність, жорстокість, егоїзм. Наполегливі у досягненні мети, виявляють брак емпатійності, співпереживання. Схильні приймати рішення самостійно, рідко звертаються за порадою. Здатні на нерозважні вчинки та дії. Схильні до переоцінки своєї особистості та потенційних можливостей, недостатньо самокритичні, надмірно самовпевнені. Схильні до інтровертованості, замкнутості, відособленості. Захоплюються науковою технікою, історичною літературою, пригодами, фантастикою. Люблять відвідувати змагання, захоплюються спортом, мають спортивних кумирів.	Вразливі до тону, морально-етичних нюансів взаємин, емпатійні щодо дій та вчинків. Відповідальні, старанні, ретельні при виконанні доручень, орієнтовані на схвалення. Світ захоплень та інтересів орієнтований на моральні засади взаємин та характер їх розвитку. Очікувальна позиція в процесі групової взаємодії, віддають перевагу малим, з постійним складом групам. Гнучкі в адаптації до соціальних норм та вимог середовища, орієнтуються на компроміс, порозуміння, домовленості. Критичні щодо власного Я, схильні до саморефлексії, самоїдства, заниженої самооцінки. Орієнтовані на передачу оцінного ставлення, емоційну підтримку у радості й горі. Дружба базується на спільності емоційних ставлень, довірі, вірності, щирості. Захоплюються романтичною, сентиментальною літературою, мають кумирів серед кіноакторів, музикантів, співаків.

Моделі гендерної поведінки в традиційній та егалітарній родині

Гендерні погляди (орієнтації) людини — це важливий індикатор особистісного виміру гендеру, оскільки саме він є вектором життєдіяльності людини. Розрізняють традиційні (або патріархальні) орієнтації, що базуються на концепції поляризації чоловічого та жіночого, обов'язків, функцій, властивостей та егалітарні (із франц. *egalite* — рівність), партнерські чи біархатні (із лат. *bi* — подвоєння і грецьк. *arhe* — влада) — двовладдя чоловіка і жінки. Відмінності між цими різними поглядами на взаємини статей найповніше ілюструють ознаки традиційної та егалітарної родин.

Гендерна соціалізація в традиційній та партнерській сім'ї спрямовує процес набуття особистісного самовизначення в сфері

гендеру (гендерної ідентифікації) в різне русло. З одного боку, обмежене належністю до певної статі, а з іншого — обмежене власним Я — інтересами, потребами, без огляду на стать. Нав'язані в дитячі роки статевої ролі упередження визначають характер гендерних диспозицій у подальшому житті. Жертвами стереотипізованих уявлень про «слабку» та «сильну» статі стають не лише жінки, а й чоловіки, адже орієнтація на традиційні моделі поведінки звужує простір особистісного розвитку, обмежує сфери індивідуальної самореалізації.

Якщо прихильники традиційного виховання спираються на тезу, яка стверджує, що **«немає просто людини, а є тільки чоловік і жінка»**, то прихильники егалітарного виховання дотримуються принципу, згідно з яким, **«немає тільки жінки або чоловіка, а є унікальна людина, індивідуальність, особистість»**. Згідно з традиційним підходом сімейні ролі розподіляються між статями у такий спосіб: він — годувальник сім'ї, захисник, обов'язки якого лежать поза домом, він виконує важливі соціальні функції; вона — народжує і виховує дітей, є берегинєю домашнього вогнища. Її господарські обов'язки, виконання яких у позаробочий час сягає половини його обсягу, — це провідна форма самореалізації жінки — господині, матері, дружини. Ефект «подвійної зайнятості» жінки вважається природним сценарієм розгортання сценарію її сімейного життя. При цьому будь-які недопрацювання вдома через переваження професійними обов'язками розцінюються зрадою сім'ї.

Мовою фактів:

Жінка в середньому витрачає: на приготування їжі, прання, придбання продуктів тощо у 6-8 разів більше часу, ніж чоловік; допомагають дітям у підготовці шкільних завдань 70% жінок і 10% чоловіків; приготування їжі забирає у жінок 10-12 годин на тиждень, у чоловіків — 1-1,5 години.

Татусі дітей будь-якого шкільного віку є більш дистанційованими у спілкуванні як від доньок, так і синів, про що свідчать результати соціологічних досліджень Державного інституту з проблем сім'ї та молоді; в оцінках дітей різного шкільного віку є менш довіреними і авторитетними особами у порівнянні з мамами.

Патріархат у сім'ї проявляється: у перекладанні українськими татусями своїх сімейних обов'язків на плечі жінок; у відвертому ігноруванні батьківських ролей. Низький рівень емоційного, психічного благополуччя українських чоловіків пов'язують з невмінням: будувати паритетні стосунки з дітьми; спілкуватись з ними на суб'єкт-суб'єктних началах. Хатній патріархат чоловіків проявляється також: у диференціації спілкування із синами і доньками; у більшому ігноруванні контактів з доньками. Патріархальні настанови українських татусів проявляються в застосуванні авторитарного та ігноруючого стилів сімейного виховання, що засвідчує низький рівень їхньої педагогічної культури. Українські татусі поступаються авторитетом перед матерями, що зафіксовано в ставленні до батьків серед дітей усіх вікових груп.

Домінаторна (традиційна) сім'я	Партнерська (егалітарна) сім'я
Нерівномірний розподіл влади, зловживання нею	Авторитет кожного, кооперативне використання влади
Керівництво, базоване на силі	Керівництво, базоване на авторитеті
Ригідність гендерних ролей	Взаємозамінність гендерних ролей
Статевотипізовані родинні обов'язки та гендерна сегрегація інтересів	Гнучкість розподілу сімейних обов'язків та видів діяльності з відповідним розмежуванням інтересів
Суворі правила родинного життя	Лабільність правил родинного життя
Деструктивний спосіб розв'язання конфліктів	Конструктивний спосіб розв'язання конфліктів
Невдачі та помилки приховуються, засуджуються, зазнають обструкції, довго пригадуються	Невдачі та помилки не приховуються, обговорюються без дорікань, прощаються, забуваються
Відсутність поваги до приватних справ, особистих таємниць, тотальна підконтрольність поведінки	Повага до приватних справ, особистих таємниць, невтручання в інтимний світ без запрошення
Почуття незахищеності, підпорядкованості, самотності, переживання провини, тривожності, депресії	Сприйняття сім'ї як найбезпечнішого місця, де набувається впевненість у собі, зникають сумніви, тривожність, покращується настрій
Закритість сімейного життя, подружніх стосунків від суспільного життя	Відкритість сімейного життя для соціуму, активне включення подружжя в суспільне життя
Виховання дітей в умовах гіперконтролю, підпорядкованості, звітності, слухняності	Виховання в умовах розширення автономії дитини, її самовизначення, повноправної участі в прийнятті колективних рішень

Творення міжособистісних стосунків у партнерській сім'ї відбувається на засадах рівності особистостей чоловіка і жінки, взаємозамінності їх домашніх ролей та обов'язків. Це означає, що за домашні, побутові справи береться у сім'ї той, хто на цей момент є менш зайнятим. Статєва належність не має значення для закріплення сімейних ролей. Гнучкий розподіл сімейних обов'язків дає можливість вчасно вирішувати сімейні проблеми, а ще бути самодостатнім у всіх сферах сімейного життя, чи то ремонт побутової техніки, чи виховання дитини.

Американські психологи, спостерігаючи за особливостями статево-рольового розвитку дітей, яких виховували безробітні татусі, оскільки мами в цих сім'ях працювали, з'ясували, що гендерні відмінності щодо

змісту занять, інтересів, умінь і навичок хлопчиків і дівчаток були не такими очевидними, як у більшості інших сімей. Вони однаково гралися з ляльками і технікою. Хлопчики семи-десяти років полюбили хатню роботу, уміли доглядати за молодшими братами та сестричками.

Партнерство статей вже стало правилом у багатьох сім'ях демократичних країн. В них немає поділу професій, сфер діяльності чи побутової праці на «чоловічі» та «жіночі». Дівчаток та хлопчиків виховують на моделях гендерного виховання, однаково залучаючи до оволодіння побутовими навичками (як в'язання, шиття, плетіння, кулінарія тощо, так і майстрування, ремонтування, водіння машини, робота з приладами тощо). Отже, основою егалітарної гендерної поведінки є рівність та взаємозамінність статей у реалізації господарських, побутових, виховних функцій сім'ї.

1.4. Як втручаються статеві стереотипи у поведінку дівчаток і хлопчиків?

Цивілізація створила систему поведінкових приписів, взірців, моделей поведінки (від іграшок, одягу, манер спілкування тощо до соціальних видів діяльності), прийнятних для хлопчиків та дівчаток, чоловіків та жінок. Вони функціонують у вигляді *гендерних стереотипів* і допомагають засвоєнню статевої* ролі у дитячі роки, бо є своєрідною вказівкою про призначення статей у суспільстві, органічною складовою нормативів статево-рольових очікувань (гендерних стандартів). Ці очікування, як правило, диференціюють, навіть поляризують поведінку статей. Активність і наполегливість хлопчика сприймається як норма поведінки; така ж поведінка дівчинки — як відхилення від норми. Так, якщо ненормативна лексика в устах хлопців чи їхня бійка сприймається нормою, відповідною канонам «справжньої» чоловічої поведінки, то вияв подібної поведінки дівчатками вважається недопустимим. Чоловік із хиткою ходою напідпитку в громадському транспорті сприймається пасажирами співчутливо, і навіть поблажливо, водночас жінка в подібному стані викликає глузування і презирство.

Побутує думка, що вся гендерна проблематика — це суцільний стереотип. Якщо дитині подобаються ляльки, то вона є дівчинкою. Дівчинка поводить себе спокійніше, її легше налякати, ніж хлопчика. Однак стереотипні припущення про гендер породжують часто необгрунтовані висновки про поведінку особистості. Чим менше відомостей про людину, тим більше гендерні стереотипи опосередковують думку про неї.

* Соціальні норми, що визначають функції та обов'язки чоловіків і жінок у сім'ї та суспільстві, називають статевими (гендерними) ролями.

В одному експерименті дорослим пропонували спостерігати за грою та поведінкою дошкільнят, статеву належність яких неможливо було визначити за їхнім вбранням та зачісками. Виявилось, що малюків, які виявляли більшу самостійність у грі, а особливо непосидючість, агресивність, егоїзм тощо, ідентифікували як хлопчиків. Якщо ж дитина шукала захисту у виховательки, боялася зробити самостійні кроки, щоб подолати перепону на шляху до іграшки, яка її цікавила, або плакала чи тулилася до інших дітей, її вважали дівчинкою.

Несподіваними виявилися судження дорослих, яким пропонували охарактеризувати поведінку дітей, стать яких експериментатори умисно вказували неправильно. Виявилось, що дітей, яких психологи представили як дівчаток (насправді ж то були хлопчики), характеризували як боязких, нерішучих, невпевнених у собі тощо, здатних допомогти іншому, виявити турботу, лагідність. Дітей же, яких представили хлопчиками (насправді то були дівчатка), сприймали рішучими, сміливими, здатними згуртувати інших дітей, нав'язати свою гру, змагання тощо. Коли дитина активна та непосидюча, це сприймається як норма поведінки для хлопчика і як відхилення від неї для дівчинки.

Результати цих дослідів свідчать, що статева належність у свідомості людини тісно пов'язана з очікуваннями стереотипної, статево відповідної поведінки. Поведінку, яка узгоджується з прийнятим у даному суспільстві розподілом статевих ролей, називають статево типізованою. Це — генералізоване, узагальнене уявлення про «типово» жіночу або «типово» чоловічу рольову поведінку. В узагальненому вигляді вони існують як маскулінні та фемінні риси.

Гендерні стереотипи (грецьк. stereos — твердий і typos — відбиток) — спрощені, стандартизовані, стійкі, емоційно насичені, ціннісно означені полярні за знаком оцінки, жорстко фіксовані образи чоловіка і жінки, які спонукають певне ставлення до статей.

Вчені умовно виокремлюють 4 головні (системоутворювальні) групи гендерних стереотипів, як-от:

1. маскулінності-фемінності як характеристик чоловічих і жіночих особистісних властивостей;
2. розподілу сфер діяльності, праці та напрямків соціалізації статей;
3. соціальних ролей у приватно-сімейній сфері;
4. соціальних ролей статей у публічній сфері.

Наведені групи стереотипів, хоча й утворюють разом один суцільний гендерний стереотип, все ж мають свої ключові складові, розвінчування яких дає змогу зрозуміти їхній гальмівний вплив на особистість, яка виступає представником біологічної статі, а не соціальною істотою, індивідуальністю.

Слово «стереотип» походить від кореня «stereos typos...» твердий, незламний, відбиток, що підкреслює те, як важко зламати поширені упередження проти людини тільки тому, що вона або чоловічої, або жіночої статі.

Статеві стереотипи інтегрують гендерну ієрархію в політичну, ідеологічну, професійну, родинну та інші субординації, консервуючи патріархальні цінності. Порівняємо статево диференційований та егалітарний підходи як «за» і «проти» в найпоширеніших статевих стереотипах, представлених в схемі 1.3. [65].

СТЕРЕОТИПНИЙ (СТАТЕВОДИФЕРЕНЦІЙОВАНИЙ) ПІДХІД	ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНИЙ (ЕГАЛІТАРНИЙ) ПІДХІД
I. ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ЧОЛОВІЧОЇ ТА ЖІНОЧОЇ ПОВЕДІНКИ	
Маскулінність-фемінність як протилежність чоловіків та жінок та їхнього взаємодоповнення.	Андрогінність як поєднання маскулінно-фемінних властивостей, незалежно від статі, передумова партнерства, універсалізації виконання соціальних ролей.
«Чоловіче» та «жіноче» в поведінці статей зумовлене різним природним призначенням статей.	Властивості, які традиційно визначаються як «чоловічі» та «жіночі», залежать не від біології статі, а від виховання. Тому в окремих етнокультурах чоловіки можуть демонструвати типово «жіночу» поведінку, а в інших навпаки.
Анатомічно «сильний» та «слабкий» статям властива відповідно «маскулінна» та «фемінна» поведінка.	Анатомічна відмінність статей безпосередньо не визначає статево відповідність поведінки. Незалежно від своєї статевої належності людина може мати фемінну, маскулінну, андрогінну чи статево невизначену поведінку.
Чим більше у «нього» чоловічих якостей, а у «неї» — жіночих, тим більше вони доповнюють одне одного й утворюють гармонійне ціле.	Гіпергендерна поведінка чоловіків («ефект мачо») та жінок («ефект принцеси») не може відповідати засадам партнерства. Гіпермаскулінність чоловіків пов'язана з домінуванням над слабшими жінками, в тому числі, психологічним, фізичним чи сексуальним насиллям щодо жінок, а гіперфемінність — із застосуванням маніпуляційних технік щодо чоловіків.
Не віднайти нині «справжнього» чоловіка навіть вдень зі свічкою. Лицарі сьогодні — рідкість!	Екстремальні ситуації досить часто демонструють високі взірці звитяги чоловіків, приклади справжнього лицарства. Проте повсякденне життя вимагає від кожної людини непомітних вчинків, за якими — повага до партнера, толерантність, чуйність. Тому коли говорять про кризу маскулінності, мають на увазі насамперед переосмислення чоловіками своєї домінаційної ролі в родині та суспільстві, свідомого лицарства в буденних справах.

«Сила жінки — в її слабкості, а емансипація зробила з жінки чоловіка, та ще й без спідниці!»	Пробудження громадянської свідомості жіноцтва під впливом включення в суспільну сферу проявилось у домаганнях ними рівних виборчих та інших людських прав. Визволення жінки з патріархальних тенет супроводжувалось боротьбою за рівні з чоловіками права на освіту, професію, соціальну активність, що, зрештою, призвело до зміни свідомості чоловіків, які почали вбачати в ній рівну собі особистість, а не слабку істоту, яка потребує поводиря.
Чоловіки і жінки — дві протилежності, два ворогуючі табори, їм ніколи не вдається загасити вогонь антипатії «ми — вони».	Конфліктні протиріччя виникають не між жінками та чоловіками як різними статями, а між їхніми традиційними та егалітарними світоглядними позиціями.
II. ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТАТЕЙ І СТРАТЕГІЙ ВИХОВАННЯ	
Хлопчики та дівчатка — два протилежних світи, які мають виховуватись по-різному.	Різні анатомічно, проте однакові як люди, рівноцінні як особистості. Тому їхнє виховання має бути не статево-, а особистісноспрямованим, орієнтованим на розвиток їхньої індивідуальної своєрідності.
Дівчатка і хлопчики мають навчатися окремо, і таке роздільне виховання є найефективнішим, оскільки позбавляє багатьох виховних проблем.	Здавна роздільне виховання статей було зумовлено історичним поділом праці, а отже — спрямованим на освоєння дітьми різних сфер діяльності: обслуговуючої — для дівчаток і предметної — для хлопчи-
	ків, а відповідно, і різних ролей в родині та суспільстві. Демократизація суспільних відносин призвела до однакових вимог щодо освіти і виховання особистостей дівчат і хлопців, а значить — і спільного їхнього навчання.
Одностатеві освітні заклади є кориснішими для обох статей, ніж змішані. Не випадково відроджується стара традиція — гімназії для хлопчиків, школи «для справжніх леді». Навіщо майбутнім мамам забивати голову всілякими математично-фізичними нісенітницями, а хлопчикам — «розпускати нюні» над долею літературних героїв.	Не беручи до уваги створення військових середніх закладів чи козацьких дівочих полків і т. п., освітня практика засвідчила неефективність роздільного навчання і виховання. «Школи леді» і т. п. заклади — це ренесанс патріархату через практику протиставлення статей та обмеженість освіти рамками традиційної гендерної ідеології — дівчатам — домогосподарство, хлопцям — суспільний устрій.

Хлопчики здібніші до точних та природничих наук, а дівчатка — до гуманітарних, що говорить на користь окремого і окремішнього навчання і виховання статей.	Дівчаток і хлопчиків стереотипно спрямовують на освоєння «статевідповідних» дисциплін. Психологічні дослідження засвідчили, що вчителі значно більше заохочують пізнавальну активність хлопців щодо освоєння точних дисциплін, а дівчат — до гуманітарних, що і породжує пізніше «зсув» у їхньому професійному виборі. Якби суспільство і надалі керувалось стереотипом різних здібностей статей, то мусило б забути про Софію Ковалевську, Марію Склодовську-Кюрі, Катерину Ющенко разом з Янушом Корчаком, Антоном Макаренком, Василем Сухомлинським та іншими.

Оскільки гендерні стереотипи поляризують статеві ролі, поділяючи їх на дві категорії, різні за поведінкою і соціальними функціями, то вони легко засвоюються дітьми в процесі соціалізації як взірці для наслідування: що більше ти хлопчик, то менше маєш бути подібним до дівчаток, і навпаки. Відповідно статева стереотипізація схематизує процес формування гендерного ідеалу — «справжнього» чоловіка чи «справжньої» жінки, що дало підстави науковцям говорити про енергозберігаючу позитивну роль статевих стереотипів у процесі соціалізації. Це, так би мовити, позитивний бік стереотипізованих уявлень, який полягає в тому, що поляризація статей ще з давніх-давен людської цивілізації збігається з біполярністю сприйняття світу та його поділу на світле і темне, солодке й гірке, високе та низьке і т. п., а значить — допомагає самовизначенню поведінки навіть у ситуаціях проблемних — ти хлопчик/дівчинка? — отже, «хлопчикам — направо, дівчаткам — наліво». Статеві стереотипи інтегрують гендерну ієрархію в політичну, ідеологічну, професійну, родинну та інші субординації, консервуючи патріархальні цінності.

Сексизм як статева дискримінація — це усталене, упереджене ставлення до людини підставі її належності до статі, що породжує реальне ущемлення її прав і можливостей, хибне уявлення про її потенціал. На практиці ця теоретична схема наповнюється цілком конкретним змістом життєвих колізій, а часом і трагедій: *«чоловіки не здатні» упереджене ставлення судді та членів судейської колегії до позову чоловіка відхилення позову чоловіка щодо опіки і догляду за дітьми після розлучення з дружиною через те, що жінці легше доглядати за дитиною*. Отже, прояв стереотипів у реальному житті набуває ознак сексизму.

З віковим розвитком діти починають розуміти, що поширені узагальнення не завжди правильні. Старші діти частіше, ніж молодші, не звертають уваги на стереотипи в оцінці інших дітей. Наприклад, під

час одного дослідження 4- і 8-річним учасникам розповідали про вигаданих дітей, одні з яких мали друзів тієї самої статі, інші — друзів протилежної статі й відповідні інтереси: «Томмі — 5-річний хлопчик, у нього найкращий друг — дівчинка. Томмі любить прасувати білизну». Дітей запитували про те, наскільки такій дитині сподобалось би гратися хлоп'ячими і дівчачими іграшками. Результати дослідження показали: 4-річні діти оперували в судженнях статтю дитини і стверджували, що хлопчикам сподобалось би гратися з іграшками для хлопчиків, а дівчаткам — для дівчаток, незважаючи на те, що «Томмі подобається гратися з дівчинкою і прасувати іграшковою праскою»; 8-річні діти вже враховували нетипові інтереси Томмі й надавали перевагу їм.

Перед тим як іти до школи, діти встигають засвоїти багато гендерних стереотипів. На порозі середнього шкільного віку діапазон їхніх спрощених узагальнень мало чим уже відрізняється від дорослих. Під час одного із досліджень дітей запитували, які з 16 типово маскулінних і 16 типових фемінних рис характерніші для хлопчиків, а які — для дівчаток. П'ятирічні хлопчики і дівчатка змогли вказати тільки на третину рис із переліку стереотипів, характерних для дорослих, одинадцятирічні вже ідентифікували до 90 %. (табл. 1.4.)

	Хлопчики		Дівчатка		
	5-річні	11-річні	5-річні	11-річні	
Сильні	✓	✓	Емоційні	✓	✓
Анресивні	✓	✓	Добрі	✓	✓
Нестримні	✓	✓	Доброзичливі	✓	✓
Жорстокі	✓	✓	Люблячі	✓	✓
Грубі	✓	✓	Слабкі	✓	✓
Честолюбні	✓	✓	Сприйнятливі		✓
Люблять командувати	✓	✓	Легко збуджуються		✓
Люблять ризикувати		✓	Витончені		✓
Незалежні		✓	Непостійні		✓
Галасливі		✓	Скромні		✓
Хвальковиті		✓	Служняні		✓
Веселі		✓	Плаксиві		✓
Настирливі		✓	Балакучі		✓
Впевнені		✓	Несерйозні		✓

У дослідженні Г. Іванової (1984) емпірично було встановлено, що

4-річні діти граються у змішаних групах, не надаючи переваг ні дітям тотожної, ні іншої статі. Дівчатка вже вибирають іграшки, які відображають сферу жіночого буття, а хлопчики-чоловічого. Починаючи з п'ятирічного віку відбувається диференціація у виборі партнерів у грі, причому у дівчаток це виражено більшою мірою, ніж у хлопчиків. У 6-річному віці статеві диференціація стає більш чіткою у дошкільнят і супроводжується вимогами від партнерів по грі особистісних якостей для позитивного емоційного спілкування і чіткого прояву статево-рольової поведінки. Дівчатка демонструють любов і турботу до своїх ляльок-доньок, є ніжними і ласкавими. Хлопчики підкреслюють суворість, наполегливість, іноді навіть грубість, виражаючи це наказним тоном і понижуючи тембр голосу.

Вченими також описані статовитипові відмінності у змісті та організації ігор дітей дошкільного віку. Виявлено, що гра в дошкільному дитинстві є способом прояву статовспецифічних особливостей дітей та відображенням рівня сформованості їх психологічної статі. У дослідженнях Н. Білопольської показано, що поряд із усвідомленням віку, у дітей даного онтогенетичного періоду формуються певні уявлення про статево-соціальні ролі людини. Починаючи з 5 років, інтенсифікується вплив процесу статевої ідентифікації на диференціювання інтересів та переваг хлопчиків та дівчаток у грі, до різних видів діяльності. У 6-7 років з'являється сприйняття своєї статі з точки зору приналежності до групи, об'єднаної спільністю інтересів її представників, виникають гендерні орієнтації на образ Я хлопчика чи дівчинки.

У численних дослідженнях вітчизняних та зарубіжних вчених вказується, що статеві ідентифікація формується на фоні загальної ідентифікації з тим значущим найближчим довкіллям, де здійснюється емоційно-позитивне спілкування дитини (насамперед з матір'ю, незалежно від статі дитини), тому роль дорослих і однолітків є винятково важливою для набуття нею первинної статевої ідентичності.

Згідно з опитуваннями приблизно 92 % батьків хотіли б, щоб першим народився хлопчик. Батьки мають різні сподівання щодо поведінки синів і дочок. Попри відсутність будь-якої різниці між немовлятами, тати, перебуваючи під впливом статі дитини, описували своїх дочок не дуже активними, тендітними і безпомічними, синів — сильнішими, з кращою координацією рухів, тобто вбачали в них більше маскулінних ознак, ніж матері.

Дорослі починають свідомо і несвідомо навчати дитину її статевої ролі відповідно до загальноприйнятих стереотипів, орієнтуючи її в тому, що означає бути «хлопчиком» чи «дівчинкою».

Виявлено, що хлопчикам дозволяють більше проявів агресивності, заохочують активність, ініціативність і т.п., тоді як від дівчинки очікують душевності, чуйності, емоційності. Зазвичай орієнтація дитини на цінності своєї статі найчастіше відбувається в сім'ї, де кожний з батьків є носієм гендерних орієнтацій. В. Мухіна, вказуючи на роль дорослих у статевій ідентифікації дитини, підкреслює найважливіший механізм *наслідування* всім формам поведінки дорослих, їх стереотипним звичкам, символам «мужності» і «жіночності», які дитина починає вносити у сюжети ігор. Нею виявлено, що діти групуються в ігри за статевою ознакою, доброзичливо ставлячись до дітей тотожної статі: хлопчик частіше вибирає хлопчика, а дівчинка-дівчинку. Значимо, що вибрані ігрові ролі, як правило, відображають соціальні прагнення дітей різної статі: інтереси хлопчиків зосереджені на техніці, змагальних іграх, в яких можна реалізувати свої домагання на перемогу, лідерство тощо. Інтереси дівчаток більшою мірою зосереджені на міжособистісних стосунках, сфері сім'ї і т.п. На думку В. Мухіної, іграшки теж виступають опірним матеріалом у грі, який допомагає розвитку її сюжету, тому на їх виборі теж позначається статева приналежність дітей. Таким чином, від статевої ідентифікації дитини залежить багато позитивних досягнень у її особистісному розвитку: її самосвідомість, інтереси, ігри, іграшки, поведінка, взаємостосунки з однолітками та ін. Орієнтація на свою стать і пов'язані з нею зміни є тією невід'ємною і генетично ранньою ланкою, без якої неможливе ні перше, здебільшого стихійне, становлення особистості в дошкільному віці, ні її друге відкриття в юнацькому віці [47].

Як відмічає В. Каган, статевої поведінка — це система вчинків, які очікуються від певної статі і залежить від соціостатевого статусу, соціостатевої ролі та уявлення про себе як особистості відповідної статі. В одному з досліджень щодо взаємовпливу однолітків було викремлено 5 рівнів соціальної взаємодії маленьких дітей: 1) гра на одинці (взаємодія відсутня); 2) гра-спостереження, коли дитина, що грається з іншими дітьми, обмежується лише спостереженням за їхньою грою; 3) паралельна гра, у якій дитина грається з іншою, використовуючи ті самі іграшки, але ще не взаємодіє з нею; 4) асоціативна гра, коли діти обмінюються іграшками, між ними відбувається певна взаємодія, проте вони не координують свої дії щодо єдиного сюжету, цілі; 5) спільна гра, під час якої діти зайняті спільною справою (будують з кубиків дім тощо). Паралельна гра характерна для дворічних дітей, асоціативна — 4–5-річних; 6–7-річні діти граються в сюжетно-рольові ігри [27].

Чимало психологів твердять, що хлопчики значно активніші ініціативніші у пізнанні навколишнього простору, ніж дівчатка. Це, так звана, *територіальна поведінка*. З раннього дошкільного віку відміча-

ється вплив ровесників (А. Захаров, Д. Ісаєва, В. Каган, Т. Репіна). Між статями існує чимало спільного: більшість дівчаток полюбують гратись у рухливі ігри, де падають, в той час як багато хлопчиків надають перевагу спокійним іграм. Хлопчики частіше малюють танки, літкаи, різні машини, а дівчатка- природу, людей і т.п.

Грунтовні дослідження відкривають для нас відмінність психологічного світу хлопчиків та дівчаток. Остаточне усвідомлення незворотності статевої належності дітьми старшого дошкільного віку співпадає з бурхливим посиленням статевої диференціації у поведінці та сферах діяльності, різних інтересах, вибору за власною ініціативою дихотомічних ігор та іграшок, статево відповідних ролей у сюжетно-рольових іграх тощо, що є підтвердженням наукових досліджень інших вчених (Е. Маккобі і К. Джеклін, Т.А. Репіна, Н.В. Плисенко, Л.В. Ільченко та ін.).

Виявлені відмінності між хлопчиками і дівчатками щодо змісту та виду ігор. Зокрема, хлопчики, як правило, надають перевагу гри-метушні, вони більш схильні до суперництва і змагання. Ігри дівчаток не такі динамічні, їм менш властива боротьба за домінування, а тому не представляють цікавості для хлопчиків. Вибираючи однолітків тотожної статі, і хлопчики, і дівчатка, як правило, вказували на мотивацію спільної діяльності (вміння дружно гратись, придумувати цікаві спільні ігри, компетентність в різних видах діяльності тощо).

Аналогічна тенденція виявилась при «сортуванні» дітьми домашніх справ та обов'язків, професій на чоловічі та жіночі, рис характеру та поведінки чоловіків та жінок. Отже, середовище однолітків, через гру, пізніше через спілкування як самостійний вид діяльності демонструє, розвиває і закріплює «статево відповідні» вимоги, очікування, нормативи поведінки, необхідні для життя у дорослому світі. Діти починають гратися в предметні (нав'язувані дорослими) ігри, імітувати статево типізовану поведінку у відповідних сюжетах рольової гри.

Посилюється вплив гомогенної групи- *гендерна сегрегація*, що більш жорстко спостерігається як гендерна норма у хлопчиків (тата більше спілкуються з із синами, ніж з дочками) і супроводжується з їх боку парадоксальним порушенням ігрових меж, які «встановлюють» дівчатка, заставляє їх ще більше турбуватись про зміцнення меж приватного простору своєї статі (перенесення ігрових куточків, окреслювання простору спілкування тощо).

Дитяча спільнота як носій власної субкультури також виконує специфічні функції у формуванні статевої ідентичності. У діяльності і спілкуванні «на рівних» уточнюється і виробляється поведінка дитини відповідно до статевої позиції, встановлюються під впливом

статевотипізованих настанов вихователів і батьків та асимілюються психологічні відмінності гендерної поведінки.

Л. Ільченко вивчала стевотипові і індивідуально-специфічні особливості психологічної статі хлопчиків і дівчаток 4-7 років. Нею виявлено, що до кінця дошкільного віку відбувається становлення значущих параметрів психологічної статі, яке полягає в усвідомленні і самоприйнятті дитиною себе як представника певної статі, освоєнні статевої ролі, розвитку стевих орієнтацій, формуванні статевої самосвідомості, які, інтегруючись у цілісне особистісне новоутворення, утворюють образ Я хлопчика/дівчинки. Усвідомлення статі обумовлює відповідне самопочуття у межах статі: що я відчуваю, ким я хочу бути і чи подобається мені представляти цю роль в суспільстві. Серед важливих детермінант розвитку психологічної статі авторка вважає: сприятливі сімейні взаємини, склад сім'ї (повна, неповна), включення прабатьків у виховання внуків, наявність старших і молодших, одно- і різностевих дітей.

На думку дослідників (В. Каган, І.Кон, Л.Семенова, Т.Репіна та ін.), суть феномену стеворольових відносин як складного внутрішнього утворення полягає: у стеворольових орієнтаціях (уявленні людини про те, наскільки її особистісні якості (вольові, моральні, фізичні, емоційно-експресивні, інструментально-ділові) відповідають очікуванням та вимогам чоловічої та жіночої ролі, тобто стереотипам мужності і жіночності; та емоційно сприймаючих рольових стандартів поведінки (маскулінної, фемінної, андрогінної, недиференційованої). Л.Семенова, А.Чекаліна відмічають, що, незалежно від статевої належності, у дошкільнят чітко прослідковуються чотири типи стеворольової поведінки, психологічних опис яких представляє для нашого дослідження незаперечний інтерес. Індивідуальні та вікові особливості гендерних орієнтацій визначають своєрідність становлення самооцінки та домагань, а також характер їх взаємозв'язку.

У багатьох дослідженнях отримані дані про складніший характер стеворольової соціалізації хлопчиків, ніж дівчаток (Л. Градусова, Т. Репіна, Т. Кукуліте, Н. Татарінцева). Встановлені стеві особливості в системі самооцінки: хлопчики вище, порівняно з дівчатками, оцінюють свої фізичні можливості (фізичні, вольові та ігрові здібності), а також загальну успішність, меншою мірою вважаючи себе соціально компетентними. У дівчаток спостерігається протилежна тенденція: більш значущими для них є соціальна взаємодія.

У літературі вказується, що до кінця 5-го року життя дитина ідентифікується з ровесниками однойменної статі. Вибір ровесника як об'єкта для ідентифікації зумовлений тим, що дитина усвідомлює не-

можливість до відповідного віку «бути дорослою» (Л. Обухова, В. Мухіна). Крім того, однолітки набувають в очах дитини особливої значущості — є тим дзеркалом, в якому можуть відобразитися їхні якості та особливості поведінки, що виступає основою для становлення оцінки себе як хлопчика/дівчинки. Чи не тому видатний педагог А. Макаренко підкреслював, що від батьків вимагається увага до гри дітей з однолітками: *«Ваша дитина вийшла у двір — потрапила в групу хлопчиків. Ви повинні уважно вивчити, що це за хлопчик. Ваша дівчинка тягнеться до подруг в дворі — ви повинні добре знати цих дівчаток»*.

Т. Репіна, вивчаючи вплив стевих стереотипів на формування відмінностей в інтересах до діяльності у дошкільників, підкреслює, що група однолітків в дитячому садочку, поряд з іншими функціями, виконує функцію стеві соціалізації і формування гендерних стереотипів. На її думку, стеві диференціація починає проявлятися дуже рано у більш доброзичливому ставленні дітей до однолітків тотожної статі. Дошкільнята, які слідуєть нормативним приписам своєї статі, краще сприймаються ровесниками. Дослідницею були виявлені також істотні відмінності у оцінюванні дітьми однолітків своєї та іншої статі (загальна кількість оцінок як позитивних, так і негативних, даних дітям тотожної статі, значно переважала). Становище дівчаток в системі загальногрупових оцінних ставлень було вищим, ніж хлопчиків (останні отримували менше позитивних і значно більше негативних оцінок порівняно з дівчатками). Подібні тенденції виявлені також у вивченні спільних ігор дошкільників. Зокрема, дошкільнята рано починають диференціювати «чоловічі» і «жіночі» ролі у грі, поділяючи ігри на специфічно «хлопчачі» та «дівчачі». Виявлено, що переважно дошкільники граються з однолітками тотожної статі. Вчена підкреслювала, що формування стеві ідентифікації є складним процесом вибору і оволодіння дитиною однією з двох моделей поведінки статей. Вона вказує, що стать, встановлена при народженні, не може механічно визначити тип стеві ідентифікації [55].

Отже, аналіз психолого-педагогічних досліджень, присвячених питанням статі та гендерного розвитку дитини, засвідчив значний інтерес зарубіжних і вітчизняних вчених до даної проблеми. Серед важливих надбань вітчизняної науки слід відмітити дослідження феномену стеві ідентифікації, впливу гендерних стереотипів, спілкування з однолітками та дорослими на гендерну поведінку дітей, уточнення і поглиблення знань про «зародки упередженості» та гендерну поляризацію у дитячому віці, роль стеві самосвідомості у структурі загальної самосвідомості дитини.

Таблиця 1.5.

Гендерний розвиток дитини

Вік (роки)	Гендерна ідентичність	Гендерна стереотипізація	Поведінка, типова для конкретної статі
0—2,5	Здатність до розрізнення чоловіків і жінок виникає і вдосконалюється Дитина точно визначає себе як хлопчика чи як дівчинку	З'являються деякі гендерні стереотипи	З'являються обумовлені статевою належністю переваги у виборі іграшок та діяльності Дитина починає надавати перевагу іграм з партнерами своєї статі (гендерна «сегрегація»)
3—7	З'являється усвідомлення незмінності статі	Інтереси, модуси діяльності і заняття стають ригідними, стереотипізованими	Адекватні статевій належності переваги у виборі іграшок, видів ігор стають сильніше вираженими, особливо в середовищі хлопчиків Гендерна «сегрегація» посилюється
8—11		Починається формування стереотипів, які стосуються особистісних рис і сфери досягнень	Гендерна «сегрегація» продовжує поглиблюватись Переваги у виборі іграшок, ігор продовжують ставати сильнішими для хлопчиків Дівчатка розвивають цікавість (зберігають її) до деяких маскулінних занять
12 років і старші	Гендерна ідентичність стає помітнішою, відображаючи тиск гендерної інтенсифікації	Нетерпимість до поведінки, неадекватної уявленням про статеvu належність, посилюється в молодшому підлітковому віці Надалі гендерна стереотипізація в більшості аспектів стає гнучкішою	Поведінка стає відповіднішою конкретній статевій належності внаслідок гендерної інтенсифікації Гендерна «сегрегація» менш виражена

II. МЕТОДОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ГЕНДЕРНОГО ПІДХОДУ У ДОШКІЛЬНУ ОСВІТУ

2.1. Гендерні орієнтири сучасної дошкільної освіти

Перспективи входження України в європейський гуманітарний простір зумовлюють підвищення уваги до рівня людського розвитку як передумови добробуту держави. Гендерна компетенція є основоположною, ключовою в індивідуальному розвитку людини, оскільки визначає вибір нею напрямку професійної діяльності, ефективність виконання сімейних і соціальних ролей, сфер самореалізації та ступінь самоздійснення. Усвідомлення важливості участі в соціально-економічному, культурному, політичному житті, реальна спроможність людини збільшити свій внесок у розбудову демократичного суспільства можливе за умови гендерної рівності, паритетних прав і можливостей статей у здобутті освіти, розвитку індивідуальних здібностей та умінь.

На сьогодні можна констатувати недостатню ефективність виконання освітньою системою своїх гендерно-просвітницьких функцій. Гендерна складова не стала предметом повсякчасної уваги вчителів, вихователів, методистів, шкільних психологів, соціальних педагогів на рівні дошкільної, початкової та середньої ланок освіти. Також гендерні дисципліни не стали обов'язковими в дидактиці вищої школи.

Сучасний фахівець, а тим більше педагог, який працює на передньому фронті суспільних гуманітарних знань, щоденно постає перед вибором гендерної ідентичності — традиційної, орієнтованої на протиставлення і чіткий розподіл ролей в сімейній та публічній сферах та егалітарної (від франц. *egalite* — рівність), спрямованої на розвиток особистісних досягнень дитини чи дорослого без огляду на її (його) статеvu належність. На перший погляд здається, що проблеми вибору гендерної ідеології немає, вона штучно створена, адже цілком зрозуміло, що всі люди рівні, отже, ця рівність поширюється і на осіб різної статі. В реальній дійсності цей вибір зробити важко, оскільки він охоплює всі сфери життєдіяльності людини — від місця статей на кухні аж до місць за парламентською трибуною. Ось чому поняття гендер охоплює чимало соціальних вимірів життєдіяльності людей в статі — їхню освіту, професію, соціально-економічний статус займаних посад, розподіл влади, доступ до прийняття рішень як на рівні сім'ї, так і на рівні творення політики держави. Ось чому гендерний індекс людського розвитку країни вважають визначальним показником його демократичності. Отже, ступінь демократії визначають не тільки за параметрами прав і свобод людини як громадянина

тієї чи іншої країни, але й за показниками їх реалізації в межах двох основних демографічних груп — чоловічої і жіночої. Тому ступінь симетричності соціального, а значить і гендерного статусу чоловіків і жінок визначають показником їх симетричності, де співвідношення 50/50 вважається ідеальним.

Порівняльний аналіз статусу чоловіків і жінок в Україні на рівні суспільного розподілу праці, соціально-економічного статусу, участі в управлінні державою виявляє більш обмежений статус жіноцтва, його низьку політичну активність. Порівняльний аналіз бюджету позаробочого часу українських чоловіків та жінок засвічує, що «слабка» стать бере на себе непропорційно велику частку відповідальності за реалізацію побутово-господарчої та виховної функцій сім'ї, що в свою чергу свідчить про самоусунення від їх реалізації чоловіками. Водночас значна різниця в тривалості життя чоловіків і жінок, яка є однією з найбільших в Європі, засвідчує чимало проблем в гендерному функціонуванні як «сильної», так і «слабкої» статі, коли і він і вона є жертвами традиційного виховання. Ось чому гендер вважають і індикатором, і водночас психологічним механізмом об'єктивізації суспільного життя, та ступеня розбудови громадянського суспільства, яке має слугувати проєктором для самореалізації кожної людини незалежно від статевої належності.

Ефект «навченої безпомічності» проявляється у обох статей у випадку необхідності змінити традиційний розподіл статевих ролей. Саме тоді чоловік, будь-то дорослий чи підліток, стає безпорадним у побутовому самообслуговуванні, а тим більше в опіці над дітьми і людьми похилого віку, а у жінок та дівчат не вироблені елементарні інструментальні уміння, тож мають труднощі у здійсненні дрібного ремонту, налагодження роботи побутового пристрою, комп'ютера тощо.

«Навчена безпомічність» як результат традиційного засвоєння гендерних ролей знаходить свій вияв у так званому явищі «Дякувати Богові, понеділок!» Саме таку назву отримали традиційні гендерні настанови, згідно яким місце справжнього чоловіка не вдома, а за його межами — на роботі, у спілкуванні з друзями, активному відпочинку. Тому на вихідних чи в святкові дні соціалізований у традиційний спосіб чоловік відчуває психологічний дискомфорт, очікуючи з нетерпінням початку робочого тижня.

Ось як тонко підмітила Мар'яна Савка розгубленість татка у ролі емоційного вихователя, який проводив вихідний з дітьми:

*Татко недільного літнього ранку
веде в зоопарк Петруся і Мар'янку
Діткам цікаво усе по порядку,
і тому вони часто питають у татка*

*«А чому бегемот не вилазить з болота?
І чому пелікан на спині в бегемота?
А чому у верблюда горби на спині
то він сам їх нажив чи ні?
А чому у слона кругла спина?
А чому у зебри посмуговані ребра?
І чому в крокодила пащека зубата
як, ти не знаєш, тату?»
Татко збирається довго з думками,
за енциклопедіями, словниками,
щоб відповідь дати на вічне «чому»
а вони наступають на ногу йому:
«А чому левиця, як велика киця?
А чому в лева лапи, немов рукавиці?
А чому у пави все пір'я пістряве?
А чому в папужки оранжеві смужки?
А чому я ведмедя боюся?
І чи є в бабуїна бабуся?
А мавпи чому без хвостів і хвостаті
як, ти не знаєш, тату?»*

Впровадження гендерного підходу у ДНЗ передбачає створення творчо-розвивального середовища для обох статей, в якому інтегрується вроджена та соціальна місія егалітарної взаємодії дівчаток та хлопчиків через переборення, здавалось б, «природно властивої» віку тенденції до сегрегації у міжстатевих контактах, розвиток різних біологічно, проте соціально рівноцінних особистостей. Така конструктивна взаємодія статей передбачає розвиток у дітей здатності бачити в «іншій» людині людину з іншим світоглядом, культурою, почуттями і поважати їх. Досягнення цілісного розвитку неможливе без пізнання та прийняття двоєдності чоловічого та жіночого начал в кожній дитині, принципу андрогінії як збалансованого прояву традиційних фемінних і маскулінних рис, залежно від ситуації та індивідуальних здібностей і можливостей дитини. Все вищезазначене є індикаторами гендерного підходу і становлять суть егалітарної соціалізації дитини.

Базовий для освітньої галузі **Закон України «Про освіту»**, який ґрунтується на Конституції України, утримує одну пряму згадку про забезпечення гендерної рівності — в Статті 3 **«Право громадян України на освіту»**, згідно якої «громадяни України мають право на безкоштовну освіту в усіх державних навчальних закладах незалежно від **статі**, раси, національності, соціального і майнового стану, роду та характеру занять, світоглядних переконань, належності до партій, ставлення до релігії, віросповідання, стану здоров'я, місця проживання та інших обставин».

У Статті 33 «*Дошкільна освіта*» наголошується, що дошкільна освіта і виховання здійснюються у сім'ї, дошкільних навчальних закладах у взаємодії з сім'єю і мають на меті забезпечення фізичного, психічного здоров'я дітей обох статей, їх всебічного розвитку, набуття життєвого досвіду, вироблення умінь, навичок, необхідних для подальшого навчання. У Статті 35 «*Загальна середня освіта*» теж вказується на забезпечення всебічного розвитку дитини як особистості, її нахилів, здібностей, талантів, трудової підготовки, професійного самовизначення, формування загальнолюдської моралі, засвоєння визначеного суспільними, національно-культурними потребами обсягу знань про природу, людину, суспільство і виробництво, екологічне виховання, фізичне вдосконалення.

Важливість Закону України «Про дошкільну освіту» в контексті гендерного підходу полягає в тому, що саме ця освітня ланка «забезпечує розвиток, виховання і навчання дитини, ґрунтується на поєднанні сімейного та суспільного виховання». Крім того, специфіка впровадження гендерного підходу у дошкільну освітню ланку зумовлена особливостями даного вікового періоду, у якому закладається фундамент оптимістичного світобачення; формуються уявлення дитини про свої права та обов'язки, про себе як представника певної статі, про себе у часовому вимірі; засвоюються моральні правила і норми, розвивається довільна поведінка. а також *«створюються сприятливі умови для особистісного становлення і творчої самореалізації кожної дитини, формування її життєвої компетентності, розвитку в неї ціннісного ставлення до світу Природи, Культури, Людей, Самої Себе»* [31, с. 14].

Основними завданнями законодавства України про дошкільну освіту є: забезпечення права дитини на доступність і безоплатність здобуття дошкільної освіти; забезпечення необхідних умов функціонування і розвитку системи дошкільної освіти; визначення змісту дошкільної освіти; визначення органів управління дошкільною освітою та їх повноважень; визначення прав та обов'язків учасників навчально-виховного процесу тощо (Стаття 2, розділ I).

У Статті 3 «*Державна політика у сфері дошкільної освіти*» вказується на те, що держава визнає пріоритетну роль дошкільної освіти та створює належні умови для її здобуття; надає всебічну допомогу сім'ї у розвитку, вихованні та навчанні дитини; забезпечує доступність та безоплатність дошкільної освіти ... у межах державних вимог до змісту, рівня й обсягу дошкільної освіти (Базового компонента дошкільної освіти); піклується про збереження та зміцнення здоров'я, психологічний і фізичний розвиток дітей; сприяє розвитку та збереженню мережі дошкільних навчальних закладів незалежно від підпорядкування, типів і форм власності.

У Статті 4 «*Дошкільна освіта. Дошкільний вік*» наголошується, що «дошкільна освіта є обов'язковою первинною складовою частиною системи безперервної освіти в Україні, цілісним процесом, спрямованим на: забезпечення різнобічного розвитку дитини дошкільного віку відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних та фізичних особливостей, культурних потреб; формування у дитини дошкільного віку моральних норм, набуття нею життєвого соціального досвіду. Тут також вказано, що дошкільний вік є базовим етапом фізичного, психологічного та соціального становлення особистості дитини. Виділяються наступні періоди дошкільного віку: немовляти; молодший, середній та старший дошкільний. У Статті 5 йдеться про систему дошкільної освіти, яку становлять: дошкільні навчальні заклади, науки і методичні установи, органи управління освітою, освіта та виховання в сім'ї.

Як і інші законодавчі акти у сфері освіти, даний Закон наголошує на *доступності для кожного громадянина освітніх послуг, надаваних системою дошкільної освіти; рівності умов для реалізації задатків, нахилів, здібностей, обдарувань, різнобічного розвитку кожної дитини; єдності розвитку, виховання, навчання і оздоровлення дітей; єдності виховних впливів сім'ї і дошкільного навчального закладу; наступності і перспективності між дошкільною та початковою загальною освітою; світському характері дошкільної освіти; особистісно-орієнтованому підході до розвитку особистості дитини; демократизації та гуманізації педагогічного процесу; відповідності змісту, рівня й обсягу дошкільної освіти особливостям розвитку та стану здоров'я дитини дошкільного віку* (Стаття 6. Принципи дошкільної освіти).

Завданнями дошкільної освіти є: збереження та зміцнення фізичного, психічного і духовного здоров'я дитини; виховання у дітей любові до України, шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної та рідної мови, національних цінностей українського народу, а також цінностей інших націй і народів, свідомого ставлення до себе, оточення та довкілля; формування особистості дитини, розвиток її творчих здібностей, набуття нею соціального досвіду; виконання вимог Базового компонента дошкільної освіти, забезпечення соціальної адаптації та готовності продовжувати освіту; здійснення соціально-педагогічного патронату сім'ї (Стаття 7).

У Статті 8 вказується на роль сім'ї у дошкільній освіті, а саме: сім'я зобов'язана сприяти здобуттю дитиною освіти у дошкільних закладах або забезпечити дошкільну освіту в сім'ї відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти. Відвідування дитиною дошкільного закладу не звільняє сім'ю від обов'язку виховувати, розвивати

і навчати її в родинному колі. Батьки несуть відповідальність перед суспільством і державою за розвиток, виховання і навчання дітей, а також збереження їх життя, здоров'я, людської гідності.

У Статті 9 міститься положення щодо здобуття дошкільної освіти, де наголошується, що «громадянин України, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, *статі*, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак мають рівні права на здобуття дошкільної освіти».

У Статті 23 Закону «Вимоги до змісту дошкільної освіти, його реалізації» вказано, що зміст визначається Базовим компонентом дошкільної освіти, який передбачає: формування основ соціальної адаптації та життєвої компетентності дитини; виховання елементів природо-доцільного світогляду, розвиток позитивного емоційно-ціннісного ставлення до довкілля; утвердження емоційно-ціннісного ставлення до практичної та духовної діяльності людини; розвиток потреби в реалізації власних творчих здібностей. Також наголошується, що дошкільна освіта у межах Базового компонента здійснюється за Державною базовою програмою та навчально-методичними посібниками, затвердженими спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки.

У розділі V «Науково-методичне забезпечення системи дошкільної освіти» йдеться про розроблення та впровадження програмно-методичної бази дошкільної освіти, створення навчально-виховних програм, посібників; узагальнення та поширення передового педагогічного досвіду; організацію співпраці з іншими навчальними закладами для підвищення ефективності програмно-методичного забезпечення, пропаганду просвітницької діяльності у засобах масової інформації тощо.

Метою освітніх реформ в Україні відповідно до європейських стандартів якості освіти, справедливого та рівного доступу обох статей до різних сфер життєдіяльності, є формування успішної особистості, відкритої суспільству, здатної до гнучкої поведінки та самостійного прийняття рішень тощо. Це передбачає впровадження гендерного підходу у дошкільну ланку освіти як основи соціокультурного становлення особистості, творчого самоздійснення дівчаток і хлопчиків як майбутніх громадян української держави. Так, у Законі «Про дошкільну освіту» наголошується на *доступності для кожного громадянина освітніх послуг, надаваних системою дошкільної освіти; рівності умов для реалізації задатків, нахилів, здібностей, обдарувань, різнобічного розвитку кожної дитини;* єдності розвитку, виховання, навчання

і оздоровлення дітей; єдності виховних впливів сім'ї і дошкільного навчального закладу; наступності і перспективності між дошкільною та початковою загальною освітою; світському характері дошкільної освіти; особистісно-орієнтованому підході до розвитку особистості дитини; демократизації та гуманізації педагогічного процесу (Стаття 6. Принципи дошкільної освіти). Слід зазначити, що *законодавство, яке регулює сферу освіти, є гендерно-нейтральним, без виокремлення окремо гендерно визначених категорій.*

Згідно чинних нормативних й програмно-методичних документів (Закону «Про дошкільну освіту», Базового компоненту дошкільної освіти, нової Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі»), у дошкільній освіті проголошено пріоритет компетентнісного підходу, упровадження в практику особистісно орієнтованих педагогічних технологій, досягнення головного освітнього результату — сформованої життєвої компетентності дошкільників, складовою якої є гендерна компетентність.

Мета освіти, закладена у Національній доктрині розвитку освіти України у XXI ст., Закону України «Про дошкільну освіту», Базовому компоненті дошкільної освіти, у новій Базовій програмі розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі», орієнтована на пріоритет особистісної орієнтації в освіті, на розвиток дитини як суб'єкта власного життя, на креативну, самодостатню особистість, що цілком відповідає **принципам егалітарного виховання особистості.**

Фахівці зазначають, що ефективність модернізації змісту дошкільної освіти в Україні та гуманізації її цілей і завдань, залежить від наявності у користувачів всіх трьох взаємопов'язаних між собою документів — Базового компонента дошкільної освіти в Україні, Коментаря до нього і нової Базової програми «Я у Світі», що обумовлено специфікою кожного з трьох документів, неповторним та своєрідним змістом, доповненням та уточненням попереднього матеріалу.

Стратегія побудови Базового компонента дошкільної освіти в Україні (БКДО), Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» як нормативно-правової бази відповідає Міжнародній конвенції про права дитини і спрямована на реалізацію положень Закону України «Про освіту», Державних національних програм «Освіта» (Україна XXI століття) та «Діти України».

Проведений нами гендерний аналіз Базового компоненту дошкільної освіти (БКДО) (державного освітнього стандарту), затвердженого 25.10.98 р., засвідчив, що для його тексту характерні гендерно-нейтральний виклад («дитина», «особистість») з переважанням гендерної асиметрії мови, яка стосується вживання щодо обох статей іменників

та займенників чоловічого роду [3; 20; 29]. Оцінка змістового наповнення БКДО за сферами життєдіяльності: «Природа», «Культура», «Люди», «Я сам» теж засвідчила відносну рівновагу гендерних індикаторів. Це, зокрема стосується сфер «Природа» і «Культура». У сфері «Люди» наголошується на формуванні соціальної компетентності дитини: навчається диференціювати людей за ознаками віку, *статі*, спорідненості тощо.

Водночас, у змістовому наповненні програмного документу виявлені гендерні індикатори як егалітарного, так і стереотипного, статеводиференційованого підходу. Це стосується передусім *категорії статі*, трьох змістових ліній «Родина», «Інші люди», «Людство», де присутні дискримінаційні елементи диференційованого, обмежувального підходу до виховання дитини залежно від її статі, статевоповідні традиційні очікування щодо виконання гендерних ролей та видів діяльності дітьми різної статі. Найбільші суперечності щодо основних стратегій виховання в контексті статеводиференційованого і гендерного підходів виявлені у змістовій лінії «*Статеві відмінності між людьми*» [3, 227-228]. Зокрема, гендерно забарвлені посилання традиційного характеру у БКДО транслюються через: прямі вказівки «*тато-матеріальний здобувач, мати — господиня; хлопчик-захисця, дівчинка-опікується*» [3, 228], «*Знає, що хлопчик опікає, шанує, захищає дівчаток, уважний до них; що дівчатка дбають, турбуються про хлопчиків, шукають в них опору, захист, галантність; розподіляти обов'язки, зважаючи на особливості статі*» [3, 228], акцентується на статевоповідних видах діяльності, дихотомічності вибору іграшок, ігор і друзів [3, 224-228], що призводить до позбавлення дитини основних громадянських прав і свобод на підставі належності до статі.

Вважаємо за доцільне: впровадження гендерної термінології у зміст програмних документів, зокрема включення окремим пунктом гендерних цілей та завдань; дотримання гендерної симетрії мови у програмних документах; відповідно до принципів гендерної рівності та вимог часу оновлення потребують теми, що стосуються стереотипізації категорії *статі*; доповнення та уточнення потребує низка положень змістових ліній БКДО: «*Статеві відмінності між людьми*», «*Розрізнення людей за статевою належністю*», «*Ототожнення статі із соціальними ролями*», «*Ставлення до дорослих різної статі*», «*Сторунки з дітьми ідентичної та відмінної статі*»; «*Статева диференціація та ідентифікація*», «*Ставлення до себе як представника певної статі*»; доповнити назву сфери «Я сам» статевоототожним терміном «Я сама»; представлення у змісті БКДО паритетності статей статевоототожними рубриками.

Гендерний підхід в дошкільній освіті є тим методологічним інструментом аналізу та діяльності дитячих навчальних закладів, який ґрунтується на врахуванні «фактору статі», передбачає створення творчо-розвивального середовища як комплексу соціальних, природних і предметних засобів для збагачення різноманітної діяльності дітей, вираження їх зростаючої активності та самостійності, максимальної самореалізації і розкриття здібностей дівчаток і хлопчиків, сприяє розширенню гендерно-освітнього простору всіх учасників педагогічної взаємодії — дітей, батьків, педагогів.

На часі, як справедливо зазначає О. Кононко, формування «педагога-новатора як людини прогресивної, яка добре орієнтується у пріоритетах сучасності, відчуває нові життєві тенденції, може відійти від шаблонів, який тісно в жорстких рамках приписів і регламентованих вимог» [34, с. 4-7]. Мова йде про якісну підготовку висококваліфікованих вихователів, знання ними засад гендерного підходу, оскільки саме від педагогів залежить розкриття індивідуальності і талантів кожної дитини, незалежно від її статі. На думку В. Кузьменко, «в індивідуалізованій моделі дошкільної освіти змістове наповнення навчально-виховного процесу має бути варіативним, багаторівневим та багатоскладовим» [40, с. 154].

Гуманістичні концепції сучасної освіти мають у своїй основі систему принципів, що визначають необхідність пильної уваги, турботи, поваги, любові до кожної дитини як індивідуальності, здатності вихователя бачити в кожній дитині неповторну особистість і забезпечувати умови для її виховання. Дежстандарт, Базовий компонент дошкільної освіти, нова Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» побудовані на таких принципах як *принцип рівності, діалогічного спілкування, спільна участь дорослих і дітей в організації життя групи*, які забезпечують рівні можливості хлопчиків та дівчаток, бо орієнтовані на кожну дитину як на індивідуальність.

2.2 Гендерний аналіз Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі»

Проблема впровадження гендерного підходу в освіту взагалі, а в дошкільну-зокрема, є на сьогодні однією з найменш розроблених у вітчизняних гендерних дослідженнях. Труднощі пов'язані передусім із відносним новаторством гендерного підходу в освітню практику дошкільної освіти, неоднозначним трактуванням як гендерної термінології, так і її змістового наповнення, що і зумовило *мету* дослідження — проведення гендерного аналізу змісту нової Базової програми

розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі», яка впроваджується в українському дошкільлі, розробка рекомендацій щодо впровадження гендерної складової у програму та освітньо-виховні практики дитячих навчальних закладів.

Нас цікавило, яка ідеологія — гендерної рівності чи гендерної ієрархії — покладена в основу цілей та структури нової Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі»? В якій мірі принципи, норми, цілі, закладені у даній програмі, забезпечують ключові індикатори гендерного рівноправ'я статей: рівні можливості, рівний доступ, рівне ставлення до хлопчиків та дівчаток та рівність у оцінюванні їхніх продуктів діяльності?

Основний метод дослідження — контент-аналіз тексту Базової програми «Я у Світі» за гендерними критеріями: «статус кво» статей (симетричність-асиметричність показників); наявність «прописаних» гендерних цілей та завдань розвитку; наявність/відсутність гендерної термінології; включення і розкриття гендерних складових; наявність гендерних стереотипів та упереджень щодо статевої належності (назви та відбір тем, формулювання, оцінки щодо зображень образів жінок і чоловіків, хлопчиків та дівчаток тощо); стиль викладу (гендерно-нейтральний, гендерно-чутливий); передбачення можливих очікуваних результатів реалізації змісту державних освітніх документів на дотримання принципів гендерної рівності.

Базова програма «Я у Світі» (наук. редактор та упорядник О.Л. Кононко) є першою державною програмою нового типу, в якій відображено вимоги до оновленого змісту освіти дитини від народження до шести(семи)років життя, зокрема до його інваріантної частини, що є спільною для всіх дошкільних навчальних закладів України. Вона забезпечує єдність освітнього простору держави, створює сприятливі умови для розвитку, виховання і навчання дітей незалежно від місця та умов проживання, типу дошкільного закладу тощо. [2, с.5].

Базова Програма є *програмою нового типу*, оскільки містить базовий зміст дошкільної освіти, який передбачає гармонійний та різнобічний розвиток хлопчиків та дівчаток, створення в умовах дошкільного навчального закладу розвивального життєвого простору, сприятливого для: забезпечення балансу фондів «можу» і «хочу»; зачатків активної життєвої позиції як системи ціннісних ставлень до природи, культури, людей, власного Я; виховання у дошкільників творчого ставлення до життя» [2, с.7]. У Програмі виділено сім ліній розвитку дошкільника: фізичний, соціально-моральний, емоційно-ціннісний, пізнавальний, мовленнєвий, художньо-естетичний, креативний, з них — дві лінії введено вперше, що стосується емоційно-ціннісного та

креативного розвитку. Лінії розвитку реалізуються через відповідні форми активності.

Як наголошують автори Програми, це — перша в Україні програма розвитку, що реалізує ідею дитиноцентризму, орієнтує педагога на визнання пріоритету розвитку дитини дошкільного віку як особистості, зокрема соціально-моральної складової як основної, що дозволяє освітянам змістити акценти з дорослого як організатора педагогічного процесу на дошкільників як предмет основної турботи, їхню життєдіяльність, співбуття, співтворчість. [1, с.10]. Такий підхід цілком відповідає гендерно-чуйному, оскільки спрямований на «зону найближчого розвитку» кожної дитини, формування самодостатньої особистості, без огляду на стать, а також передбачає право педагога на власний вибір та прийняття самостійного рішення» [1, с.10].

Автори вказують на символічність назви Програми, яка вперше починається займенником «Я», що підкреслює виняткову роль власної активності дитини в особистісному становленні й водночас важливість гармонії індивідуального та колективного «Я». Також акцентується на необхідності виховання свідомої особистості, формування в дошкільників елементарних форм відповідального самовизначення, розвиток у них почуття власної гідності, що ґрунтується на самоповазі й визнанні значущими людьми їхніх чеснот [2, с. 5].

Як засвідчила гендерна експертиза даної Програми, зміст освітніх завдань як інтегралу розвивальних, виховних та навчальних установок, закладених у ній, є орієнтиром розвитку гендерної свідомості хлопчиків та дівчаток як суб'єктів власного життя, що відповідає принципам егалітарного виховання особистості і означає: кожна дитина, незалежно від статі, має право радісно, щасливо, повноцінно пізнавати, досліджувати навколишній світ і себе в ньому.

Проведений гендерний аналіз змістового наповнення Базової програми підтвердив формальне дотримання принципів рівності статей на інституційно-освітньому рівні. Так, зміст Базової програми «Я у Світі» спрямований на самоцінність дошкільного дитинства та збереження дитячої субкультури як важливих завдань сучасного дошкільного закладу, зорієнтованого на цінностях та інтересах дитини, врахуванні її вікових можливостей тощо [2, с. 12]. У програмі наголошується на ролі дошкільного закладу як інституту соціалізації, в якому дитина навчається основам науки життя, у відповідності з цим оптимальні педагогічні умови організації життєдіяльності дошкільника передбачають широке розгортання й збагачення змісту специфічних дитячих форм діяльності — ігрової, практичної, образотворчої, спілкування [2, с.12].

Виявлено, що основні цілі даного програмного документу є релевантними принципам гендерного паритету, бо провідні стратегії передбачають: впровадження у педагогічну практику цілісного підходу до розвитку особистості в контексті реалізації компетентнісної парадигми, формування уявлень дитини про свої права та обов'язки, про себе як представника певної статі, про себе минулу — теперішню — завтрашню; збалансування індивідуальних та соціальних інтересів, налаштування на дійове й гармонійне поєднання «Я» і «Світу», що повністю відповідає демократичним цінностям європейської спільноти.

Проте, у змістовому наповненні програми виявлені гендерні індикатори як егалітарного, так і стереотипного, статеводиференційованого підходу, певні протиріччя. Це стосується передусім статевої ідентифікації та диференціації, сфер життєдіяльності «Люди», «Культура», «Я сам». Наприклад, у сфері життєдіяльності «Люди» вказано: («...називає традиційні або ті, що склалися у родині, обов'язки її членів (мама доглядає за братиком, тато заробляє гроші, бабуся готує їжу, дідусь хазяйнує на дачі тощо) [2, с. 220]. Слід уточнити «Називає ті, що склалися у родині, обов'язки її членів (тато доглядає за сестричкою, мама заробляє гроші, дідусь готує їжу, бабуся хазяйнує на дачі тощо); може означити риси характеру та способ життя своїх близьких (мама займається спортом, мама дивиться по телевізору фільм; тато турбується про всіх, багато працює; дідусь пече смачні пиріжки і любить майструвати; бабуся весела, любить читати розповідає багато цікавого...) [2, с.220]. Чи « називає особливості взаємин рідних різного віку (мама і тато радяться зі всіма членами родини, тато допомагає братику розв'язувати задачі, я запитую у мами, чи можна піти на вулицю); може схарактеризувати вікові особливості своїх рідних (мама і тато — молоді і гарні, люблять гарно вдягатися, вправні у господарських справах; багато працюють, тощо)» [2, с. 221].

У сфері життєдіяльності «Я сам», що потребує, на нашу думку, доповнення статевоототожним терміном «Я сама», бо йдеться власне про «Я» дітей обох статей, наголошується на: різноманітних предметно-практичних діях, якими повинні оволодіти як дівчатка, так і хлопчики (догляд за одягом; за приміщенням, рослинами, тваринами; майстрування, конструювання, вишивання...) [2, с.222]. «Формулює запитальні речення, що стосуються власного внутрішнього життя (Чому я сумний/сумна? Звідки беруться розумні думки? Що станеться, якщо я зроблю інакше?); може схарактеризувати словами основні риси свого характеру (добрий/добра, лагідний/лагідна, веселий/весела, зла/злий, непривітний(а), сварливий(а), хитрий/хитра), поведінки (ввічливий, слухняний, вередливий, самостійний, умілий, сміливий, плаксивий, грубий, забіяка тощо) [2, с.223].

Як слушно зауважує український психолог М.Й. Боришевський, «найпереконливішими видаються погляди науковців, які пов'язують становлення особистості з виникненням у дитини самосвідомості. Стається це у дошкільному віці: ледь оволодівши найпростішими мовленнєвими конструкціями рідної мови, трирічна, а то й молодша дитина, спілкуючись з дорослими, раптом заявляє: «Я — сам!», «Я — сама!», протестуючи проти допомоги у справі, з якою, як їй здається, вона може впоратись без сторонньої підтримки. Це і є моментом виникнення самосвідомості: адже, заявляючи про свої можливості, дитина започатковує процес ідентифікації себе з тим, що вона робить, виявляє спроможність бачити себе носієм того, що вона може, чим відрізняється від інших або подібна до них. Ідеться про елементарне усвідомлення дитиною себе як суб'єкта активності. Завдяки першим виявам самоактивності дитини у контексті взаємодії з дорослими, вона поступово перетворюється із об'єкта виховних впливів дорослого на партнера суб'єкт-суб'єктної взаємодії з ним. [9, с. 3].

Доцільним є введення до рубрик «Характеристика психологічного віку. Провідна діяльність» гендерно коректних уточнень «діти обох статей» замість «дошкільника»: «Дорослі залучають дошкільника до різних видів ігор — сюжетно-рольових (дитина поєднує в них ролі активного суб'єкта предметно-практичної, комунікативної та пізнавальної діяльності); навчають різних способів водіння ляльок типу образних іграшок, настільного театру, театру-рукавички, театру на фланелеграфі); ігор за правилами — рухливих, хороводних, народних, дидактичних (урізноманітнюють дійові зв'язки дитини зі світом; розвивають зорові, слухові, дотикові, кінестетичні відчуття) [2, с. 115.]; у сфері «Соціальна ситуація розвитку» «дитина дошкільного віку добре орієнтується у своїх ігрових діях на відтворення різних видів статево-рольової поведінки (маскулінної, фемінної), спрямовувати дітей обох статей на набуття андрогінної поведінки». [2, с. 191]; у рубриці «Фізичний розвиток. Статева ідентифікація та диференціація» «Дорослий звертає увагу дитини на те, що стать людини проявляється у зовнішності, поведінці, діяльності. Разом з нею визначають найістотніші відмінності між хлопчиками і дівчатками, хлопчиком та чоловіком, дівчинкою — жінкою; знаходять між ними спільне. Речення «У ході спостереження визначають чоловічі та жіночі ролі, професії, інтереси»[2, с. 124] слід замінити: визначають соціальні ролі, професії, інтереси жінок та чоловіків як особистостей, що залежать від власного вибору кожної людини, від її бажань, уподобань у сімейній та професійній сферах».

Гендерно забарвлені посилання традиційного характеру у Базовій програмі транслуються щодо організації життєдіяльності дитини, зо-

крема у рубриці «Статева ідентифікація та диференціація»: «Дорослі повертають увагу дитини до того, що жінка створює затишок у родині, а чоловік забезпечує матеріальний добробут і є захисником сім'ї, роду, Батьківщини» [2, с. 201], акцентується на статево відповідних видах діяльності, дихотомічності вибору іграшок, ігор і друзів. Гендерно коректним, на нашу думку, може бути наступний виклад: «Дорослі повертають увагу дитини до того, що жінка і чоловік будують стосунки на взаємозамінності, рівноправ'ї, що і жінка, і чоловік можуть створювати затишок в домі, забезпечувати матеріальний добробут, бути захисниками сім'ї, роду, Батьківщини.» (ДОДАТОК 1).

У новій рубриці «Креативна діяльність», яка стосується дітей обох статей, слід нівелювати гендерну асиметрію мови, як-от: «Спілкуючись з природою, освоюючи рукотворний світ, налагоджуючи спілкування з різними людьми, спостерігаючи за собою, старші дошкільнята охоче беруть на себе роль дослідника/дослідниці, відкривача/відкривачки та створювача/створювачки нового, експериментатора/експериментаторки, раціоналізатора/раціоналізатори, фантазера/фантазерки, вигадника/вигадниці». [2, с. 246].

У тексті Програми зустрічається як гендерно-нейтральний виклад («дитина» (890), особистість (72), так і гендерна асиметрія мови (андроцентризм), яка стосується вживання щодо обох статей іменників та займенників чоловічого роду (дорослий (422), дошкільник (290), вихованець (9), малюк (132), новонароджений (7), партнер (9), вихователь (7), педагог (81) і т.п.). Позитивним у змісті Програми є вживання понять «особистість», «дитина», «немовля», «дошкільнята», «малята», «дорослі».

Хоча у змісті Базової програми відсутня гендерна термінологія, прямі положення чи завдання щодо забезпечення гендерної рівності у виховному процесі, проте опис стратегічних цілей і принципів організації сучасної дошкільньої освіти, вимоги до їх ефективного впровадження та створення розвивального життєвого простору для дітей обох статей, цілісне змістове її наповнення свідчить про дотримання принципів егалітарності як засадничих для рівноправ'я статей.

Отже, Базова програма розвитку дитини дошкільнього віку «Я у Світі» побудована на гуманістичних принципах: *принципу рівності, діалогічного спілкування, особистісно-орієнтованого навчання та виховання, спільної участі дорослих і дітей в організації творчо-розвивального середовища для майбутнього життєздійснення обох статей.* Зміст програми є гендерно-нейтральним і відповідає в цілому егалітарним принципам.

Маркування чоловічих та жіночих образів у Базовій програмі «Я у Світі»

Однина	Кількість слів	Множина	Кількість слів
дитина	890	діти	221
особистість	72	особистості	2
особа	1	особи	1
людина	29	люди	204
дорослий	422	дорослі	153
дошкільник	290	батьки	92
вихованець	9	дошкільники	28
родина	9	дошкільнята	8
одноліток	1	вихованці	23
партнер	9	однолітки	140
вихователь	7	партнери	1
педагог	81	вихователі	3
малюк	132	педагоги	54
маля	7	науковці	1
немовля	31	учені	1
новонароджений	7	малюки	2
хлопчик	18	хлопчики	39
дівчинка	16	дівчатка	41
істота	2	сини	6
матір	9	дочки	2
мати	11		
мама	9		
батько	13		
тато	2		
сім'я	53		
дитя	1		
син	4		
дочка	3		
донька	1		
бабуся	13		
баба	1		

Узагальнюючи вищесказане, слід зазначити, що зміст Базової програми потребує певного уточнення та узгодження в контексті гендерного підходу, зокрема: *доповнити назву сфери «Я сам» статевототожнім терміном «Я сама»; представляти паритетність статей статевоототожніми рубриками; засвідчувати номінації чоловічого та жіночого родів опозицією «країна-край», «хлопчик-дівчинка», «мати-тато» тощо; наголошувати на егалітарних цінностях у міжстатевих взаєминах українців, нівелювати протиставлення гендерних ролей чоловіків та жінок, хлопчиків та дівчаток у сімейно-приватній та публічно-професійній сферах; створити умови для вільного та усвідомленого особистісного вибору обома статями життєвих стратегій, включаючи вибір ігор, іграшок, друзів, професій тощо.*

Вести гендерну складову до лінії розвитку, ознайомлювати дітей із гендерною абеткою, наголошувати, що українській поезії, літературі, фольклору (дитячим лічилкам, скоромовкам, казочкам, віршикам тощо), особливо притаманною є орієнтація на індивідуальні можливості дитини, без огляду на її стать, оскільки в їх основі — паритетність ігор, іграшок, забав, можливостей здібностей та навичок, функціонування соціальних ролей тощо.

Найбільш співзвучними нашому часові й перспективам формування гендерно-освітнього середовища в дошкільлі є оновлення традицій та впровадження інновацій в контексті унікальної «гендерної матриці» української спадщини (праці В. Сухомлинського, Г. Ващенко, С. Русової, А. Макаренка, К. Ушинського). Зокрема, у працях вірної і талановитої дочки України Софії Русової, яка присвятила своє життя творенню національної дошкільної системи виховання і освіти, знаходимо актуальні в умовах сьогодення настанови щодо формування самодостатньої особистості у взаємозв'язку гендерного та національного виховання: *«...Індивідуалістична педагогіка має на увазі не лише індивідуальний склад дитини, але і усе те, що в неї природно вкладено і з боку оточення; вона поважає національні і соціальні умови, в яких виростає дитина, і ще зміцнює їх впливи. Національне виховання є певний ґрунт в справі зміцнення моральних сил дитини і оновлення, відродження душі народу. ... виробляє у людини не подвійну хистку моральність, міцну, цільну особу»; і далі «...щоб виховати гармонійну людину...: 1) виховання має бути індивідуальне, пристосоване до природи дитини; і 2) національне; 3) мусить відповідати соціально-культурним вимогам часу; і 4) бути вільним, незалежним від... урядових вимог, на ґрунті громадської організації» [56, с. 43–44].*

Саме такі гендерні наголоси гуманістичної педагогіки є основою для оптимізації гендерно-освітньої функції педагогічної діяльності в дошкільному навчальному закладі, організації взаємодії вихователів з батьками щодо розширення їхнього гендерного світогляду, виховання у дітей гендерної компетентності та толерантності як важливих складових життєвих компетентностей зростаючої особистості..

Забезпечення рівності прав, можливостей, ставлення та результатів у особистісному розвитку дітей обох статей, сприяння участі дівчаток і хлопчиків у всіх видах діяльності, необхідних для їх фізичного, пізнавального, емоційного і соціального зростання є передумовою успішного психолого-педагогічного супроводу гендерної соціалізації дитини дошкільного віку. Тому впровадження гендерної складової як наскрізної у зміст Базової програми «Я у Світі» та організацію розвивально-виховного освітнього середовища буття дитини, що передбачає паритетність ігор, іграшок, можливостей, здібностей та навичок, функціонування соціальних ролей, розвиток у дітей критичного мислення для протистояння гендерним стереотипам тощо як необхідних умов всебічного розкриття індивідуального потенціалу дитини в процесі життєдіяльності, без огляду на стать, є насущним завданням сьогодення.

2.3. Гендерні погляди вихователів

Зміст дидактичних та виховних настановлень у дошкільному закладі є орієнтиром розвитку гендерної свідомості хлопчиків та дівчаток. Методика організації навчально-виховного процесу у дитсадочку також формує основу утвердження ідеології гендерного рівноправ'я або закріплення гендерної нерівності.

Опитування 200 вихователів, методистів, психологів, керівників ДНЗ в процесі проведення гендерно-чутливих тренінгів показало, що більшість педагогів виявляє значний інтерес до проблем забезпечення гендерної рівності дітей в навчально-виховному процесі, впровадження гендерно-чутливого підходу у дошкільлі. Проте результати нашого дослідження засвідчили, що переважна більшість (70% опитаних) вихователів дитячих садочків перебуває під значним впливом традиційних поглядів на взаємини статей, є невпевненими щодо власних гендерних позицій, сповідують ідеологію комплементарності чоловічих та жіночих ролей (Додаток 2).

Найбільш типові відповіді на поставлені питання були виявлені за допомогою критерію хі-квадрат. (табл. 2.1.)

	1	2	3	4	5	Хі квадрат
№1	55,2	11	15,6	4,5	13,6	124,6 (p=0)
№2	9,1	10,4	30,5	12,3	37,7	53,3 (p=0)
№3	12,3	8,4	32,5	10,4	36,4	54,5 (p=0)
№4	66,9	5,2	10,4	5,8	11,7	214 (p=0)
№5	81,8	5,2	8,4	3,2	1,3	370 (p=0)
№6	53,6	9,8	18,3	7,2	11,1	113,1 (p=0)
№7	39	14,3	16,9	5,8	24	47,6 (p=0)
№8	22,7	7,8	22,7	14,3	32,5	27,1 (p=0)
№9	21,4	7,1	24	16,2	31,2	24,8 (p=0)
№10	61,7	8,4	15,6	6,5	7,8	171,1 (p=0)
№11	18,2	11	27,9	13	29,9	22,6 (p=0)
№12	24	12,3	21,4	16,2	26	9,8 (p=0,045)
№13	17,5	14,9	33,1	18,8	15,6	17,3 (p=0,002)
№14	4,5	0,6	5,8	12,3	76,6	314,1 (p=0)
№15	6,5	7,1	43,5	31,2	11,7	84,2 (p=0)
№16	11	5,8	37	13,6	32,5	59 (p=0)

Дано якісний аналіз відповідей вихователів на питання анкети. Педагоги дошкільних закладів, як правило, підтримують питання традиційного виховання обох статей, а саме те, що «хлопчики і дівчатка мають в дорослому житті виконувати різні ролі». На активізацію обох статей та відповідне спрямування в різні напрямки — і в іграх, і в домашніх обов'язках, і в навчанні — поділяє від 55% до 82% опитаних. Проте у розумінні та способах досягнення егалітарних виховних цілей вихователі ДНЗ відчувають значні труднощі, керуються, як правило, найбільш поширеними статевими стереотипами. Більшість опитаних переконана у необхідності утримувати дітей «в прокрустовому ложі» звичного, тобто дівчаткам як майбутнім господиням нагадувати, якими вони мають бути, а хлопчикам частіше говорити про необхідність бути мужнішими, бо «чоловіки не плачуть». Безпорадними виявились педагоги і в оцінці мас-медіа, які поширюють патріархальні погляди, що можна пояснити довірою до них, яка зберіглася ще з радянських часів. Найбільш пипові відповіді вихователів подано у табл. 2.2.

Табл. 2.2. Узагальнені типові відповіді вихователів

Запитання	Типова відповідь
1. Хлопчики і дівчатка в житті мають виконувати різні ролі, тому їх виховання має скеровуватись в різні напрямки	1 (55.2%)
2. Варто заохочувати дівчаток гратися в «хлопчачі» ігри та забавки	3 (30.5%), 5 (37.7%)
3. Варто заохочувати хлопчиків гратись у «дівчачі» ігри та забавки	3 (32.5%), 5 (36.4%)
4. Іграшки в дитсадках мають складатись з кучоків «для дівчаток» і «для хлопчиків»	1 (66.9%)
5. Обираючи серед дітей лідерів(тих, які мають вести за собою) варто заохочувати до таких ролей в першу чергу хлопчиків	1 (81.8%)
6. Те, що хлопчики мало граються у ляльки, є причиною того, що з них виростають в дорослому віці «нечуйні» тата	1 (53.6%)
7. Те, що дівчатка мало цікавляться технікою, призводить у дорослому житті до їх безпомічності з різними приладами та побутовою технікою	1 (39%) 5 (24%)
8. Варто хвалити дівчаток і ставити їх у приклад за їхню слухняність	1 (22.7%) 3 (22.7%) 5 (32.5%)
9. Варто хвалити хлопчиків за їх вміння відстоювати свою позицію	1 (21.4%) 3 (24%) 5 (31.2%)
10. Щоб діти виростили чемними, варто якомога частіше нагадувати їм про їхню статеvu належність, зокрема «дівчаткам не личить...» і «ви ж, хлопчики, маєте бути...»	1 (61.7%)
11. Як часто Ви підкреслюєте «дівчатка, як майбутні господині, мають бути акуратними»	3 (27.9%) 5 (29.9%)
12. Як часто Ви підкреслюєте «хлопчики мають бути мужніми, бо чоловіки не плачуть»	1 (24%) 3 (21.4%) 5 (26%)
13. Як часто Ви критикуєте якісь неправильні погляди на чоловіків та жінок, що рекламує телебачення?	3 (33.1%)
14. Чи згодні Ви з думкою, що для досягнення справжнього рівноправ'я у вихованні обох статей, потрібно більше уваги приділяти гендерній освіті педагогів?	5 (76.6%)
15. Мої знання з гендерного виховання дітей можна оцінити як...	3 (43.5%) 4 (31.2%)
16. Чи вважаєте Ви потрібним заохочувати до нетипових для статей дітей ігор, іграшок, забав та забавок	3 (37%) 5 (32.5%)

Як видно з таблиці, критично оцінюють свій рівень знань з гендерної педагогіки переважна більшість вихователів: 43,5% вважають їх посередніми, 31% добрими, решта опитаних — незадовільними. Жодна із вихователів не оцінила свою гендерну обізнаність найвищим балом. Таким чином, хоча теоретично більшість педагогів розуміє та обирає егалітарний підхід до побудови гендерно-чутливого виховного процесу, проте його будівництво, технологія для них залишаються незвіданими, а отже, продовжується традиційна, двостатева диференціація «хлопчачого» і «дівчачого».

Досить чітка позиція вихователів (55%) виявляється лише у відповідях на п'ять питань: 1, 4, 5, 6, 10), тому можна констатувати помітну тенденцію до егалітарності поглядів. Зокрема, на їхню думку, хлопчики і дівчатка в житті не мають виконувати різні ролі, а спільні, бо мають багато подібного. Ця група вихователів не є прихильниками відкритої статевої дискримінації, оскільки вважають, що іграшки в дитсадках не потрібно складати «для дівчаток» і «для хлопчиків», а відповідно до сюжетно-рольової тематики; варто не лише хлопчиків заохочувати до лідерства, а й дівчаток; виховувати у обох статей ввічливість та чемність як гендернонейтральну рису, зокрема потрібно відмовитись від диференційованих стереотипованих настановлень, як-от: «дівчаткам не личить...» і «ви ж, хлопчики, маєте бути...». Ця група опитаних вбачає безпосередній зв'язок між іграми хлопчиків у ляльки та виростанням з них в дорослому віці «чуйних» татів, зацікавленість дівчаток машинками та конструкторами, технікою як збагачення життєвими навчаннями ку майбутньому дорослому у житті.

Дві чіткі позиції виявились у вихователів щодо запитання №7 («Те, що дівчатка мало цікавляться технікою, призводить у дорослому житті до їх безпомічності з різними приладами та побутовою технікою»). Тільки п'ята частина опитаних цілком його поділяє (24%), тоді як майже 40% вихователів не згодна з цим твердженням.

Амбівалентна позиція у третини вихователів (33% — 41%) виявилась щодо питань 13 та 15, може бути свідченням їхньої гендерної необізнаності та браку гендерних знань (не критикують неправильні погляди на чоловіків та жінок, що рекламує телебачення; свої знання з гендерного виховання дітей оцінюють як посередні (3 бали). Це, на нашу думку, це є свідченням невизначеності гендерних поглядів вихователів та їх невпевненої позиції.

Найбільша розбіжність у поглядах вихователів, їх перерозподіл на три рівноцінні групи: «згодні» (26%), «незгодні» (24%) та «невизначені» (21,4%) відбувся на питання 8,9 і 12. Це стосується слухняності дівчаток та заохочення їх до старанності, акуратності; підтримки та

схвалення хлопчиків за вміння відстоювати свою позицію, спрямування на самостійну та незалежну поведінку; та живучості гендерного стереотипу емоційної товстошкіросту та нечутливості чоловіків «хлопчики мають бути мужніми, бо чоловіки не плачуть»).

У третини опитаних вихователів (питання № 2, 3, 11, 16) виявились традиційні стереотиповані погляди, оскільки вони дали ствердні відповіді щодо недоцільності заохочувати дівчаток гратися в «хлопчачі» ігри та забавки; а хлопчиків — у «дівчачі» ігри та забавки; заохочувати до нетипових для статей дітей ігор, іграшок, забав та забавок тощо». Досить живучою виявилась найбільш традиційна установка щодо акуратності дівчаток та основного призначення у дорослому житті — ролі господині (приблизно 70% опитаних)..

За допомогою кластерного аналізу було виокремлено 4 кластери (за питаннями: № 1, 15, 10, 3, 4. (табл. 2.3.)

	Кластер 1	Кластер 2	Кластер 3	Кластер 4
№1	2,8	1	1,2	5
№15	3,1	3,6	3,5	4,3
№10	2,9	1	1,1	1
№3	3	5	3,2	4,7
№4	3,2	1	1,1	1

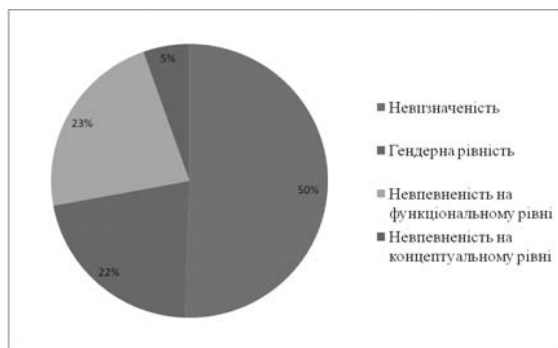
Подано перелік найбільш проблемних питань з гендерного виховання, за якими позиції вихователів є протилежними або невизначеними:

1. *Хлопчики і дівчатка в житті мають виконувати різні ролі, тому їх виховання має скеровуватись в різні напрямки*
15. *Мої знання з гендерного виховання дітей можна оцінити як...*
10. *Щоб діти виростили чемними, варто якомога частіше нагадувати їм про їхню статево належність, зокрема «дівчаткам не личить...» і «ви ж, хлопчики, маєте бути...»*
3. *Варто заохочувати хлопчиків гратись у «дівчачі» ігри та забавки*
4. *Іграшки в дитсадках мають складатись з куточків «для дівчаток» і «для хлопчиків».*

Як бачимо, це стосується традиційного бачення виконання статями різних соціальних ролей, а тому і-полярного виховання хлопчиків та дівчаток, незважаючи на реалії сьогодення, зміни гендерних ролей, взаємозамінність соціостатевих функцій та обов'язків. Також сюди відноситься і брак знань з гендерної проблематики, стереотипованість свідомості більшості педагогів щодо дихотомії ігор та іграшок, упередженість та сексизм у поглядах у статевому вихованні дітей тощо.

У перший кластер ввійшла майже половина опитаних (50,5%) вихователів, які дали середню оцінку(3 бали), що свідчить про невизначеність їхньої власної позиції щодо гендерних питань. Другий кластер склала група вихователів — п'ята частина опитаних (21,6%), з егалітарними орієнтаціями щодо дотримання рівноправ'я обох статей у вихованні. Вони впевнені, що хлопчиків варто заохочувати гратися іграшками для дівчаток, і навпаки, є прихильниками гендерного підходу до виховання хлопчиків та дівчаток. У третій кластер ввійшли вихователі з амбівалентним ставленням до гендерного виховання: 22,5% вихователів не вважають нормою заохочення хлопчиків гратись у іграшки для дівчаток, тоді як така ж частина опитаних — вважають нормою заохочення дівчаток до ігор та іграшок хлопчиків тощо. У 4 кластері — лише 5,4%, вихователів сповідують нестереотиповані погляди, оскільки вважають, що дівчатка та хлопчики мають більше спільного, ніж відмінного, цікавляться гендерною проблематикою, що хлопчиків доцільно залучати гратись у дівчачі іграшки та ігри..

Отже, для більшості педагогів ДНЗ характерною є амбівалентність гендерних поглядів, яка проявляється від сповідання традиційних стереотипованих установок щодо виховання дівчаток та хлопчиків до повного переконання у необхідності впровадження гендерного підходу у навчально-виховний процес ДНЗ. Переконання реальністю зміни гендерних ролей на функціональному рівні через дотримання принципів гендерної рівності як основи егалітарного виховання більшість вихователів вважає викликами часу, проте на заваді постають гендерні стереотипи як заскорузлі штампи традиційного розподілу статевих ролей впродовж віків (рис. 2.1.).

Проаналізуємо зв'язок відповідей на питання з віком та стажем роботи вихователів ДНЗ (табл. 2.4.).

	Вік	Педагогічний Стаж
№1	0,25**	0,22**
№2	0,09	0,01
№3	0,09	0,02
№4	0,02	0,04
№5	0,03	0,11
№6	-0,02	0,04
№7	0,07	0,07
№8	0	0,01
№9	-0,02	0,02
№10	0,03	0,09
№11	0,1	0,11
№12	0,01	0,04
№13	0,04	0,03
№14	-0,13	-0,15
№15	-0,18*	-0,12
№16	0,07	0,08

Примітка: * — $p \leq 0.05$; ** — $p \leq 0.01$; *** — $p \leq 0.001$

Як засвідчив кореляційний аналіз, вихователі із більшим педагогічним стажем сповідують більш стереотипні погляди (впевнені, що хлопчики і дівчатка в житті мають виконувати різні ролі, тому їх виховання має скеровуватись в різні напрямки ($r=0.22$; $p \leq 0.01$). З віком також знижується самооцінка знань з гендерного виховання ($r=-0.18$; $p \leq 0.05$), проте це не залежить від педагогічного стажу роботи.

Апробація тесту установок вихователів ДНЗ на збереження гендерної рівності у виховному процесі виявила, що вони рідко заохочують дітей гратися статевоневідповідними іграшками, причому це можливе, на їхню думку, лише в процесі творчих ігор; нав'язують статеві стереотипи на зразок: «дівчатка цього не роблять», «ти ж хлопчик, а не дівчинка, щоб...» тощо; не завжди звертають увагу на ставовий сепаратизм дітей в іграх, заняттях, спілкуванні; не часто обговорюють з хлопчиками й дівчатками проблеми поведінки статей (етичні, психологічні, соціальні), які стосуються рівності та взаємозамінності їхніх ролей у сім'ї та суспільстві.

Отже, вихователі дитячих садочків, які є переважно жінками, у більшості не позбавлені статевих стереотипів щодо виховання хлопчиків та дівчаток. Виховний процес у дитячому закладі більшою мірою

підкріплює традиційні погляди на дихотомію сімейних та соціальних ролей чоловіків та жінок і меншою демонструє андрогінні персонажі, здатні до гнучкості гендерної поведінки та взаємозамінності стате-вих ролей. Слід зазначити, що рівень обізнаності вихователів ДНЗ з проблематикою традиційного та егалітарного гендерного виховання є значно вищим у порівнянні з обізнаністю батьків дітей дошкільного віку.

В процесі гендерно-освітнього тренінгу за допомогою тестів, анкет, методу незакінчених речень «ця дитина... хлопчик чи дівчинка» педагоги ДНЗ визначали міру стереотипізованості власних поглядів, ознайомлювались із «гендерною матрицею» педагогічної гуманістичної спадщини, відкритою та прихованою дискримінацією, оволодівали навичками проведення гендерної експертизи дидактичного матеріалу. Через призму «гендерних лінз» (С. Бем) вихователі вчилися коректувати методичні рекомендації вчених щодо організації життєдіяльності обох статей (див. табл. 2.5.) та її забезпечення з точки зору гендерної рівноваги у навально-виховному процесі ДНЗ.

Педагоги-практики на основі особистого досвіду дійшли висновку про те, що організація життєдіяльного творчо-розвивального простору і для дівчинки, і для хлопчика має бути гендерночутливою, що передбачає однакове ставлення до обох статей, залучати до колективної взаємодії, різних спільних видів діяльності (конкурсів, концертів, екскурсій, спортивних свят тощо), виховувати држні, паритетні стосунки між хлопчиками та дівчатками. У своїх коментарях педагоги дитячих закладів реально оцінювали та надавали рекомендації щодо впровадження гендерного підходу у дитяче середовище, оскільки під час тренінгу переконувались у нагальності даної проблеми, пропонували шляхи її методичного забезпечення у ДНЗ.

ТЕСТ

Вважаю, що:			
1. Дівчатка і хлопчики, жінки і чоловіки — це два різних світи, які мають в своїй поведінці багато відмінного і мало спільного	ТАК	НІ	НЕ можу визначитися
2. Головне призначення чоловіків — захищати, заробляти, жінок — піклуватися і виховувати;	ТАК	НІ	НЕ можу визначитися
3. Найголовніше для юнака — бути сильним і мужнім, а для дівчини-бути ніжною і красивою.	ТАК	НІ	НЕ можу визначитися
4. Хлопчики більш здібні до природничих предметів, а дівчатка-до гуманітарних	ТАК	НІ	НЕ можу визначитися
5. Хлопчики більш войовничі і схильні до бійок. Дівчатка більш миролюбиві, схильні до пліткування.	ТАК	НІ	НЕ можу визначитися

Таблиця 2.5.

Ставлення дорослих до хлопчиків і дівчаток у різних сферах життєдіяльності

<i>Організація життєдіяльності дівчинки?</i> Дорослий чітко і розгорнуто формулює інструкцію, уточнює та деталізує завдання. У разі ускладнень під час його виконання запитує дитину, чи потрібна допомога, але не на початку роботи: поки вона знаходиться на піку своєї працездатності, може обійтися власними силами.   <i>Підтримки (емоційної, а, можливо, і практичної) вона потребуватиме у другій її половині, коли втомиться.</i> Доцільно схвалювати її самостійні намагання, звернути увагу на високу якість виконання завдання, на старанність.   <i>Слід підкреслити соціальну вартість кінцевого продукту праці, його важливість для когось (чогось).</i> Висловлюючи оцінне судження, потрібно дивитися в очі дівчинці, своїм виглядом (мімікою, жестами) підсилюючи позитивне враження про її роботу та її відповідність вимогам.   <i>Варто надати їй право переробити або покращити результат своєї праці — внести корективи, виправити помилки, внести зміни в оформлення тощо та показати його іншим.</i> Старанність дівчинки зростатиме, якщо вона усвідомлюватиме, що її робота комусь потрібна — дарується молодшим дітям, використовується у грі чи на заняттях, як дарунок для рідних та близьких.   <i>Організація життєдіяльності хлопчика?</i> Дорослому не слід детально все пояснювати, краще передбачити етап самостійного пошуку дошкільником відповідей на запитання. Доцільно трішки недопояснювати хлопчику, наштотвхуючи на самостійне знаходження принципу розв'язання задачі. Обов'язково передбачити можливість вияву ним творчості, елементів новаторства, винахідництва, раціоналізаторства. Варто посилити вимоги до самостійності та правильності виконання, проте бути децю поблажливішим до ретельності. На початку роботи не слід втручатися в діяльність хлопчика, краще надати йому можливість вийти на пік своєї працездатності, а вже тоді завдання можна децю ускладнити, урізноманітнити чи, в разі потреби, спростити. Не слід жорстко регламентувати діяльність, доцільно якомога рідше переривати незавершений процес творчості, звільнити, по можливості, від надмірної опіки. Варто частіше звертатися до дитини спокійним, привітним тоном, зменшити кількість висловлювань в імперативній формі, збільшити кількість обґрунтувань, пояснень, переконань.

Висловлювати інструкцію слід лаконічно, виділяти головне, звертати увагу на сутнісне; оцінювати перш за все процес, виділяти моменти, пов'язані з самостійним доданням дитиною труднощів, проявом вигадки, оригінальністю кінцевого продукту.

У спілкуванні з хлопчиком доцільно частіше використовувати запитальні речення: «Як ти вважаєш?», «А якщо спробувати інакше?», «Ти з цим погоджуєшся? Чому?» тощо.

Отже, диференційований підхід до виховання хлопчиків і дівчаток, орієнтація вихователів на взаємодоповнюючі соціальні ролі, що зумовлює різну спрямованість сімейних, професійних та суспільних очікувань, і надалі є переважаючим у навчально-виховному процесі дошкільних навчальних закладів.

2.4. Гендер у розвитку життєвих компетентностей дошкільнят

Гендерний підхід в дошкільних закладах передбачає перш за все пом'якшення і переборення тих стереотипів, які заважають успішному розвитку особистісного потенціалу дитини; зосередження уваги дорослих на тому, щоб поведінка дитини більше залежала від її особистісних здібностей, схильностей, можливостей, ніж від необхідності вести себе «як потрібно». Крім цього, гендерний підхід у дошкільну освітню ланку сприяє розвитку гармонійних партнерських ставлень між статями, вихованню їх в дусі толерантності, забезпечує набуття дитиною гендерної компетентності як важливої складової життєвої компетентності.

Як відмічають психологи (О. Кононко, О. Долинна, В. Котирло, С. Кулачківська, Т. Піроженко, Т. Поніманська, Т. Прищепа та ін.), сьогодні дошкільний навчальний заклад перестає бути «школою для маленьких» і поступово перетворюється на справжній «інститут соціалізації», основне призначення якого — бути посередником між дитиною як мікрокосмом і широким світом як макрокосмом, у який їй належить гармонійно увійти, визначити в ньому своє домірне місце, налагодити продуктивні стосунки з новим колом людей, почуватися тут компетентною, життєво вправною, життєрадісною. *Життєва компетентність, як слушно зазначає О. Кононко, має розглядатися як нова освітня стратегія, що змінює мету навчально-виховного процесу, спрямовує зусилля педагогів на створення сприятливих умов для того, щоб дитина оволоділа наукою і мистецтвом життя [34, с. 4].*

Життєву компетентність дошкільника вчені розглядають в контексті шкільної компетентності, оскільки одночасно при підготовці до

ролі учня/учениці дитина виконує багато інших соціальних ролей — доньки/сина, сестри/брата, онуки/онука, товаришки/товариша, сусідки/сусіда, глядачів/глядачки, члена секції або гуртка, мандрівників тощо.

Результатом морального виховання є соціальна компетентність-відкритість до світу людей як потреба особистості, навички соціальної поведінки, готовність до сприймання соціальної інформації, бажання пізнавати людей, робити добрі вчинки. (Т. Поніманська).

Теоретичне підґрунтя щодо напрямів і шляхів формування у дітей дошкільного віку гендерної компетентності як важливої складової її соціальної компетентності у контексті реалізації мети та завдань нової Базової програми «Я у Світі» склали концептуальні підходи генетичної, вікової та педагогічної психології щодо закономірностей розвитку особистості у дошкільному віці, які містяться у наукових доробках І. Беха, В. Бондаря, М. Боришевського, І. Булах, В. Васютинського, Т. Говорун, Л. Долинської, І. Загарницької, В. Котирло, О. Кононко, С. Коробко, У. Кузьменко, С. Ладивір, С. Максименка, Р. Павелківа, Т. Поніманської, Т. Піроженко, Ю. Приходько, М. Савчина, Т. Титаренко, С. Тищенко, Н. Чепелевої та ін.

Процес формування статевої поведінки дошкільників починається із освоєння змісту соціальної ролі людини. Нас цікавило, чи справді набуття статевої ідентичності дітей в старшому дошкільному віці характеризується несвідомим наслідуванням та відтворенням гендерних моделей батьківської сім'ї та найближчого соціального довкілля. Завдання — виявити уявлення дітей про чоловічість-жіночість, з'ясування змісту нормативів про статевої якості людини (чоловіка і жінки), сімейні обов'язки та професії за параметром *сталість — гнучкість* (за допомогою комплексу психодіагностичних методик, модифікованих нами: «Бесіда з дитиною» Н. Плисенко, «Сортування якостей» М. Гінзбурга, шкали Дембо-Рубінштейн). Якщо перша серія методик орієнтувала дітей на вибір якостей, специфічних тільки для чоловіка чи тільки для жінки, то друга серія дозволила відбирати «андрогінні» якості, які характеризують одночасно дві статі, а також якості, які не властиві представникам як чоловічої, так і жіночої статі. Визначались також особливості самооцінки хлопчиків і дівчаток в маскуліно-фемінному конструкті, які доповнювались очікуваною оцінкою від батьків як «значущих інших» в її ідентифікації: «моя мама(тато) думає, що я... дитина».

Спостереження за дітьми в умовах вільного спілкування застосовувалось нами з метою вивчення особливостей між статевої взаємодії дітей в умовах реальної диспозиції «статевотипованих ігор та ігра-

шок». При цьому ми опирались на ідеї, сформульовані В. Котирло, Ю. Приходько, С. Тищенко стосовно вивчення особливостей взаємин в групі дитячого садку та принципи експериментально-генетичного методу С. Максименка, що дало змогу провести їх відтворення та моделювання «в особливих (нестереотипізованих) умовах». Об'єктом більш детального вивчення стали 80 дітей 5-7 віку (40 хлопчиків і 40 дівчинки) з дошкільних навчально-виховних закладів № 36, 25, 27 м. Тернополя.

За рівнем розвитку гендерних уявлень як складових життєвих знань, нами було виявлено три групи дітей. У першій групі — умовно названій «статевотипізованою», яку склали фемінні дівчатка та маскулінні хлопчики (близько 64%), виокремились усвідомлені статевої переваги і орієнтації дітей лише на представників своєї статі. Їхні уявлення, знання про свою та іншу стать, ігри, іграшки, знаряддя праці тощо знайшли відображення у надто стереотипізованих, категоричних судженнях. Виявилось також, що образи «хороших» і «справжніх» хлопчика (дівчинки) виступають тотожними. Зазначимо, що рівень їх гендерного «Я» характеризується наслідуванням, простою імітацією гендерних стереотипів. Щодо умінь та навичок, домашніх обов'язків дівчаток та хлопчиків, відповіді дошкільнят розподілились дихотомічно. Для дітей даної групи був характерний «агресивно-захисний» стиль взаємодії. Виявлено також, що хлопчики оцінюють поведінку дівчаток та свою — як в позитивних, так і в негативних категоріях, в той час як дівчатка визначають власну поведінку як позитивну, проте поведінку хлопчиків найчастіше як негативну.

Виділений нами другий тип, який ми умовно назвали «амбівалентний» (відповідно 21 % дітей) характеризувався тим, що позитивне ставлення до власної статевої належності супроводжувалось невизначеністю у описах як хлопчика, так і дівчинки, чоловіка і жінки, характеризувався середнім рівнем усвідомлення гендерних особливостей: Ці діти, демонструючи готовність до емоційного співпереживання та спільної діяльності з іншою статтю, в той же час виявляли нерозуміння та агресивність у поведінці. Більшість з них мали труднощі та конфлікти у іграх та спілкуванні як з представниками своєї, так і протилежної статі, демонструючи різну міру емоційно-пізнавального ототожнення з представником своєї статі. Можна також відмітити невизначеність даної групи дітей до власної майбутньої сімейної і соціальної ролей.

В третю групу, яка отримала назву «андрогінна» (близько 15%) були об'єднані діти, що позитивно сприймають власну та іншу статі, мають найменш стереотипізовані погляди. Діти даної групи виявили

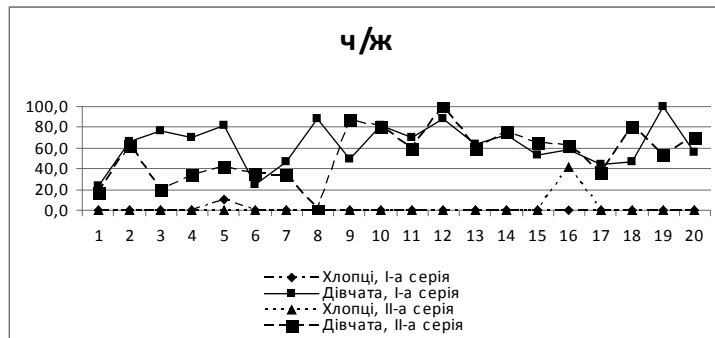
розуміння поєднання традиційно чоловічих і жіночих позитивних якостей в одній людині, що знайшло прояв у їхній поведінці та грі-саме вони демонстрували готовність до досягнення успіху, взаємодії, співробітництва, дружби з однолітками як своєї, так і протилежної статі, більше апелюючи до особистісних якостей людини, що сприяло гнучкості їх поведінки, її дестереотипізації, так званого «інтимно-особистісного» стилю спілкування тощо. Вмяння спільно діяти, гратись, дружити як з особами своєї, так і іншої статі є проявом гендерної компетентності даної групи дітей.

Особливості гендерної ідентифікації можна трактувати двояко: як ідентифікацію, і як уявлення. Вибір об'єкта ідентифікації відбувається на підставі знакових атрибутів статі, словесного означення хлопчик, дівчинка, тітка, дядько, де останні означають для дитини не міру родинності, а статеvu належність. Більшість дошкільників за об'єкт ідентифікації обирає батька тотожної статі. Так, 87,1% хлопчиків і 88% дівчаток хочуть бути подібними на тата чи маму відповідно, які слугують взірцем емоційно-пізнавальної гендерної презентації на представника своєї статі. Значно менша кількість дітей, проте більшість хлопчиків (12,9%) і дівчаток (12 %), об'єктом ідентифікації вибирають батька протилежної статі ($p < 0,05$), що можна пояснити емоційно-значущою близькістю хлопчиків до мами, оскільки у дошкільному віці саме з нею дитина проводить більшу частину часу.

На фоні традиційної поляризації ролей в уявленнях дітей (згідно даним різних методик) чітко простежувались відмінності у тих дітей, які мали перед собою приклад виконання батьками нетрадиційних ролей (4%). Зокрема, фемінний хлопчик з неповної сім'ї, який виховувався матір'ю, демонстрував фемінні властивості (прасував білизну, грався лише з дівчатками) і уявлення про фемінні начала чоловіка. Вплив сім'ї спостерігали і в уявленнях дівчаток на маскулінізацію жінки. Так, наприклад, дівчинка, у якої мати і тато є мільйонерами, приходила у садочок лише у військовому одязі та із зброєю (6%).

Виявилось, що діти у виборі якостей, притаманних чоловікові та жінці, розподіляли їх відповідно до загальноприйнятих уявлень про чоловічу та жіночу сутності, тобто традиційних. У дівчаток, порівняно з хлопчиками, виявлена деяка гнучкість уявлень про чоловічі та жіночі якості. Цю обставину можна пояснити з точки зору того, що норма жіночої поведінки порівняно з чоловічою у сучасному суспільстві є ширшою. Тому у самосвідомості дівчаток починають формуватися уявлення про деякі якості як андрогінні чи наділені рисами континуальності. Поляризація якостей свідчить про традиційні уявлення, їх уніфікація — про егалітарні. (див. графік 2.1.).

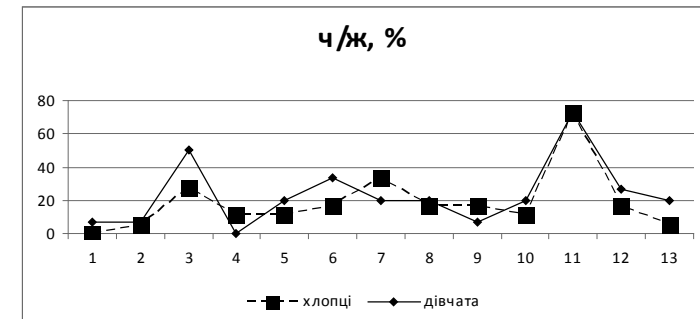
Графік 2.1. Гендерний профіль чоловічо-жіночих якостей в уявленнях хлопчиків і дівчаток (у %)

Примітка: якості — сила (1), слабкість (2), грубість (3), ніжність (4), плаксивість (5), стриманість (6), сміливість (7), боягузтво (8), працьовитість (9), лень (10), розум (11), нерозумність (12), доброта (13), злість (14), акуратність (15), ввічливість (16), турботливість (17), врода (18), поступливість (19), наполегливість (20).

При «сортуванні» дітьми домашніх справ та обов'язків, а також професій на чоловічі та жіночі, виявилась аналогічна тенденція, а саме: і хлопчики, і дівчатка розподілили їх у відповідності з традиційними уявленнями про статеву роль. Так, в якості чоловічих справ та обов'язків діти переважно виділили: ремонт автомобіля, ремонт меблів, винесення сміття, ремонт електроприладів, перестановка меблів в квартирі, копання грядок тощо. Жіночими справами в уявленнях дітей виявились наступні обов'язки: миття посуду, прибирання квартири, прання, прасування білизни, покупка продуктів, приготування їжі, штопання одягу. Проте в умовах множинного вибору хлопчики «дописують» чоловікам із «жіночих» справ закупівлю продуктами (72%), миття посуду (33%), тощо, хоча і надалі чисто чоловічою справою вважають ремонт машин, тоді як дівчатка є більш гнучкішими у своїх поглядах і практично вважають всі сімейні справи і обов'язки рівноступними обом статям, за винятком однієї-ремонт електроприладів (графік 2). З'ясування міри статевої стереотипованості дітей 5 — 6-річного віку через оцінку статевої відповідності професій теж виявило більшу стереотипованість поглядів хлопчиків і меншу — дівчаток щодо чоловічих та жіночих професій.

Графік 2.2. Чоловічо-жіночі обов'язки в уявленнях хлопчиків і дівчаток (у %)

Примітка: 1 — ремонт автомобіля, 2 — ремонт меблів, 3 — винесення сміття, 4 — ремонт електроприладів, 5 — перестановка меблів в квартирі, 6 — копання грядок, 7 — миття посуду, 8 — прибирання квартири, 9 — прання, 10 — прасування білизни, 11 — закупівля продуктів, 12 — приготування їжі, 13 — штопання одягу.

Більш вища стереотипізація чоловічого гендерного образу характерна для хлопчиків, водночас як жіночий та чоловічий світи є однаково приваблюваними для дівчаток. Це можна пояснити тим, що сьогодні у суспільстві у зв'язку з розвитком егалітаризації сімейних ролей, немає чітко та жорстко фіксованих гендерних стереотипів, які як свідомо, так і несвідомо засвоюються дошкільнятами, що по-різному впливає на особливості засвоєння гендерної поведінки хлопчиками та дівчатками.

Я у самооцінці дівчаток та хлопчиків

Можна виділити три категорії зовнішніх соціальних суб'єктів, що беруть участь у формуванні базової складової самооцінки дитини — гендерного Я. Це дорослі члени сім'ї (мама, тато), значущі інші дорослі (вихователь групи), однолітки. Гендерна самооцінка дитини завжди є прямим переносом цілісного ставлення до неї як до хлопчика чи дівчинки, зводиться до основного уявлення «Я-хороший хлопчик/хороша дівчинка» чи «Я-поганий хлопчик/погана дівчинка». Дане уявлення, а на його основі закріплення позитивного чи негативного образу гендерного Я залежить від наступних чинників: за що мама/тато, родичі, вихователі хвалять чи сварять, в які ігри діти (ровесники) хочуть гратися (дружити), а в які — ні. Перенесене і присвоєне суб'єктне ставлення (оцінка) перетворюється в гендерне знання, яке, інтеріоризуючись крізь призму емоційних переживань дитини,

інтелектуально-вольових осягнень, стає передумовою для розвитку самоаналізу статевоповідного Я. З моменту переходу цього відображеного гендерного уявлення у самоаналіз, починається процес становлення її гендерного Я.

Специфіка розвитку самосвідомості в дошкільному віці характеризується позицією близькості реального та ідеального Я і є найбільш сприятливою (Л. Божович, Р. Бернс, М. Лісіна, А. Сільвестру, Т. Репіна), бо слугує пусковим механізмом актуалізації однієї із найважливіших потреб особистості — потреби у саморозвитку. Таким чином, наявність у дитини «позиції близькості двох Я» свідчить про її самототожність, тобто про впевненість в собі і в тому, що вона хороша, любима. Самототожність, за Е.Еріксоном, і є тим потенціалом, завдяки якому здійснюється можливість реалізації потреби у саморозвитку.

Нас цікавило, скільки в реальному та ідеальному Я дитини, вимогах мами, тата, друзів маскулінно-фемінних якостей як статевотипізованих та моральних як гендернонейтральних. Середні значення конструктів фемінності-маскулінності представлені у таблиці 2.1. (максимальна оцінка — 7 балів).

Гендерний профіль конструкту фемінності-маскулінності в оцінках дітей

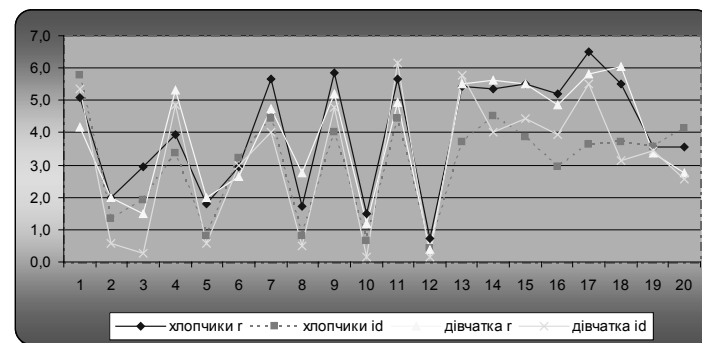
	Гендерне реальне Я	Гендерне ідеальне Я	Мама	Тато	Друг/подруга тотожної статі	Друг/подруга протилежної статі
Хлопчики	4.8	6.07	5.45	5.9	4.26	2.90
Дівчатка	4.68	4.61	5.12	5.03	3.25	3.01

Дослідження дало можливість не тільки виявити ціннісні орієнтації дітей в теперішній період, а й спрогнозувати можливу з боку референтних дорослих тенденцію стереотипних очікувань щодо дитини. (графічні профілі відображають уніфіковані уявлення дітей про гендерний образ сьогодні і в майбутньому). Узагальнивши дані для хлопчиків та дівчаток, ми отримали психометричні «середні» криві, за якими можна судити про деякі тенденції відносно суб'єктивної значущості представників чоловічого і жіночого світу у свідомості хлопчиків і дівчаток, які кожний раз відрізнялись значною індивідуальністю, яку можна пояснити самооцінкою, стилем виховання у сім'ї та іншими причинами.

У хлопчиків ідеальне Я є дуже високим порівняно із реальним, у дівчаток-майже однаковим (збігається). Це може свідчити як про

завищений рівень самооцінки у хлопчиків і занижену самооцінку у дівчаток, так і про те, що дівчатка більш реалістичні у своїх оцінках оточуючих (див. графік 2.3.). У дівчаток реальне та ідеальне Я збігаються, причому найвищою за інших є позиція мами, другою- позиція тата.. Себе дівчатка стали вище за друзів протилежної статі та подруг, що, можливо, є свідченням засвоєння гендерного стереотипу — вищого статусу «чоловічого світу». Можна сказати, що чоловічий (татів) дорослий світ є найбільш значущим, привабливаним та референтним і прирівнюється до ідеалу у хлопчиків ($p < 0,05$) та значущим і для дівчаток ($p < 0,05$). Порівняно з хлопчиками, ідеальне Я дівчинки є дещо нижчим порівняно з реальним або майже однаковим, що є підтвердженням інших досліджень (Н.Плисенко, Т.Репіна, Т.Татарінцева та ін.).

Графік 2.3. *Гендерний профіль конструкту фемінності-маскулінності образів Я-реальне/Я-ідеальне в оцінках дітей*

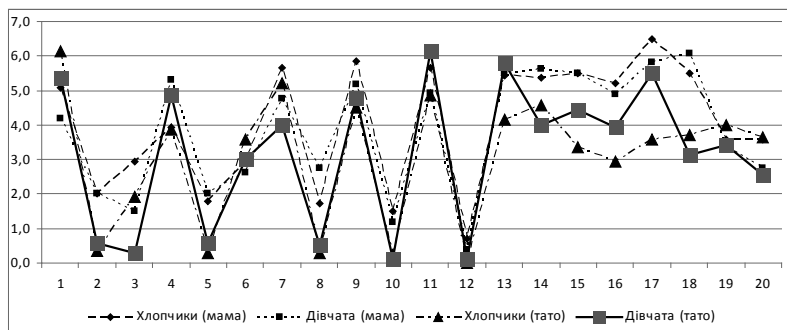

Примітка: якості — сила (1), слабкість (2), грубість (3), ніжність (4), плаксивість (5), стриманість (6), сміливість (7), боягузтво (8), працьовитість (9), лінь (10), розум (11), нерозумність (12), доброта (13), злість (14), акуратність (15), ввічливість (16), турботливість (17), врода (18), поступливість (19), наполегливість (20).

Зауважимо, що у дівчаток порівняно з їх ровесниками-хлопчиками виявилось більше егалітарних орієнтацій, більше самоототожнень, власним емоційним станом та Я-образом (це я-така весела), що, може свідчити про випереджуючий психічний розвиток дівчаток. У хлопчиків і дівчаток в цьому віці спостерігається емоційна диференціація понять «хлопчик» і «дівчинка», і щодалі зростає позитивне емоційне сприйняття іншої статі. Більшість старших дошкільнят завищує просторову проєкцію самих себе, ставлячи себе нижче батьків, але вище за друзів своєї та протилежної статі. Тато для хлопчика і мати для

дівчинки є моделлю моральних норм, поведінки і діяльності. Проте, якщо висока стереотипізація чоловічого гендерного образу характерна для хлопчиків, то для дівчаток — жіночий та чоловічий світи є рівноцінно приваблюваними (див. графік 2.4.).

Графік 2.4. *Гендерний профіль конструктору маскулінності-фемінності батьків в оцінках дітей*

Примітка:якості — сила (1), слабкість (2), грубість (3), ніжність (4), ласкисість (5), стриманість (6), сміливість (7), боягузтво (8), працьовитість (9), лінь (10), розум (11), нерозумність (12), доброта (13), злість (14), акуратність (15), ввічливість (16), турботливість (17), врода (18), поступливість (19), наполегливість (20).

Присвоєння психічної статі хлопчиками відбувається через орієнтацію на роль батька у особистісному, професійному та соціальному планах і відмежування від матері, до кінця дошкільного віку у них формується статоворольова чоловіча модель, наповнена традиційним набором маскулінних якостей, яка ніби «транлює» їх у майбутнє. Дівчатка структурують психічну стать, відмежовуючись від матері і одночасно ідентифікуючись з нею, орієнтуючись на засвоєння атрибутів дорослими поведінкових стереотипів. У них формується гнучкіша гендерна модель жіночого образу, яка наповнена як традиційно фемінними, так і андрогінними якостями.

Наші дані підтверджують дослідження інших вчених щодо того, що діти переважно мають стереотипні уявлення про мужність та жіночність. Найчастіше дітьми обидвох статей називались якості чоловічості: сила, мужність, сміливість, захисник, розум, краса. Дівчатка доповнили образ справжнього чоловіка ще гендернонейтральними якостями, як-от добрий, працьовитий, ввічливий, допомагає друзині, джентльмен. Наділення справжнього чоловіка такими якостями як ввічливість і доброта пояснюються, з нашої точки зору, тим, що чо-

ловіки в реальних стосунках доброзичливіше та уважніше ставляться до дівчаток як до майбутніх жінок, «маленьких панночок». Хлопчики частіше за дівчаток називають як типово чоловічу характеристику-розум. Приписування хлопчиками справжньому чоловіку такої якості, як розум, пов'язано, на нашу думку, з досить поширеним гендерним стереотипом сприймання чоловіків порівняно з жінками компетентнішими та успішнішими. Присутність в уявленнях як дівчаток, так і хлопчиків такої характеристики, як краса, в чоловічому образі, пояснюється нами тим, що для дітей чоловік виступає істотою, що має більш високий соціальний статус, порівняно з тим, який займає жінка.

Найбільш представленими жіночими якостями виступили краса, доброта, турботливість, акуратність, працьовитість, «добра господиня». При цьому, хлопчики частіше схильні називати доброту і турботливість, «щоб не сварилася», «все вмiла робити в хаті» (ймовірно, в зв'язку з тим, що вони реально відчувають на собі вплив жінок), а дівчатка — красу, акуратність та працьовитість як типово жіночі риси (що, на наш погляд, пов'язано з оцінками з боку дорослих зовнішніх даних стосовно дівчаток.). В цілому ж позначені відмінності у сприйманні дітьми справжніх чоловіків та жінок свідчать про наявність відмінностей у гендерних орієнтаціях хлопчиків та дівчаток, що формуються під впливом культурних гендерних стереотипів.

Дорослі (батьки і вихователі) переважно несуть традиційні стереотиповані настановлення. Хлопчикам дозволяють більше проявів агресивності, заохочують активність, ініціативність, а від дівчинки очікують душевності, чутливості і емоційності, проте відповіді дітей обох статей показали, що значущими для них є моральні (гендерно-нейтральні) якості. Отже, діти поступово засвоюють цінності своєї статі, відбувається становлення когнітивного компоненту.

Висновки. Отже, в уявленнях шестирічок простежуються як статовотиповані, традиційні за змістом, так і егалітарні якості. Хлопчики і дівчатка старшого дошкільного віку оцінюють себе однаково позитивно, проте хлопчики вважають себе сильнішими, а дівчатка активнішими. У хлопчиків ідеальне Я є дуже високим порівняно із реальним, у дівчаток-майже однаковим(збігається). Це може свідчити як про завищений рівень самооцінки у хлопчиків і занижену самооцінку у дівчаток, так і про те, що дівчатка більш реалістичні у своїх оцінках оточуючих. Виявлена відсутність значущих відмінностей у показниках маскулінності і фемінності в самооцінках хлопчиків та дівчаток вказує, на наш погляд, на уніфікацію гендерних ролей, із незначною тенденцією до переважання показника фемінності у дівчаток та показника маскулінності у хлопчиків, що в цілому і зумовлює початок статової диференціації у цьому віці.

Саме дошкільний вік вважається важливим періодом «зав'язування найбільш значущих вузлів» зростаючої особистості, всередині якого відбувається формування чіткого і незворотнього уявлення «Я-хлопчик»/»Я-дівчинка». У його формуванні беруть участь два механізми соціалізації-статеворольова типізація, яка детермінується контекстом культурологічного середовища та індивідуалізація, яка має множинну варіативність і залежить від конкретних умов життєдіяльності кожної дитини.

Специфіка процесу гендерної ідентифікації у дошкільному віці полягає у засвоєнні репрезентованих дорослими приписів, накопиченні дитиною особистих переживань і цінностей, пов'язаних із статевою належністю, які набувають особистісного смислу і стають еталоном гендерної поведінки. Саме інтеріоризація як найважливіша особливість в процесі розвитку гендерного образу Я дошкільника, зокрема старшого, слугує «точкою відліку» оформлення «внутрішнього» бачення жіночого і чоловічого.

Визначено уявлення старших дошкільників про особливості образу Я хлопчиків і Я дівчаток як теперішніх представників різних статей і майбутніх чоловіків та жінок. Виявлено зміст гендерних уявлень про «дівчаче» та «хлопчаче»; уточнено розуміння дитиною внутрісімейних і міжстатевих стосунків з точки зору належності її до відповідної статі. Встановлено, що образ реального, майбутнього та очікуваного Я має різне «гендерне» наповнення.

З'ясована сутність уявлень дошкільнят про маскуліність-фемінність, а саме ступінь поширеності егалітарних та традиційних поглядів на психологічні та поведінкові властивості, сімейні обов'язки, уміння, професії, соціальні ролі чоловіків і жінок. Наслідування статевоповідному дорослому — основний шлях інтеріоризації дітьми старшої дошкільної групи гендерних ролей. Орієнтація дітей на стереотипізовані моделі чоловічої і жіночої поведінки дає змогу дитині відмежувати лінію поведінки власної статі від протилежної. З дорослішанням дитини уявлення про гендерні ролі наповнюється моральним змістом, який послаблює поляризацію поведінки хлопчиків та дівчаток.

Отримані дані дають змогу стверджувати про формування конструкту фемінності-маскуліності-андрогінності, який має різне наповнення у хлопчиків та дівчаток, більш дихотомічне у перших, більш гнучкіше — у дівчаток, що можна пояснити більш ширшою нормою жіночої поведінки порівняно з чоловічою у сучасному суспільстві. Тому у самосвідомості дівчаток починають формуватися уявлення про деякі якості як андрогінні. Виявлено також, що емоційні стани статей в уявленнях дошкільнят теж мають маскулінно-фемінне забарвлення.

Специфікою новоутворення старшого дошкільного віку є набуття статеворольової ідентичності як більш цілісного та системного гендерного образу Я (особистісного конструкту («справжня дівчинка/хлопчик» як андрогінна особистість), що означає репрезентацію дитиною фемінно-маскулінних якостей як на номінативному рівні, так і на рівні усвідомлення себе суб'єктом статевоповідної поведінки, що за змістом співпадає із узагальненим образом «хорошого хлопчика (дівчинки)», «справжнього чоловіка (жінки)». Такий інтегрований образ Я виникає переважно під впливом традиційних гендерних установок, насичених стереотипами чоловічості та жіночості (зокрема, диференціювання призначення статей у сім'ї та суспільстві, поділу сфер діяльності на чоловічі та жіночі, професій та ін.), що запозичене від значущих дорослих і однолітків, найближчого соціального оточення, ЗМІ тощо.

З'ясовано, що рівень розвитку гендерних уявлень старших дошкільників залежить від низки умов, а саме: від особливостей гендерної соціалізації(традиційної чи егалітарної); від здатності до децентрації як передумови розвитку рефлексії в дошкільному віці, від рівня професійної підготовленості педагогів дошкільних закладів до гендерного виховання хлопчиків і дівчаток; від батьківських гендерних настановлень і прикладу поведінки.

Простежені і описані особливості міжстатевої взаємодії, вибору характеру іграшок, ігор, занять, особливо «статевотипових». Виявлено соціальні джерела впливу на гендерні уявлення дошкільника, як-то батьківська сім'я, освітні дитячі заклади, зміст книг, часописів, забав, іграшок, ігор тощо.

Виявлено, що життєві реалії більшою мірою впливають на дітей, ніж цінності, адресовані батьками та вихователями. Майже всі дівчатка-дошкільники ідентифікували себе з позитивними жіночими персонажами, тоді як хлопчики — з чоловічими персонажами мультфільмів і казок та суто традиційними чоловічими якостями: сила, захист слабшого, сміливість, мужність. Третина хлопчиків ототожнювала себе не з позитивними, а з негативними героями казок тому, що вони сильніші та хитріші(Бармалей, Колобок).

У хлопчиків сильніше виражена орієнтація на героя-супермена або героїв бойовиків мультфільмів, які вони дивляться (ніндзя, карате). Виявлено, що обидві статі знають більше героїв мультфільмів та відеофільмів, ніж казок, та ідентифікуються з ними, оскільки більше дивляться телевізор, відео, грають у комп'ютерні ігри.

	Ти більше любиш гратись з хлопчиками чи з дівчатками? Чи з тими і іншими порівну?		
	порівну	з дівчатками	з хлопчиками
Дівчатка	44,7%	44,7%	10,6%
Хлопчики	39,4%	6,1%	54,5%

	Коли граєшся з особами іншої статі, в які ігри полюбляєш грати?						
	рухливі	спортивні	рольові	ляльками	машинками, конструктором	різні	не знаю
Дівчатка	25,5%	2,1%	17%	4,3%	38,3%	6,4%	6,4%
Хлопчики	18,2%	3%	42,5%	3%	24,3%	6%	3%

	Коли граєшся з особами своєї статі, в які ігри полюбляєш гратись?							
	рухливі	спортивні	рольові	роботами, машинками	ляльками	малювати	різні	не знаю
Дівчатка	6,4%	4,2%	53,2%	4,3%	21,2%		6,4%	4,3%
Хлопчики	15,2%	24,3%	15,2%	27,2%		3%	9,1%	6%

	Які твої улюблені герої казок, мультфільмів жіночої статі?				Які твої улюблені герої казок, мультфільмів чоловічої статі?				
	добрі, красиві	веселі, сміливі, розумні	немає	не знаю	сильні, розумні	смішні, веселі	різні	немає	не знаю
Дівчатка	83%	10,7%	2,1%	4,2%	10,6%	80,9%		2,1%	6,4%
Хлопчики	57,6%	9,1%	6%	27,3%	48,5%	39,5%	6%		6%

	Кому з батьків ти частіше розповідаєш бажання, секрети?			
	мамі	татові	мамі і татові	бабусі і дідусеві
Дівчатка	68%	0%	29,9%	2,1%
Хлопчики	36,4%	21,2%	42,4%	

Наслідкування статевоповідному дорослому — основний шлях інтеріоризації дітьми старшої дошкільної групи гендерних ролей. Батьківська сім'я в переважній більшості не є взірцем рівності та взаємозамінності статей, скоріше навпаки — є прикладом подвійної зайнятості жінки та дистанційованого батьківства. Діти вибирають із розмаїття можливих людських характеристик лише ті, які визначені у даній культурі як прийнятні для її/ його статі. Я-концепція стає типізованою за статевою ознакою і дві статі сприймаються різними не стільки за мірою вираженості фізичних, морфологічних властивостей, скільки за особистими якостями.

Дошкільники навчаються оцінювати свою особистість на відповідність гендерній схемі (так їх дисциплінують батьки та інші значущі люди), протиставляючи іншій статі власні переваги, ставлення, поведінку, властивості. Дорослі дуже рідко помічають нестандартні, нетипові прояви поведінки статей, проте часто підкреслюють ці якості у іншої статі. Таким чином, гендерна схема стає приписом, що диктує стандарт поведінки.

Андрогінність як гендерна характеристика, формується під впливом специфічного виховання і завдяки особливій позиції батьків, які заохочують дитину освоювати моделі поведінки, характерні для обох статей. Андрогінна гендерна ідентичність, яка поєднує в собі риси маскуліності і фемінності, як правило, виробляється у дітей в тому випадку, якщо така поведінка моделюється на очах у дитини і приймається іншими людьми.

Різниця у вихованні хлопчиків і дівчаток є первинним механізмом диференціації гендерних ролей. Тому у дівчаток процес ідентифікації розгортається в ширшому і водночас конкретнішому рольовому діапазоні: бути, як мама, бабуся, тітка, означає виносити, народити, вигодувати, доглянути, навчити тощо; бути в майбутньому дружиною — значить бути гарною господинею, доброю подругою, привабливою жінкою. У хлопчиків майбутні гендерні ролі (захисник вітчизни, чоловік, батько, професіонал тощо) є абстрактнішими, менш наповненими конкретними вміннями, навичками та якостями поведінки, що активізує пошук ідеального Я, процес самовизначення в нашій гендерній культурі.

Виявлена активізація відмінностей у гендерній поведінці у дітей дошкільного віку та її залежність від соціальної конструкції реальності — найближчого соціального оточення (стереотипізованих чи егалітарних настанов батьків, родичів та вихователів). Наше дослідження підтверджує описані факти американською дослідницею дошкілья Карен Мартін про те, що у дошкільному дитинстві відбувається «ген-

дерування» дитячого тіла — хлопчики займають більше ігрового простору порівняно з дівчатками, оскільки сидять у «відкритих» позах і взагалі більш вільно розпоряджаються своїм тілом навіть у формальних умовах, менше контролювання голосу, виявляють більш жорстку дихотомію ігрової активності. Прояви дихотомії у поведінці обох статей можна пояснити варіативністю проявів гендеру в різних ситуаціях (Б. Торн), залученням дітей до «послабленої крос-гендерної гри» чи навпаки, посиленням в іграх гендерних «меж», що залежать від різних соціальних контекстів, зокрема, особливостей навчально-виховного процесу у дитячому садку та школі, вимог та очікувань вихователів і батьків.

Згідно з результатами оглядового дослідження у дитячих дошкільних закладах 158 дітей віком від 2 з половиною до 5 років, дівчата і хлопці з вадами розвитку особливо часто отримували надмірну допомогу і похвалу з боку вчителів. Дослідниця дійшла висновку, що хлопчики з вадами розвитку і дівчатка загалом привчаються до залежності й пасивності, а не до самостійності: Коли трирічний хлопчик і дівчинка збираються надвір погуляти і намагаються надягти курточки, то більш імовірно, що допоможуть це зробити саме дівчинці. Якщо ж допомагають їм обом, то, найімовірніше, на дівчинку курточку надягнуть, а хлопчикові скажуть, як це правильно зробити. Якщо виникає подібна ситуація і хтось із дітей — інвалід, то курточку надягнуть на інваліда, незалежно від того, хлопчик це чи дівчинка. Це початок синдрому «прищепленої безпомічності» (Froschl & Sprung, 1983, с. 21).

Дослідження також свідчать, що вчителі хвалять дівчаток передусім за зовнішній вигляд, готовність допомогти й слухняність, а хлопчиків, головним чином, за успіхи. Вчителі схильні описувати хлопців як активніших за дівчат навіть у випадках, коли спостереження свідчать про однаковий рівень активності (Hoffman, 1983). (цит: за Луїза Дерман-Спаркс «Антидискримінаційні методи виховання дітей дошкільного віку»).

Прикладів нав'язування дітям традиційного розподілу ролей можна навести чимало. Вони домінують і у рекомендаціях батькам з боку сучасних ЗМІ. Наведемо типовий приклад.

Дівчинка повинна уміти:

у 3 роки — одягатися, вмиватися, допомагати накрити на стіл, розкладати свої іграшки;

у 4 роки — зашнуровувати черевики, витирати пил, поливати квіти;

у 5 років — пришивати гудзики, застилати постіль, прати плаття ляльки, допомогти принести мамі з магазину покупки;

у 6 років — мити чийний посуд, прасувати під наглядом мамі носові хусточки, мити підлогу, міняти маленьку наволочку, робити із готового тіста, користуючись формочками, печиво;

у 7 років — чистити та різати овочі для салату, підготувати для варки компота фрукти, перебирати крупу, пришивати вішалку до халатика і на рушничок.

Після такої вікової періодизації розвитку побутових навичок дівчинки напрошується питання: а чи зашкодять хлопчику подібні вмінні та навички? Чому ці вельми корисні трудові вміння орієнтовані виключно на жіночу стать? Чи не слугують подібні рекомендації першою сходинкою до подвійної зайнятості жінки?

Виховання гендерної толерантності в сучасному глобалізаційному мультикультуральному середовищі означає, що діти: засвоюють ролі, традиції, цінності, звичаї і мову як своєї власної культури, так і інших культур, що є запобіганням упереджених поглядів дітей. Тому потрібно наголошувати як на відмінностях статей, рас тощо, так і на їх більшій подібності. Є багато видів діяльності, які об'єднують і хлопчиків, і дівчаток: малювання, читання; спортивні, народні ігри тощо. Зокрема, рухливі динамічні ігри (лови, хованки), змагання подобаються як хлопчикам, так і дівчаткам, тому дітей обох статей потрібно навчити потрапляти в ціль м'ячем, грати в кеглі, накидати кільця на стрижень, лазити, стрибати, плавати та їздити на велосипеді, скейтборді, самокаті тощо. Вміння спілкуватися, взаємодія між статями як андрогінна характеристика є проявом гендерної компетентності дошкільників як набуття важливої життєвої навички у подоланні феномену «набутої безпомічності», що є результатом диференціації зовнішніх вимог соціального оточення.

Соціокультурна ситуація становлення статевої самосвідомості дитини старшого дошкільного віку породжує дилему традиційної та егалітарної орієнтацій та поведінки у засвоєнні гендерних ролей, оскільки залежить від змісту гендерних орієнтацій. Нав'язування традиційних статевоїх ролей стає на заваді розвитку андрогінних властивостей дітей, розвитку їх співдружності, позитивному образу Я.

III. ГЕНДЕРНА ШКОЛА ДЛЯ МАМ І ТАТ

3.1. Уявлення батьків про гендерне виховання дітей

Чи прагнемо ми дати такі знання та розвиток дитині, щоб вона вирости самодостатньою особистістю, щасливою жінкою чи чоловіком? — риторичне запитання для більшості вихователів та батьків. Чи знаємо ми, якими шляхами здійснювати виховання хлопчиків та дівчаток, щоб у дорослому житті вони успішно справлялися з виконанням сімейних (подружніх, батьківських) та соціальних (професійних, громадських, політичних) ролей?

Яким є практичний досвід гендерного виховання в сім'ях дошкільників? Якими є педагогічні знахідки батьків щодо егалітарного підходу до виховання синів та дочок якою мірою вони співвідносяться з традиційним? Про це ми дізнавались в процесі бесід, які ми проводили з батьками у дитячих дошкільних закладах № 25, 27 і 36 м. Тернополя.

Більшість батьків дітей дошкільного віку — це люди середнього дорослого віку, які, згідно дослідження розподілу сімейних ролей, дотримуються найбільш їх справедливого паритетного розподілу, тобто взаємозамінності. Наскільки вдається їм привчати дітей до ідеї рівності статей, уникати їх протиставлення за характером, інтересами, а також статевої типізації — звуження діапазону умінь та навичок, пізнавальних можливостей нав'язуванням «статевовідповідних» нормативів поведінки та організації предметно-розвивального оточення.

Питання, запропонованої батькам анкети, були скеровані на з'ясування розуміння дорослими педагогічних, психологічних способів здійснення традиційного («статевотипового») чи егалітарного («особистісно орієнтованого») гендерного виховання. У першому випадку відбувається нав'язування статевих стереотипів, у другому — свідоме їх подолання з метою якнайповнішого виявлення індивідуальності дитини, її здібностей, нахилів без огляду на статево належність.

Якщо оцінювати результати тесту в цілому, то можна дійти висновку, що згідно кількості схвальних відповідей більшість батьків стоїть міцно на позиціях традиційного виховання, тобто хлопчикам — «хлопчаче», дівчаткам — «дівчаче». Проте в продемонстрованій єдності прийняття традиційних гендерних настанов є одна спільна риса — середній бал оцінки власної впевненості, що в сумі засвідчує амбівалентність гендерних настанов, непевність в правдивості обраної виховної позиції. Крім цього, цей висновок витікає з розподілу позитивних відповідей батьків на питання, зміст яких носить скоріше егалітарний характер. Більшість опитаних (54%) дали схвальну відпо-

відь на судження: «Те, що хлопчики граються у ляльки, є причиною того, що з них виростають в дорослому віці «нечуйні» татусі», а також що «Те, що дівчатка мало цікавляться технікою, призводить і дорослому житті до їх безпомічності з різними приладами та побутовою технікою» (63% тат і мам підтримали цю думку).

Крім того, до половини опитаних висловили згоду з тим, що «для досягнення справжнього рівноправ'я у вихованні обох статей, потрібно більше уваги приділяти гендерній освіті педагогів», що ще раз підтверджує позицію розгубленості дорослих у вирішенні проблем гендерного виховання. Таким чином, з одного боку прийняття позиції, що «хлопчики і дівчатка в житті мають виконувати різні ролі, тому їх виховання має скеровуватись в різні напрямки», а також, що «іграшки в дитсадках мають складатись з куточків «для дівчаток» і «для хлопчиків» та те, що «варто хвалити дівчаток і ставити їх у приклад за їхню слухняність», а «хлопчиків за їх вміння відстоювати свою позицію», а з іншого — середня оцінка власних знань з гендерного виховання та потреба в допомозі в цьому напрямку з боку педагогів.

Крім стереотипних очікувань, батьки стимулюють діяльність, сприйнятну для статі дитини, коли надають дітям одяг та іграшки, характерні для їх статі (Raag, Rackliff, 1988). Дівчатам зазвичай дарують ляльок, лялькові будиночки і мініатюрні меблі. Хлопчики отримують у подарунок кубики, конструктори, моделі машин тощо. Американські психологи Б. Ранг і С. Рекліф відзначали, що хлопчики-дошкільнята частіше грають у стереотипні для своєї статі ігри, коли розуміють, що грати «дівчачими» ляльками, на думку батьків, погано. Дорослі своїм ставленням спрямовують заняття та ігри хлопчиків і дівчаток, скажімо, хлопчик, який бавиться ляльками, зазвичай, викликає насмішки оточуючих. Дорослі заохочують стереотипи поведінки, прийняті для даної статі — так хлопчика соромлять за плаксивість, а дівчинку сварять за пустощі, прагнення бути дослідницею, винахідницею.

Як зазначає академік В. Кравець, диференційований підхід у вихованні дітей різної статі проглядається в придбанні іграшок [37; 38]. Існує думка, що технічні іграшки цікаві лише хлопчикам. Завдання батьків — дати знання про техніку як хлопчикам, так і дівчаткам. Багато-що тут залежить від теми іграшки, того інтересу, який вона може викликати своєю дією, несподіваним результатом. Скажімо, пральна машина, швейна машина, в'язальний іграшковий верстат, пилосос та інша побутова техніка цікаві дітям незалежно від статі. Дослідження вчених засвідчили, що хлопчики 2,5–3 років грають з побутовими іграшками з таким самим задоволенням, як і дівчатка: працюють праскою, перуть у ванночці тощо. Ні, це не деградація чо-

ловічого начала в дитині, а форма відображення щасливого побуту сім'ї, де між подружжям існує гармонія кохання і взаємозамінність. Айдл, Вуд і Десмаре (1993) вказували, що батьки в дитячих центрах брали для гри зі своїми дітьми «жіночі» іграшки. Окрім того, батьки частіше грали з «дівчачими» іграшками зі своїми дочками і «мужніми» іграшками із синами. Більше того, батьки в поведінці проявляли паттерни «рятування» дівчат, допомагали і супроводжували дівчат частіше, ніж це було потрібно. Бажання батьків допомагати дівчаткам виробляло у дівчаток відчуття сильної залежності (Гір, Шільд, 1996).

Батьки продовжують формувати гендерні ролі за допомогою різних типів домашніх обов'язків: дівчатка прибирають у квартирі, хлопчики працюють у дворі біля будинку (Антіл, Гуднов, Рассел, 1996). Дослідження виявило, що батьки в сім'ях середнього класу частіше ставляться до дітей гнучкіше і поблажливіше, тому в таких сім'ях хлопчикам і дівчаткам надається більше свободи вибору (Райд, Келлі, 1995). Таким чином, дорослі поводяться щодо малюків залежно від їх статі, а тому саме в сім'ї діти засвоюють гендерні стереотипи.

Прихильники гендерного виховання, орієнтованого на партнерську сім'ю вважають, що традиційні міжстатеві стосунки та поділ сфер діяльності на чоловічі і жіночі є непродуктивними через їхній односторонній вплив на розвиток особистості. Аргументами на користь партнерства статей виступають ті, що в патріархальній сім'ї влада концентрується в одних руках, а в партнерській здійснюється кооперація влади на основі згоди і авторитету кожного. Якщо в домінаційній сім'ї статеві ролі є ригідними, то в партнерській має місце взаємозамінність чоловіка і жінки у виконанні функцій сім'ї. Це означає, що куховарить, миє, колісає дитину і т. і. не той, хто жіночої статі, а той, хто менше зайнятий. Гнучкий розподіл сімейних обов'язків дає можливість вчасно вирішувати сімейні проблеми, а ще бути самодостатнім у всіх сферах сімейного життя, чи то ремонт побутової техніки, чи виховання дитини. Партнерство статей вже стало правилом в багатьох сім'ях демократичних країн. В них немає поділу професій, сфер діяльності чи побутової праці на «чоловічі» та «жіночі». Дівчаток та хлопчиків виховують на моделях гендерно нейтрального виховання, однаково залучаючи до оволодіння як побутовими навичками (в'язання, шиття, плетіння, кулінарія тощо), так і майстрування, ремонтування, водіння машини, робота з приладами тощо).

Поведінка батьків є найпершою статеворольовою моделлю, з якою ідентифікуються хлопчики та дівчатка. Отримані дані дозволяють зробити висновок про те, що соціальне оточення не повною мірою задовольняє потреби дітей, які значущі для становлення гендерної самооцінки в дошкільному віці, що, в свою чергу, негативно впливає на формування внутрішньої позиції дитини, оскільки на макрорівні

гендерна соціалізація має переважно одновекторний характер (тяжіє або до домінаційних, або до егалітарних моделей).

Пам'ятка для батьків

Дошкільний вік — період наслідування дітьми статеворольової поведінки батьків. Ідентифікація за статеву тотожними дорослими — основна характеристика цього періоду вікового розвитку, який З.Фройд назвав фалічною. Таким чином, традиційний розподіл статевих ролей в сім'ї (материнська сфера — домогосподарство, догляд за дітьми і людьми похилого віку, а чоловіча — поза домом, в публічних ролях) може легко засвоюватись дітьми.

Звертайте на те, які та з яким змістом дивляться ваші діти, мультфільми, кінофільми чи рекламу, адже вони є потужним вчителем гендеру, який скеровує уявлення про те, якими мають бути хлопчики і дівчата — як поводитись, як будувати взаємостосунки. Добре, якщо сценарій та поведінка статей зображуються в гендерно-нетрадиційному ракурсі, тобто такому, коли йдеться про вияв моральних почуттів та вчинків. Проте досить часто сценарії «грішать» на в'язуванням статевих стереотипів, як правило протиставленням «сильної» та «слабкої» статі.

Тест для батьків

Якою мірою Ваша дитина (донька чи син) налаштована на рівність в стосунках з іншою статтю:

1. Підтримує дружні контакти з дітьми як своєї, так і іншої статі?

Так Ні

2. За всяку ціну прагне привернути до себе увагу іншої статі?

Так Ні

3. В спільних іграх та заняттях поступається головними ролями іншій статі?

Так Ні

4. Серед найкращих приятелів має дітей як своєї, так і іншої статі?

Так Ні

5. Любить попліткувати щодо негативної поведінки іншої статі?

Так Ні

6. В присутності осіб іншої статі починає поводити себе неприродно?

Так Ні

7. Більшість жартів, коментарів на адресу іншої статі носять недобрий, злосливий характер?

Так Ні

8. Однаково спілкуються з дітьми іншої статі (розмовляють, граються), як з товариством своєї?

Так Ні

9. Чи допомагає однаково одноліткам іншої статі, як і своєї статі?

Так Ні

10. Чи легко знаходить спільну мову з особами іншої статі?

Так Ні

11. Чи проявляє зверхність по відношенню до осіб іншої статі?

Так Ні

Ключ:

Якщо на питання 1, 4, 8, 9, 10 або, принаймні, чотири з них, Ви відповідаєте «Так», а на решту, принаймні, п'ять «Ні», то: Ваш син чи донька отримали хороше гендерне виховання, яке принесло свої плоди — дружнє ставлення до осіб протилежної статі, уміння взаємодіяти з однолітками своєї чи іншої статі на рівних. Таке партнерство є добрим підґрунтям подальшого розвитку між статевих стосунків на засадах спільних інтересів, уподобань.

Якщо на питання 2, 3, 5, 6, 7, 11, або принаймні, на п'ять з них Ви відповідаєте «Так», а на решту «Принаймні, на чотири «Ні», то: Ваш син чи донька підхопили «вірусну інфекцію» недовіри до однолітків протилежної статі, яку достатньо легко можна подолати, подбавши про відновлення «імунітету» до гендерних стереотипів. Варто ідентифікувати її джерело — може Ви як батьки, чи Ваші знайомі показують приклад нерівності статей в сім'ї, а може виховні функції взяли на себе сучасні періодичні видання, мультфільми чи книги, в яких діти і дорослі іншої статі зображені різними за своїми характерами та обов'язками.

Дітей незалежно від статі, треба вчити умінню берегти себе, брати приклад з тих, які вчать долати труднощі, спіткнутись, впасти може кожен, а от встояти на ногах, бігти і не падати — тільки сильні, мудрі люди. Дитячий садочок — це перший соціальний прообраз майбутніх гендерних стосунків життя дорослих. Тому цей полігон треба зробити максимально ефективним майстер-класом в тренуванні взаємоповаги і взаєморозуміння статей.

Пам'ятка для батьків

Ніколи:

— Не протиставляйте дитину однієї статі іншій, на зразок, «ти ж не хлопчик (дівчинка)» — цим Ви насаджуєте стереотипи, що протилежна стать — це інша. пам'ятайте, що відмінності в поведінці статей більшою мірою зумовлені різним вихованням, ніж біологією статі, її вродженими властивостями протиставлення статі за психологічними особливостями завжди несе в собі відчуття недовіри, квазіугруповання (ми-вони).

— Звертайтеся до сина чи доньки, заохочуйте дитину до якоїсь діяльності, оминаючи «портрет» так званого «справжнього» хлопчика, чи «справжньої» дівчинки. Посилайтесь в першу чергу на особистісні властивості (позитивні чи негативні) без їх прив'язки до ідеалу «справжнього». Адже і хлопчику (юнаку) і дівчинці (дівчині) слід вирости людьми сильними фізично і психічно, вмільми, здатними успішно адаптуватись до суспільних змін, різних життєвих ситуацій та обставин.

— Не насаджуйте ідею так званої «статевотипової» поведінки як норми, мовляв, загальноприйнято, що дівчатка мають бути слухняними та скромними, а хлопці бойовими та безстрашними.

— За вимогою «належної» для статі поведінки криється чимало стереотипів та упереджень. Серед них — природно для хлопців цікавитися точним, природничими та технічними науками, а для дівчат — гуманітарними.

— Пам'ятайте, гендерна чуйність в тому щоб привернути до цієї проблеми спеціальну увагу дітей, а також спрямуванні їх розвитку їх індивідуальних інтересів, які, як відомо, від статі не залежать.

— Де можливо і потрібно брати до уваги біологічні особливості. Передовсім в питаннях збереження репродуктивного здоров'я, знайомства дітей з перебігом статевого дозрівання, сексуальної поведінки. Проте до роз'яснення питань репродукції сексологія рекомендує залучатись і татові і мамі незалежно від статі дитини. І навіть шкільні заняття з питань попередження вагітності, венеричних захворювань, СНІДУ, згідно думки вчених, краще проводити спільно, в статево змішаних групах.

— Не соромте дитину, порівнюючи її з протилежною статтю, мовляв, поводишся «як хлопчисько» або «рознюнявся як дівчинка». пам'ятайте, що переживання сорому породжує відчуття гніву, злості, агресії, і навіть, протестну поведінку («навмисно не буду причісуватись і ходити розхристаною, як хлопчисько», «навмисно буду капризувати і вередувати, як дівчинка»).

3.2. Як розпізнати приховані статеві упередження?

Що криється за поняттям «прихований план»? Хто його приховує? Навіщо? Що за ним криється?

Термін «прихований» був введений науковцями не проти якогось відомства, чи злих намірів певних персоналіїв. Йдеться про підступний вплив стевих стереотипів, які мимовільно використовують автори підручників чи методичних посібників, художники в змісті навчального матеріалу, і які у такий спосіб починають діяти за зразок «24 кадру». Отже, це в більшості випадків, неумисне підкреслення, змальовування, оповідання звичних для свідомості пересічної людини стану справ, вірніше розподілу стевих ролей, як, наприклад, мама йде на базар, бабуся готує обід, сестричка сервірує стіл для сім'ї, батько ремонтує автомобіль, братик грає в футбол, а вболівають хлопці з сусіднього двору.

«Що ж тут дивного і підступного?» — заперечить читач. — «Звичайний розподіл обов'язків». Саме за цим «звиклим» і криється, приховується стевий стереотип, який утримує «традиційний» порядок розподілу жіночих і чоловічих обов'язків. Не випадково слово «традиційний» походить від лат. традиція — переказ. Прихований навчальний (соціалізаційний) план немов би оберігає, продовжує життя патріархальній традиції, яка давно стала перешкодою на шляху повноцінного розвитку особистості хлопчиків та дівчаток, професійного, громадського функціонування жінок та сімейного, дітоцентричного — чоловіків.

Відомо, що ЮНЕСКО виділяє приховані й відкриті елементи стевий дискримінації в дидактичних програмах.

Відкрита дискримінація — це наявність різних навчальних програм для хлопчиків та дівчаток.

Прихована дискримінація — це наявність гендерних стереотипів у шкільних матеріалах, які пропонують дітям певні моделі для ідентифікації. Саме цей тип прихованих навчальних планів присутній у шкільній освіті України.

Починаючи з дитячого садка і до аспірантури, всі стосунки в учбово-виховних закладах відтворюють закладені в культурі уявлення про жінок як підлеглих, залежних, таких, що не прагнуть до досягнень, а про чоловіків як домінуючих, незалежних і «успішних». Цей процес не є явною чи навмисною метою освіти та небагато хто з учителів усвідомлює, що він відбувається. Річ у тім, що окрім офіційно прийнятого навчального плану, затвердженого Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України, в який входять навчальні програми та підручники, методичні посібники та різного роду дидактичні матеріали на допомогу вчителю, який має відповідати вимогам Конституції

Української держави, її ідеології та політиці в галузі освіти і культури, існує так званий **прихований навчальний план**. Це поняття вперше було застосовано американським педагогом Філіпом Джексонем. (*Jackson, P. (1968). The daily grind. In P.W. Jackson Life in classrooms. New York: Hold Rinehart and Winston*).

«Прихований» навчальний план — це той зміст дидактичного матеріалу, а також взаємодії вчителя з особами різної статі, який в опосередкований спосіб «посилає» певні гендерні настанови — як традиційного, так і егалітарного характеру. В узагальненому вигляді цю відмінність можна представити у такий спосіб:

Порівняння офіційного і прихованого навчального плану

Приклади: статус-кво де-юре	Приклади: статус-кво де-факто
Однакові навчальні дисципліни для дівчат і хлопців	Існують стеві розбіжності організації таких дисциплін, як військова підготовка, ручна праця (для хлопчиків), медична підготовка, обслуговуюча праця (для дівчат)
Однакове виховання дітей незалежно від їх стевий належності	В школі превалюють різні педагогічні вимоги до поведінки статей: дівчаток вважають менш здібними, проте посидючими, тому більше урочного часу в опитуванні домашніх завдань, а також в поясненні нового матеріалу, особливо з наук точних, пересічний вчитель приділяє учням, а не ученицям (ця різниця в часі відповідає співвідношенню від 1/3 до 2/3) хлопців заохочують до активності та досягнень в знаннях, дівчат до відповідальності та слухняності.
Рівний доступ до професійної освіти, заохочення до кар'єри	Хлопців заохочують до такого вибору професійної освіти (інженерії, будівництва, транспорту, юриспруденції), яка в майбутньому дасть змогу великих заробітків, дівчат — навпаки.
Однакові ціннісні орієнтації у навчально-виховному процесі	На практиці дівчатам підкреслюють цінність для жінки сім'ї та дітей, а хлопцям — соціально-економічного престижу та самодостатності

«Прихований» навчальний план — це, по-перше, організація самого закладу, гендерні стосунки на роботі, гендерна стратифікація учительської професії, тобто структурна нерівність у педагогічній професії на виконавських та керівних посадах; по-друге, сюди належить зміст предметів, негласний розподіл на «жіночі» та «чоловічі» предмети; по-третє, стиль викладання, різна реакція вчителів на поведінку хлопців та дівчат на уроці та в школі; гендерні стереотипи у шкільних підручниках та навчально-методичному матеріалі, програмовому забезпеченні. Ці чотири виміри невидимого навчального плану не просто відображають гендерні стереотипи, а й підтримують гендерну нерівність, віддаючи перевагу чоловічому і домінантному й недооцінюючи жіноче і нетипове.

Таким чином, прихований навчальний план містить у собі чимало непрямих, діючих на підсвідомість постійних вказівок на те, чим мають займатись особи чоловічої, а чим — жіночої статі. Відповідно до цих традиційних настанов набувається і різне засвоєння особистісних цінностей та життєвих орієнтирів, в яких «чоловіче» стає домінуючим, а «жіноче» — підпорядкованим.

Сучасними дослідниками визначено, що прихований навчальний план має достатньо широкий діапазон. Так, І. Предборська наголошує, що він контролює дитячу поведінку через повсякденний одяг («дівчачий» та «хлоп'ячий»), що передбачає формальну/релаксійну поведінку, контроль голосів і фізичну взаємодію між дітьми. Інший аспект прихованого навчального плану пов'язаний з вивченням стереотипів у книжках. Авторка стверджує, що певний відхід від сексизму стосується передусім частоти згадування жіночих образів, а не зображення їхніх ролей [19, 226-227]. Прихований навчальний план було визначено як метакомунікації — мову, через яку відбувається соціальний контроль.

Прикладом упередженого ставлення проти чоловічої статі може слугувати віршик, який рекомендований для дитячого свята на 8 Березня. Безперечно, цей вірш викликає глузування з головного героя, який переноситься дітками на всіх тат. А це не що інше, як сексизм, тобто упереджене ставлення до найдорожчої людини-тата.

Дівчинка:

*Не впізнати зараз тата
Він зайшов і у дверях
Не закинув капелюха
А повісив, як в гостях.
Він сказав: Вітаю, люба.
І до себе пригортав.*

*Цілував матусю в губи,
бабці ж руку цілував.
Не ховався за газету
І під ніс не бурмотів.
Вилкою не бив котлету,
ніби хтось у ній сидів.
Був він краще і простіше,
Чай в горнятка розливав.
І бабусяю він не тещей,
А матусей називав.
Я спитала маму прями:
Що це з батечком моїм?
В день жінок-сказала мама,
Тато мусить бути таким.
Але я не розумію,
Дивний батько чоловік.
Може, згодом він зуміє
Добрим бути цілий рік?»*

Юридична рівноправність хлопчиків і дівчаток не означає їхньої фактичної рівноправності у навчально-виховному процесі. Такий висновок було зроблено на підставі гендерної експертизи навчальних підручників і посібників.

Як з'ясувалося, переважна більшість вітчизняних підручників і посібників є прикладами як гендерного дисбалансу (хлопчики і чоловіки зображені діючими особами, незалежними і творчими, а жінки і дівчатка — пасивними персонами, що потребують допомоги, турботи), так і прояву сексизму (зарозуміле, зверхне, зневажливе ставлення представників однієї статі до іншої)

Відчутно впливає на процес соціалізації представлений у літературі гендерний образ чоловіка чи жінки, оскільки він формує свідомі чи підсвідомі установки на правильну (підтриману, схвалену) чи неправильну (розкритиковану, рідко представлену) поведінку.

Гендерна експертиза текстів (підручників, посібників, літературних творів, мультфільмів, кінофільмів) ґрунтується на контент-аналізі тексту за певними критеріями. Йдеться про порівняльний аналіз частоти зображень статей загалом, у певних видах діяльності, у різних соціальних ролях. Підручники, навчальні посібники, часописи, дитяча художня література тощо є носіями певного інформаційного дискурсу (мовленнєвого повідомлення), який пропагує орієнтовані на традиційні або партнерські гендерні ролі смисли, життєві цінності. Отже, частота певних дискурсів є засобом підтримки чи нав'язування відповідних моделей статевої поведінки.

Патріархальна (традиційна) дискурсивна конфігурація поділяє сфери діяльності, суспільні та сімейні ролі на чоловічі й жіночі, домінуючі і підлеглі.

Попри те що гендерні стереотипи втрачають свою силу і розвінчуються самим життям, вони є найконсервативнішими у масовій та індивідуальній свідомості. Зміст стереотипів у конкретному суспільстві певною мірою відображає його гендерну культуру.

Що має знати вихователь про гендерні стереотипи? Насамперед, розуміти причини їхньої живучості та поширеності порівняно з іншими їхніми різновидами, наприклад, расовими чи професійними.

Згідно з даними психологічних досліджень, слідування гендерним стереотипам дає можливість задовольнити базові соціальні потреби кожної людини — у приналежності до групи та прийнятті себе іншими, прихильності до себе, що в першому випадку дає відчуття «я — жінка/чоловік», «ми — жінки/чоловіки», а в другому — свідчення «я така/такий, як інші» — *«Не буду вдягати цю куртку! Навіщо ти мені її купила, вона ж дівчача!»* — так реагував син на подарунок мами. — *Мене ж у класі засміють!»*

Крім того, як засвідчують дослідження, наслідування стереотипним нормативам *підвищує самооцінку*, дає *впевненість у правильності вибору* статевої поведінки. І навпаки — чоловіки чи жінки, які йдуть наперекір стереотипам, мають вищий рівень тривожності та нижчий — самооцінних ставлень. Хоча характер стереотипів може бути різним і навіть носити позитивний характер («терплячість жінки не має меж»; «чоловік — безстрашний і відважний»), проте в його основі завжди лежить протиставлення статевої ролі, ігнорування причини та наслідків нерівності статей, а також можливості (ресурси) їхньої зміни на засадах егалітарності.

Наведемо приклад прихованих гендерних послань традиційного характеру, тобто закріплення виключно жіночої статі за домогосподарством, перегортаючи маленькі книжечки «Розфарбуй казку», «Господарочка», видавництво «Харвест», 2003.

З першої по останню сторінку до дітей посміхається від задоволення тим, як вміло вона доглядає за квітами, та як добре, що позбиралась ціла купа брудного посуду, який варто перемити мила дівчинка — головна героїня книжки — Господарочка. Вона бере собі помічниками у прибиранні оселі і курочку, і котика, і мишку, і песика. Її друзі милуються господарочкою, як вміло вона пореєтує з посудом, з праскою, віником. Ну, а маленьким читачам залишається тільки похвалити дівчинку її домашніх помічників — тваринок і пташок.

3.3. Гендерна «експертиза» дитячих часописів

Гендерні настановлення несуть дітям герої мультфільмів, дитячої художньої літератури, дитячі часописи. Від того, в яких ролях зображені там не тільки особи жіночої та чоловічої статі, а й тварини чи фантастичні істоти певної статі, як взаємодіють вони в сюжетах, залежить і сприйняття дитиною взаємин статей в реальному житті. Система виховання у нашій країні, а також герої мультфільмів, казок та книг, які найбільше читаються у сім'ях, орієнтовані на формування маскулінних якостей (потрібно бути сильним, сміливим, мужнім, щоб всіх перемогти), і найчастіше головний герой-чоловік, і майже відсутній героїчний образ жінки, а є лише допоміжний, де жінка завдяки споконвічним фемінним якостям набуває волі і щастя (Попелюшка, Білосніжка тощо). Зокрема, на занятті, метою якого було творчо доміслити казку за схемою, вказувалось, що головною героїнею була принцеса, яка жила в одному палаці, а в другому... Всі хлопчики закричали «Шрек!». Діти часто використовували свій досвід, ідентифікувавши себе з одностатевими героями із мультфільмів чи казкових героїв, виявляючи в наративах стереотипізовані орієнтації, створюючи і відшліфовуючи «граници» гендеру. У дівчаток формування андрогінного гендерного образу йде складніше порівняно з хлопчиками. Виявлено, що з інтервалом в півроку відбулась зміна маскулінно-фемінних героїв мультфільмів. Якщо раніше діти дивились переважно Діснеївські мультфільми, які є патріархально стереотипізованими, то нині під впливом гендернонейтральних мультфільмів вітчизняного гатунку, ми зафіксували більш егалітарне сприйняття форм гендерної поведінки (наприклад, самодостатня мама із мультфільму «Простоквашино»).

Згідно результатів модифікованої нами методики Гудінаф *«Цей подарунок — дівчачий чи хлопчачий?»*, переважна більшість дітей (84%) вибирала традиційні стереотипізовані іграшки та ігри. Хлопчики-техніку, зброю, конструктор, а дівчатка — ляльки, м'які іграшки. Вибрані ігрові ролі відображають соціальні прагнення дітей різної статі. Інтереси хлопчиків зосереджені на техніці, змагальних іграх, в яких можна реалізувати свої домагання на перемогу, лідерство. Інтереси дівчаток більшою мірою зосереджені на міжособистісних стосунках. Така велика роль «гендеризації» в повсякденному житті дитини обумовлює появу «зародків упередженості», що призводить пізніше до статевої поляризації.

Оформлення когнітивних, емоційних та поведінкових компонентів в єдине ціле, таким чином, слугує основною передумовою цілісного

оформлення гендерного образу Я. Інтелектуально дитина дошкільного віку здатна, по-перше, достатньою мірою самостійно оцінювати свої якості, по-друге, адекватно переносити (відображати) зовнішні оцінні реакції на себе, що підтверджує феномен дошкільника як егоцентричного «морального реаліста» (Ж. Піаже), які схильні сприймати існуючі правила, зокрема, гендер, в абсолютних та універсальних термінах. У розумінні Л. Колберга дитина даного віку перебуває на «доопераційній стадії» (стадії конвенційного комформізму), що веде до гендерного традиціоналізму. Група ровесників в дошкільному закладі теж виконує функцію статевої соціалізації і формування гендерних стереотипів. Статева диференціація починає проявлятися у схильності дітей більш доброзичливо ставитись до членів групи однієї з нею статі. Дошкільнята, які слідує приписаній статі, краще сприймаються ровесниками.

Відчутно впливає на процес соціалізації дитини представлений у літературі гендерний образ чоловіка чи жінки, оскільки формує свідомі чи підсвідомі настановлення на правильну, підтриману, схвалену в зображеннях, чи неправильну (розкритиковану, рідко представлену в зображеннях) поведінку. Гендерна експертиза текстів (підручників, посібників, дитячих літературних творів, мультфільмів, кінофільмів) базується на контент-аналізі тексту на певних критеріях. Вони включають порівняльний аналіз частоти зображень статей в цілому і в тих чи інших видах діяльності, соціальних та сімейних ролях. Частота певних смислових категорій слугує ідеальним засобом підтримки чи нав'язування певних моделей статевої поведінки: на традиційні чи егалітарні. *Наприклад, у програмі «Українське дошкільня» стверджується, що у п'ять років треба «вчити хлопчиків виявляти елементарні форми чоловічої галантності: пропускати дівчинку впередж, подавати стільчик, іграшку». Одночасно написано, що п'ятирічна дитина має «подавати мамі, бабусі, сестричці руку при виході з транспорту (с.88), хоча незрозуміло, чи це мають робити всі діти, чи тільки хлопчики. Але маркантним є те, що згадки про допомогу татові, дідусеві чи братику немає.*

Зміст текстового та ілюстративного матеріалу дитячих часописів, який також впливає на формування гендерних орієнтацій, здебільшого статовипізований, оскільки представники чоловічої статі, як правило, є активними персонажами, які створюють подію, скоюють вчинок, жіночої — тими, хто має справу з їх наслідками, обслуговуючою працею). Помічено, що, якщо авторами дитячих часописів та книжочок є жінки, вони і змістом текстового матеріалу, і малюнками прагнуть уникати статевого протиставлення поведінки. Стереотип *він*

діє, а вона обслуговує замінюється однаковими заняттями, як-то: дівчинка також працює з комп'ютером, як і її одноліток хлопчик. Дівчинка, як і хлопчик, також саджає дерева, а не тільки допомагає їх тримати, коли цим займається хлопчик.

Проаналізуємо результати гендерної експертизи дитячих часописів за 2009-2011 роки, проведеної Кікінежди О.М., Міщенко О.О., Шульгою І.М.

Контент-аналіз журналу «Веселі ідейки» №11, листопад 2011 р. (російська мова)

На обкладинці журналу «Веселі ідейки» №11, листопад 2011 р. (російська мова) є напис «Для юних чарівників», що дає можливість батькам та вихователям використовувати цей журнал як для роботи з хлопчиками так і з дівчатками. Проте, в контекст бажано ввести й термін: «і чарівниця». Вступні статті «Слово редактора» та «Слово психолога» налаштовують батьків та педагогів на спільну діяльність з дітьми незалежно від їх статі, тому що кожній дитині потрібна допомога дорослого у виконанні складних завдань.

У завданнях, які пропонуються на сторінках журналу, звернення весь час іде до дитини без підкреслення її статевої приналежності, це дуже добре, тому що не спрямовує читачів на виконання завдань дітьми певної статі, як-то: і хлопчики і дівчатка можуть виготовляти замок з паперу чи навчитися готувати. Діти обох статей люблять займатись творчими справами і їм подобається шити пташку, щоб прикрасити сумочку для себе або подарувати її мамі, ліпити осіннього ангела з солоного тіста для подарунка рідним чи знайомим, прикрашати ванну кімнату гарними малюнками. У завданні з виготовлення обручу для зачіски з гарними квіточками дається пояснення, що обруч допоможе підкреслити індивідуальність дівчинки, а ще він може бути гарним подарунком для мами, подружки або сестрички, тобто цей вид прикрас можуть виготовляти не тільки дівчатка, а й хлопчики.

Дуже добре, що такі завдання, як «майструємо «Квіти-сердечка», «майструємо «Чарівний замок», малюємо «Веселих морячків», виготовляємо листівку «Осіннє натхнення», ліпимо «Осіннього ангела» подані так, що виникає бажання як у дівчаток так і у хлопчиків їх виконати. Ці завдання розвивають моторику рук, посидючість, відчуття прекрасного, уміння працювати разом і ще багато гарних навичок, які будуть потрібні дітям обох статей при підготовці до школи.

Не залишили поза увагою автори і обслуговуючу працю, бо завдання по приготуванню «Істівних мухоморів» зацікавить і хлопчиків і дівчаток. Авторі не стали робити наголос на тому, що дівчатка це

«майбутні господині», і їхня справа «годувати родину» і, що це завдання саме для них, а навпаки, подали матеріал дуже яскраво і цікаво, так що кожній дитині, як дівчинці, так і хлопчику, буде цікаво разом з батьками приготувати цю страву.

У розділі «Весела наука «Лабораторія наукових розваг» (<http://www.veselanauka.com/>) хлопчик і дівчинка разом готуються до хеллоуїну. Це свято нове для нашого суспільства, але з кожним роком набуває все більшого розголосу. Свята люблять і дівчатка, і хлопчики, тому дуже добре, що автори на сторінках журналу подають гарний приклад взаємодії дітей різних статей у період підготовки до нового для нас свята — хеллоуїн.

На останніх сторінках журналу є дуже зворушлива історія Марисі Руданської (<http://www.smugasta.sumno.com/>) про туриста з добрим серцем, який допоміг здійснити подорож пташці ківі, яка не має крил, як інші птахи і тому не може сама далеко мандрувати. Важливо, що такі якості як доброта, бажання допомогти, уміння спілкуватися проявляє в цій історії чоловік-турист, подаючи приклад хлопчикам.

На сторінках журналу чоловіча та жіноча стаття представлені на рисунках порівну (чоловіків — 16, жінок — 16). Дуже добре, що на сторінках часопису присутні зображення чоловіка, у ролі батька з дитиною (1 зображення), і жінка у ролі матері (1 зображення).

Контент-аналіз журналу «Горміти» №10–11, листопад 2011 р. (російська мова)

Обкладинка журналу «Горміти» №10-11, листопад 2011 р. (російська мова) презентує його, як «Настільний журнал повелителя стихій», тим самим даючи нам зрозуміти, що журнал створений для хлопчиків, які уміють читати.

Головні герої журналу «Горміти» — «Воїни Горма» ведуть «жорстокі війни за свободу острова». Вони «сміливі», «відважні», «наполегливі», «не бояться перешкод», «володіють мудрістю», у них є «сила», «спритність», «спостережливість», вони «зустрічають загрозу озброєними». Завдання і головоломки, які містяться на сторінках журналу, спрямовані на виховання саме цих якостей у читачів журналу.

Так, на сторінці «Академія горміта!» (с.6-7) знаходяться головоломки («Кришталева тропка!», «Кольоровий шифр!», «Випробування лорда!», «Збільшений план!»), розв'язуючи які, хлопчики розвивають логічне мислення, пам'ять, увагу, спостережливість. Такі завдання «Твердиня Клана Землі!», «Фарби життя!», «Неперевершене мистецтво!» пропонують юному читачу намалювати агресивних істот темних кольорів, войовничо налаштованих. Мова журналу нагадує накази: в

тексті зустрічається багато знаків оклику «Знайди шлях у лабіринті!», «Розшукай, які шматочки мозаїки випали і звідки!», «Щоб врятувати Горм, тобі знадобиться не тільки сила і спритність, але й спостережливість, герою!», «Якщо хочеш стати Захисником Планети — надсилай листи з малюнками!»

Завдання для аналізу своїх сильних і слабих якостей («Підкорювачі неба!» с.4-5) допомагає хлопчику подивитись на себе «самокритичним оком», визнати свої слабкі якості, вирішити, які з якостей слід розвивати, а які слід виправити. У конкурсі малюнків «Клуб Гормитів» (с.48-51) прийняли участь 18 хлопців. На їх малюнках зображені тільки войовничі істоти чоловічої статі, які б'ються один з одним.

На сторінках журналу істоти чоловічої та жіночої статей представлені у зображеннях нерівномірно (чоловіків — 107, жінок — 9). Представники і жіночої, і чоловічої статі мають войовничий вигляд, агресивно налаштовані, у журналі немає усміхнених істот. Кольори журналу темні, малюнки справляють дуже гнітюче враження. На останній сторінці журналу хлопчикам пропонується виготовити, за допомогою дорослих маску «Незламного воїна Землі», одягнути її і сказати: «Я — Кам'яний Бивень, для мене нема перешкод!»

Контент-аналіз журналу «Чарівна Принцеса» №11 (51), листопад 2011 р. (українська мова)

Напис на другій сторінці часопису: «Цей казковий журнал належить: Чарівна Принцеса (напиши своє ім'я на магічному поросі) _____» підказує читачам, що він належить дівчинці-принцесі.

Головна ідея журналу написана на розвороті сторінок «Кожна дівчина може стати принцесою!» та на останній сторінці «Кожна дівчина мріє потрапити на бал і відчувати себе справжньою Принцесою, як Попелюшка з відомої казки Шарля Перро».

Казкові сюжети журналу присвячені таким Чарівним Принцесам, як Русалочка Аріель, Жасмин, Бель, Білосніжка. В «захопливих історіях» Чарівні Принцеси приймають участь у парадах (с.7), відвідують бали (с.14), збираються на романтичну вечерю (с.24, 25), готуються до балу (с.17), підбираючи аксесуари.

Завдання для дівчаток («Романтична історія», «Слова любові», «Лист коханому», «Гарний танець») (с. 32-33) відповідають змісту текстів журналу. Дівчаткам пропонують потренувати пам'ять, запам'ятовуючи аксесуари для балу (сумочка, намисто, сережки, туйфельки, тіара, брошка) (с.17), порахувати танцюючих на балу (с.15). Авторі пропонують дівчинці допомогти «Бель зібратися на романтич-

ну вечерю», розфарбувавши «аксесуари за власним смаком (рукавички, віяло, сумочку, перстень, сукню)» (с. 24-25).

Для дівчаток пропонується, за допомогою дорослих, зробити рамочку «для особливої фотокартки» (с. 12-13)

На останній сторінці журналу є ще один секрет для маленької принцеси: «В один прекрасний день ти зустрінеш свого принца». Виникає питання: «Звідки ж прийде той загадковий принц, якого так чекає маленька дівчинка-принцеса?»

На сторінках журналу чоловіча та жіноча стаття представлені у зображеннях нерівномірно (чоловіків — 9, жінок — 105). Представники і жіночої, і чоловічої статі мають гарний одяг, приємний вираз обличчя, майже всі посміхаються. Всі малюнки у журналі виконані у яскравих рожево-блакитних тонах, істоти зображені усміхненими, доброзичливими, дуже красивими.

Контент-аналіз збірника розвивальних завдань «Навчалочка» (2-3 років)(українська мова)

Дорохова О.М. Навчалочка. Збірник розвивальних завдань: Посібник для дітей 2-3 років / О.М. Дорохова, Т.О.Шиловська. — Х.: Веста, 2011. — 96 с.:іл.

На сторінках посібника є зображення повної сім'ї (с. 21, 66). Та нажалі, члени обох сімей зображені у традиційних гендерних ролях: дівчинка грається з лялькою, хлопчик з м'ячем, бабуся — в'яже, дідусь — стоїть, тато читає газету, мама іде до крамниці. Жінки виконують опікуючу роль, дівчинка готується до виконання опікуючої ролі у майбутньому, а чоловіки зображені відпочиваючими. Є ще одне зображення сім'ї, яка складається з тата, мами і сина (с.12). Біля них намальована побутова техніка (пилосос, пральна машина, плита, праска, холодильник, мікрохвильова піч, молоток). Питання до дитини такі: «Які предмети зображені на малюнку? Для чого потрібна пральна машина? плита? пилосос?», «Хто працює молотком?», «Що можна робити молотком?». Якщо відповісти на запитання, що молотком працює тато, то залишається поставити наступне питання, а хто користується іншою побутовою технікою? Відповідь очевидна. Декілька разів на сторінках збірки зустрічається зображення бабусі (с. 21, 47, 66, 73). На всіх малюнках бабуся одягнута у фартух, виконує якусь домашню справу (в'яже, готує млинці, прянички, бублички, ватрушки). На відміну від них, дідусі з'являються тільки два рази на сторінках посібника і обидва рази нічого не роблять. Відчувається, що автори збірки хотіли «оминути» гендерну тематику, та на жаль, їм це не вдалося.

Дуже приємно, що у збірнику міститься багато малюнків, на яких діти обох статей разом граються і працюють (с. 16, 18, 56, 77, 80). Так, на сторінці 16 діти катаються на санчатах та граються у сніжки, на сторінці 56 хлопчики разом з дівчатками граються на дитячому майданчику, на сторінці 77 хлопчик з дівчинкою граються м'ячем.

У зображеннях чоловіча та жіноча стаття представлені нерівномірно (чоловіків — 50, жінок — 37).

Всі люди на малюнках у посібнику зображені усміхненими, доброзичливими і, взагалі, посібник справляє дуже гарне враження.

Контент-аналіз збірника розвивальних завдань «Навчалочка» (3-4 років) (українська мова)

Навчалочка. Збірник розвивальних завдань: Посібник для дітей 3-4 років / Укл. Н.М. Коваль. — 2-ге вид., доопрац. — Х.: Веста, 2011. — 96 с.:іл.

На сторінках цього посібника багато граних прикладів взаємодії дітей різних статей. Так, на сторінках 50, 78, 79 хлопчики і дівчатка разом граються іграшками, на сторінці 59 хлопчик і дівчинка разом накривають стіл, на сторінці 75 група дітей виступає на сцені, на сторінці 86 хлопчики і дівчатка разом займаються парашутним спортом.

У посібнику чоловіча та жіноча стаття у зображеннях представлені нерівномірно (чоловіків — 51, жінок — 36).

Контент-аналіз збірника розвивальних завдань «Навчалочка» (4-5 років) (українська мова)

Навчалочка. Збірник розвивальних завдань: Посібник для дітей 4-5 років / Укл. Н.М. Коваль. — 2-ге вид., доопрац. — Х.: Веста, 2011. — 96 с.:іл.

Збірник розвивальних завдань «Навчалочка» розрахований на широке коло читачів: як для батьків майбутніх школярів, так і для працівників дошкільних навчальних закладів. Вступне слово від авторів збірки допомагає дорослим правильно побудувати роботу з малюками. В завданнях автори звертаються до малюків незалежно від їх статі.

У зображеннях чоловіча та жіноча стаття представлені нерівномірно (чоловіків — 21, жінок — 36). Серед всіх зображень дітей, працюючих дівчаток більше і виконують вони опікуючу працю (с.48 — збирає сміття на підлозі; с.49 — вирощує квітку; с.53 — миє посуд; с.61 — вирощує соняшник), особи чоловічої статі зображені працюючими водіями в автобусі та автівіці (с. 52). Хлопці на малюнках частіше граються (с. 60, 69), гуляють (с. 19, 26, 48, 40, 69), балуються (с. 60).

На сторінці 32 хлопчик і дівчинка разом виконують доручення дорослих «Хлопчиків слід купити продукти, а дівчинці — надіслати листа». Це єдиний приклад взаємодії дітей обох статей у збірнику.

**Контент-аналіз збірника розвивальних завдань
«Навчалочка» (5-6 років) (українська мова)**

Навчалочка. Збірник розвивальних завдань: Посібник для дітей 5-6 років / Укл. Н.М. Коваль. — 2-ге вид., доопрац. — Х.: Веста, 2011. — 96 с.:іл.

На сторінках посібника є зображення дітей різних статей, які займаються спільними справами. А саме: на сторінці 21 хлопчик і дівчинка разом прикрашають ялинку, на сторінці 25 діти разом годують кроликів, а на 65 сторінці хлопчик і дівчинка збирають горішки. На сторінці 29 зображені представники різних професій: чоловік — кухар, жінка — прибиральниця, жінка — кравчиня.

У зображеннях чоловіча та жіноча стать представлені майже рівномірно (чоловіків — 35, жінок — 36).

**Контент-аналіз навчального посібника «Вчимося
правильно читати. Буквар» (2009 р.) (українська мова)**

Малярчук А.Я., Вавіна Л.С. Вчимося правильно читати. Буквар / А.Я. Малярчук, Л.С. Вавіна. — К.: Літера ЛТД, 2009, — 128 с.

Навчальний посібник рекомендований батькам, педагогам для навчання дітей читанню. У першому слові автори рекомендують враховувати різні здібності дітей і для кожної дитини добирати доступний обсяг завдань.

На сторінках посібника завдання подаються без урахування статевої приналежності маленьких читачів, тому що посібник створений для всієї дитячої аудиторії.

На зображеннях чоловіча і жіноча стать представлені у таких пропорціях: 69 — чоловічих зображень і 81 — жіноче зображення.

Жінки частіше на малюнках виконують традиційні ролі: 21 зображення жінки-мами з дітьми, мами граються з дітками (с. 22, 23, 31), мами рятують дітей від оси на сторінці 18, лікує поранену ногу сину на сторінці 57, 6 зображень жінки-бабусі. Чоловіки на сторінках букварика представлені у традиційній ролі батька — 2 малюнка, у традиційній ролі діда — 5 зображень. Слід відмітити зображення бабусь на сторінках букварика: вони частіше у фартуху (с.59), на кухні (с.40) «у баби банка» (с.30), «ну-ну-ну» (баба сварить онуку за розбиту тарілку), тобто вони весь час працюють виконуючи опікуючу функцію. Дідусі ж навпаки, зображені частіше з онуками-хлопцями під час прогулянки у лісі (с. 50), «Діти і діди», (с. 73), «Василько з дідусем пішли в ліс за грибами», з онуками-хлопцями під час рибалки (с. 51), «Дмитрик та дід пішли на рибалку»). Хлопчики частіше зображені на відпочинку та під час розваг, дівчатка частіше зображені працюючими.

**Контент-аналіз дитячого часопису «Малятко»
за 2008–2011 рр. (32 номери)**

Постійно діючими рубриками часопису « Малятко» є такі: «Прочитай сам!», «Дзвіночок», «3 Днем Народження».

Рідше зустрічаються інші рубрики: «Сторінка для наймолодших» — 7 разів; «Зарубіжні письменники дітям» — 3 рази; «Малятко (сторінка для батьків)» — 6 разів; «Маляткова пошта» — 5 разів; «Чи знаєш ти?» — 4 рази. *Як правило, на малюнках переважають статевотипізовані взірці:хлопчики будують вежу, дівчатка доглядають рослини.*

Хоч назва рубрики «Прочитай сам» і містить у собі гендерне маркування чоловічої статі, проте надалі у її змісті знаходимо різноманітні оповідання для дітей обох статей, в яких розповідається про позитивні і негативні якості малят, їх дії та вчинки, про участь як у традиційних для статі видах діяльності, так і нестатевотиповідповідних.. *Наприклад, у оповіданнях «Ну й наплутала!» розповідається про дівчинку-помічницю яка допомагала бабусі годувати домашніх тварин, і забула які звуки видає кожна тварина; «Лінива Оленка» — про ліниву дівчинку, яка нічого не хотіла і не вміла робити, а усе за неї робили бабуся і дідусь (чистили черевички, зачісували); «Ромасове яблуко і Петрикова груша» — про двох чуйних товаришів-хлопчиків, які вдало поділились фруктам; «Ростик-командир» — про хлопчика, улюбленого грою якого була роль бойового командира; «Хто мудріший» — про двох хлопчиків, які сперечались між собою і ніхто не хотів поступатись; «Помічниця» — про дівчинку, яка допомає мамі на кухні — годує kota. Та попри зображення стереотипної поведінки статей зустрічається й егалітарна: у вірші «Братик і сестричка» розповідається про турботливого братика, який завжди допомагає сестричці (чистить їй черевички чи виготовляє іграшки). Отже, як бачимо, у текстах описується різна поведінка обох статей як у традиційних, так і у егалітарних ролях. З точки зору гендерно-чуйного підходу, доцільним є паритетне звертання до обох статей, тому назву рубрики слід доповнити статевоототожним терміном «сама».*

У рубриці «Дзвіночок» дітям пропонуються твори малих жанрів: загадки, скоромовки, примовлянки, забавлянки, коротенькі віршики, а також головоломки і ребуси, в яких дотримана парність статей, як тварин, казкових героїв, так і людей ат їх зображення:

Умивальник Уласу й Улянци

Умиває личка уранці

Якось каже Улянка Уласу:

— Ми брудні не були ще ні разу.

*Киця й котик залюбки
Випікали пиріжки.
Киця з тіста сім зіпала,
Котик із піску лиш п'ять.
Скільки всього, друзі милі,
Пиріжків вони з'їдять?*

Зміст вищеназваного матеріалу є гендерно-нейтральним, спрямованим на освоєння дітьми обох статей моральних (гендерно-нейтральних) норм поведінки, прищеплення навичок самообслуговування тощо.

У віршику «Малий Ніссе» зображено андрогінного хлопчика, який «має до всього хист», і поєднує як «жіночі», так і «чоловічі» навички:

*Хоч Ніссе і малий на зріст,
У нього є до всього хист:
Уміє він підмести хату,
Уміє квіти поливати,
Він вам спече смачний пиріг,
Відкидає від ганку сніг,
Він залає чобіток,
Поняньчить залюбки діточок,
Він знає де гриби шукать,
Як посуд мити, шити, прати.
Він вміє геть усе робити
На світі легко Ніссе жити.*

У загадках, примовлянках, лічилках тощо, знаходимо егалітарні тенденції, спрямовання дівчаток і хлопчиків на взаємодію, співпрацю, спільні ігри, як-от:

*Ми по колу ходимо,
Ми таночок водимо:
Галя і Марійка,
Петрик і Андрійко,
Ярик і Богданка,
Леся і Іванко...*

У рубриці «З Днем Народження» подаються імена іменинників обох статей та їх фото. У періодичній рубриці «Сторінка для наймолодших» друкуються невеличкі віршички. Позитивним є зображення егалітарної сім'ї, яка веде здоровий спосіб життя:

*Братик, я, матуся й татко
вранці робимо зарядку;
Не лінується і кішка
Потягається на ліжку.*

Чи набування хлопчиком навичок самообслуговування:

*Раді мама і бабуся
Радий тато і дідусь.
Вранці Ромочка проснувся
Й самотужки одягнувся! (вірш «Подія»)*

У вірші «Ми їдемо на море» розповідається про хлопчика, який вже має певні навички самообслуговування і сам збирає валізу у поїзду, проте бере із собою лише традиційні іграшки: літачки, танки, солдатики, гантелі, м'ячі, бінокль та ін..

У рубриці «Зарубіжні письменники дітям» діти знайомляться із творами зарубіжних письменників. Слід зазначити, що у більшості творів зображено хлопчиків. Наприклад, «Бріф, бруф, браф» (Джані Родарі) — про двох хлопчиків, які придумали собі «чарівні» слова, яких ніхто більше не розумів. «Зокі — Покі» (Олівера Ніколова) — про хлопчика, який неохайно мився, розливаваючи воду.

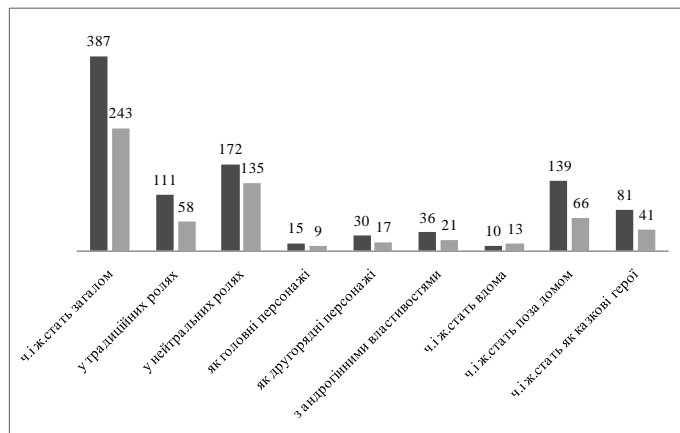
Цікавою є рубрика «Малює (сторінка для батьків)», у якій подається інформація для батьків, щодо виховання дітей. Зокрема, це теми: «Як загартовувати дітей», «Похід у зоопарк», «Чому я люблю свою маму», «Якими вони виростуть?». Друкуються у цій рубриці і казки для спільного читання із дітьми, наприклад, «Що не зробить старий — все гаразд» — про розумного старого чоловіка.

У «Малює (сторінка для батьків)» пропонуються різні пізнавальні завдання дітям, які їх виконують і надсилають відповіді. Участь приймають хлопчики та дівчатка.

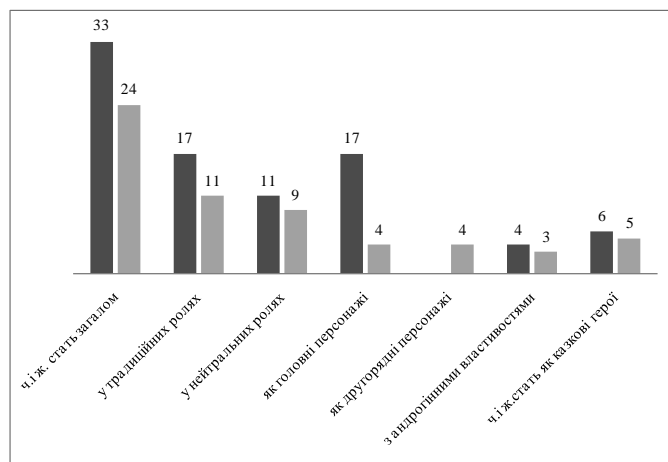
У періодичній рубриці «Чи знаєш ти?» міститься пізнавальна інформація гендерно-нейтрального характеру про живих істот та різноманітність предметного світу. Наприклад, «Мандрівка в чорнозем», «Навіть дрібниця має таємницю», «Найміцніший в світі пароплав» тощо.

Отже, усі рубрики часопису «Малює» спрямовані на дівчаток і хлопчиків, розвиток їх читацьких інтересів. На його сторінках подано як приклади егалітарної поведінки, так і традиційної, статево типізованої, це є передумовою для освоєння дітьми життєвих навичок моральної, гендерно-нейтральної поведінки.

Чоловіча і жіноча стать у малюнках

Чоловіча і жіноча стать у текстах

Контент-аналіз дитячих часописів «Пізнайко» за 2009-2011 рр. (25 номерів)

У часописі постійно діючими є такі рубрики: «Чудасія» — 20 разів, «Цікавинки» — 20 разів, «Читалка» — 23 рази, «Пізнавалка» — 18 разів, «Пригоди» — 15 разів, «Кросворд» — 15 разів. Зміст рубрик спрямований на всебічний розвиток дитини, незалежно від статі. Рідше зустрічаються рубрика «Комікс» (14 разів), «Факти» (12 разів), «Листування» — 11 разів, «Головоломка» — 10 разів, «Лабіринт» — 10 разів,

«Ігротека» — 10 разів, «Майстерня» — 10 разів, «Малювалка» — 9 разів, «Світ за очі» — 8 разів, «Шукалка» — 8 разів, «Традиції» — 6 разів, «Батьківщина» — 6 разів, «Плутанка» — 4 рази, «Історії» — 4 рази, «Детектив» — 2 рази. Усі ці рубрики подібні між собою та зображені у вигляді коміксів.

У рубриці «Пригоди» подаються, як правило, детективні історії («Дивні чоловічки», «Хвостатий детектив», «Ніч у музеї», «Магічні візерунки». Проте звертання у вірші «Слово невлад» «Любий юний друже!»), нашоухує на думку, що ця рубрика призначена лише до хлопчиків.

Рубрика «Цікавинки» вміщує пізнавальну інформацію різноманітної тематики: «Малюткологія», «Пригоди кличуть», де зображені переважно хлопчики, проте двоє дівчаток (на роликах і на парашуті), чи «Магазин юних хакерів» (вчитель проводить екскурсію дітям (хлопчикам і дівчаткам) у магазині з комп'ютерною технікою та ін. У рубриці «Факти» подано інформацію про піратів-чоловіків, які демонструють традиційну чоловічу поведінку чи «Славетні воїни» — розповідь про сильних чоловіків, які «...захищали, шанували людей, були сміливі».

Змістове наповнення рубрики «Чудасія» подібне до попередніх, оскільки містить різноманітну пізнавальну інформацію на теми: «У світі тварин», «Дев'ять місяців дива», «Хто така ця крякозябра?», «Шаблезубі киці». Дуже близькими за змістом є рубрики «Пізнавалка» та «Факти», де подаються цікаві історії, оповідання. Наприклад, «Пригоди починаються», «Бестселер» — про догляд за котами (діти, незалежно від статі, можуть дізнатись про догляд за тваринами).

У рубриці «Традиції», у цікавій для дітей формі розповідається про різноманітні свята, традиції, звичаї українського народу, де представлені обидві статі у паритетних ролях, наприклад, «Зелене купало в літо упало» (дівчата танцюють навколо Марени, а хлопець кидає у вогонь сухе гілля).

У рубриці «Читалка» поряд із стереотипізованими зображеннями («Вождь Червоношкірих» — про хлопчика, який зміг обманути злочинців; «Кузька в лісі» — про пригоди домовиків (чоловічої статі) та ін., зустрічаються позитивні тенденції егалітарного порядку у казках та оповіданнях. Наприклад, у оповіданні «Галя і валіза» розповідається про дівчинку, яка дуже хотіла на море і вирішила залізи у валізу свого товариша, а у «Хом'ячок — 800» — дівчинці подарували кіборга, а подруга їй заздрить, бо теж хоче таку іграшку.

Часто у номерах журналу зустрічається рубрика «Комікс». У ній пропонуються до прочитання різноманітні комікси, які зображують традиційні ролі статей, як-то: «Дістатись до зірок» — дідусь розповідає

онуку про аероплани (а чому ж немає онучки?), «Нічний гість» — про відважного хлопчика-бобра, який спішить вночі а допомогу, мама-бобреха переживає, але її заспокоює тато, говорить, що син вже великий.

Рубрика «*Майстерня*» спрямована на розвиток у дівчаток і хлопчиків. Умін та навичок щодо виготовлення різних речей своїми руками: «валентинки», «Новинки моди» — вирізають із кольорового паперу сумочки, «горщиківий чоловічок» (виріб для декорування вазонів).

Наступні рубрики: «*Головоломка*», «*Кросворд*», «*Малювалка*», «*Лабіринт*», «*Геротека*», вимагають від дітей обох статей певних знань, прояву творчості, уяви, проте характерним для них є зображення хлопчиків і дівчаток переважно у традиційних видах діяльності. Зокрема, у рубриці «Головоломка» дітей показано у спортивному залі, які займаються різними справами: дівчатка — вишивають, малюють картину, підскакують, одна — робить вправи на «коні», а хлопчики — грають футбол, теніс, піднімають гирі, грають футбол, один — грає на гітарі. Завданням є знаходження відповіді того, що не так зображено на малюнку.

Рубрика «*Шукалка*» показує жіночу статтю у нетрадиційних видах діяльності і ознайомлює із леді-піратками, які були сильними, сміливими, займались розбоєм, носили чоловічий одяг, вміли користуватись зброєю на рівні із чоловіками.

У рубриці «*Плутанка*» подано вірш «Ситий кит», де матуся-китиха годувала своє дитя, присипала його, співала колискову, а про тата-кита не згадується. Розповіді про вчених різних наук супроводжуються малюнками, на яких зображено лише осіб чоловічої статі. «Вусаті спецагенти» — теж герої чоловічої статі: Кіт Леопольд, Гарфілд, Том, лише одна кішка жіночої статі.

Доказом героїчної чоловічої ролі є вірш «Герой».

*Коли я виросту, то вивчусь на героя!
Відважним лицарем я стану на коні
І людоджер тоді не справиться зі мною,
Й дракони всі підкоряться мені.
І добрих всіх я буду захищати,
А всіх поганих розтопчу ногами!
Ніхто мене не зможе налякати.
Я, може, навіть спатиму без мами.*

Постає питання: А хіба дівчинка не може бути героїнею: мужньою, сміливою, розумною?

Окремо розглянемо як позитивне егалітарне зображення обох статей специфічний часопису «Пізнайко» № 2, 2010 року.

На розвороті обкладинки зображено дівчинку з хлопчиком на качелі. Тема номеру «про дівчаток», «про хлопчиків». Номер журналу двосторонній: одна сторона призначена дівчаткам, а інша — хлопчикам. Початок номеру часопису — чарівне перетворення однієї статі на іншу: дівчинка Оленка перетворюється на хлопчика Ігоря, і навпаки — хлопчик Ігор перетворюється на дівчинку Оленку. Обидва герої не задоволені цими змінами і ведуть стереотипізовані діалоги з Пізнайком.

Ігор:

— Ох, ця Оленка...Що їй від мене треба? То цукеркою пригостить, то списувати підсовує. А я, може, сам хочу завдання зробити. Е е ех...Взагалі цих дівчат не розумію.

— Що це???

— А-а-а-а-а-а!!!

Друже, що робити? Бачиш, я перетворився на Оленку. Що ж мені тепер — ходити у спідниці?

Пізнайко:

— Справа в тому, що Оленка перетворилась на тебе! Розберемось.

Оленка:

— Ну й хлопці, нічого не розуміють! А Ігор — то взагалі, ніби з неба впав!

— Матінко моя! Лишенько! Рятуйте-е-е-!!!

— Пізнаєчку, зі мною таке трапилось! Я стала хлопчиком, Ігорем! Бідна, я бідна-а-а-а...

Пізнайко:

— Заспокойся. Повернемо все на свої місця, потрібно тільки розібратися.

Спільним є зображення хлопчика і дівчинки на ім'я Сапієнс з обидвох сторін журналу. Подані із «хлопчачої» сторони у рубриці «Розмальовка» поради, іграшки, речі, правила спілкування носять теж традиційний характер. У змісті читаємо: «Хлопчикам подобається коли їх слухають, а ще коли дівчатка дозволяють їм показати, які вони круті». У цій же рубриці показано улюблені речі хлопчиків, серед яких плеєр, ракета, воїни, ролики, автомобілі, велосипед. Проте є фраза: «Які з цих речей подобаються дівчаткам? Знайди такі ж з іншого боку журналу. Хм...Виявляється, між нами є дещо спільне...», що свідчить про тенденцію до егалітарності.

У новинці для справжніх хлопців подано оголошення: «З'явилась суперова іграшка — павук на дистанційному управлінні» із наступною порадою: «Ним ще, навіть, налякати дівчат можна...»

Біологічні особливості хлопчиків характеризуються відповідно до статевовідповідних видів діяльності, ігор тощо. Очі. Обожнюють монітор комп'ютера, іноді бувають підбитими. Вуха. Чому вони ростуть швидше за хлопчика? Проте заспокою, років у 18 вуха вже не будуть у формі лопухів,

а стануть нормальними. Руки. Змалечку їм кортить що полагодити. Дарма, що після цього залишаються зайві деталі. Ноги. Дуже швидкі. Залюбки бігають за футбольним м'ячем.

Також подаються традиційні види спорту, які полюбляють хлопці — хокей, сноубордисти. бобслеїсти, на малюнках хлопчики катаються на гірських лижах, ковзанах. Гасло у кросворді: «Лижі, шайби, ковзани — отакі ми пацани». Але інтригуючою є фраза: «У цю хлопчачу компанію потрапила дівчинка. Де вона?»

У рубриці «Читалка» у оповіданні «Галька і букет квітів» розповідається про хлопчика, який був запрошений на День народження до дівчинки і його самостійним вибором був конструктор. Але під впливом настановлень дорослих, а саме-мами, яка вважала найкращим подарунком для дівчинки,квіти, він дарує буєт троянд. І, справді, дівчинці подарунок сподобався, але, може, вона більше б зраділа конструктору?

Із «дівчачої» сторони зображена дівчинка Сапієнс із властивими традиційними статевоповідними іграми: «Дівчаткам подобається гратись, співати, танцювати, малювати, мріяти, а ще вони люблять коли їм говорять компліменти». Серед улюблених речей дівчаток: плаття, сумочка, фабри для малювання, лялька, корона, солодоші, м'які іграшки, ролики, плеєр, косметика, журнали, телефон.

Біологічні особливості дівчат теж подаються традиційно: Вуха. Їх у дівчат двоє. Проте здається, що більше. Бо інколи вони бувають надто уважними й чують навіть те, що тільки подумав. Очі. Вони, зазвичай, у дівчат не просто гарні, а ще й з пухнастими віями. Губи. Деякі дівчата вміють їх дуже артистично «копирити». Руки. Золоті. Ними вони і вишивають і плести, і шити вміють. Ноги. Так само як і у хлопців, бувають із здертими колінами.

Подано конкурс, метою якого є завантаження фото відповідно до теми, а також подається вірш про ляльки Брац і Барбі, які бились між собою.

У рубриці «Пізнавалка» роповідається про інтереси дівчаток,якими є «справи сердечні» і подається діалог двох дівчаток.

«— Ех, як мені подобається Назар, мій однокласник! Та чи подобаюся йому? Інколи він буває геть нестерпним! То гумку відбере, то в зошиті якусь мармизу намалює! А навіть якщо я і подобаюся йому, то усі почнуть дражнитися «солодка парочка Пилип і Одарочка».

— А ти не зважай на тих, хто дражниться. Це проти них найкраща зброя. Вони просто заздять. А з приводу того, чи подобаєшся ти Назарові...сама ж кажеш, що інколи він тебе зачіпає. Тож Назар так привертає твою увагу. Просто він ще у тому віці, що не може виявляти симпатію цивілізованими способами. І пам'ятай, щоб сподобатись хлопчику, потрібно поважати його, цікавитись ним і усміхатися йому».

— Подруга пропонує зробити гадалку, щоб дізнатись про ставлення хлопчика до дівчинки (подається схема виготовлення).

Якщо вищеописана рубрика була стереотипізованою, то наступна — «Краса на льоду» містить егалітарні настанови на всебічність інтересів: «не усім дівчаткам подобаються дівчачі види спорту. Дехто любить лижі, футбол, бокс. А ще є дівчатка, які непогано грають у футбол. Тож хлопчикам і дівчаткам не так вже й важко знайти спільну мову. Навіть дружити можна. Головне знаходити компроміс. Що це за слово таке? Ну-у-у...Наприклад, хлопцю та дівчинці, що дружать, можна домовитись. Спочатку погратись у настільний хокей. А потім подивитись чарівний фільм, про який так мріяла дівчинка. Або навпаки». У цій рубриці розповідається про відому українську фігуристку — Оксану Баюл, яка у 16 років отримала золоту медаль на Олімпійських іграх у норвезькому місті. Побажання нашим фігуристам у Ванкувері: **«Побажаймо повторити подвиг Оксани Баюл».**

Для дівчаток пропонується плакат із зображенням тигра — символу Нового року і побажання: «У Новому році будь як тигр: сильним, справедливим, відважним». Дітям обидвох статей пропонується зробити валентинки у вигляді сердечка і подарувати одне одному.

Нарешті Оленка та Ігор стали самими собою. Запитання читачам і читачкам: «Як гадаєш, що сказали одне одному діти, щоб знову перетворитись на свою статть?» На розвороті часопису хлопчики і дівчатка зображені разом на дискотечі, хтось не розуміє одне одного, але є такі діти (хлопчики і дівчатка), які приємно, дружньо спілкуються.

— А дівчатка класні, особливо ти!

— Дякую, ти теж.

— Ей, мала, пішли подригаємось!

— Дозволь запросити тебе на танець!

— Ти гарно танцюєш!

Вірш «Ми розбили склянку з чаєм» подається з метою демонстрування досягнення компромісу між статтями.

— Ти розбив!

— Ні, ти розбила!

— Ти штовхнув!

— А ти впустила!

— Ти тюхтій.

— А ти незграба.

— Баобаб!

— Ти баобаба!

Вже школярка — наче хмарка,
очі повні сліз.

Школярка

дмухає на пальчик свій.

– *Обпекла?*

– *А ти радій!*

Та школярик посмутнів:

– *Я... ти вибач, не хотів,*
я штовхнув.

– *А я впустила.*

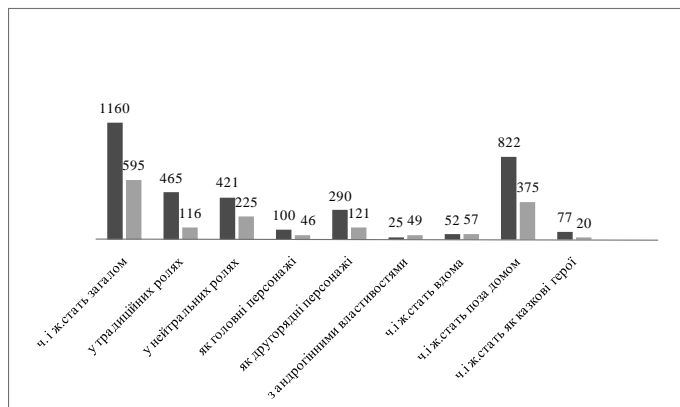
– *Я розбив.*

– *Це я розбила.*

У висновку йдеться про налагодження взаєморозуміння між дівчатками і хлопчиками: «Хлопчики і дівчатка неоднакові. Навіть учні стверджують, що ми мислимо по-різному. Головне розуміти — якщо хтось думає інакше, це не означає, що він не правий, адже коли хлопчики і дівчатка виростають — вони одружуються».

Отже, як засвідчила гендерна експертиза, у даному номері часопису поряд із стереотипними зображеннями статей, їх видів діяльності, хобі тощо, містяться егалітарні настанови, що є відображенням нових гендерних ролей.

Чоловіча і жіноча стать у малюнках

Контент-аналіз часопису «Барвінок» за 2008-2011 рр. (24 номерів)

У часописі містяться постійні рубрики: «Хто? Що? Як? Де? Коли? Чому?» (24); «Балакучий Мотя» (24); «Банк усіляких цікавинок» (23); «Торбинка дядечка Запитальника» (22); «Ми любимо читати» (21); «Мудрагелія» (21); «Перехрестя золотих забав» (19); «Веселий кіш» (19);

«Товариство відважних боягузів» (19); «Принцеса» (16); «Наш скарб — рідна мова» (14); «Майстер-клас» (13); «Чи правда, що ...» (11); «Книга золотих казок» (10); «Енциклопедія язикатої Хвеськи» (4).

У рубриці «Хто? Що? Як? Де? Коли? Чому?» є конкурс «Перепис бабусь», сюди діти присилають історії про своїх бабусь, фото із ними. Але в одному номері зустрічаємо таких заголовках рубрики: «А як же без тата й дідуса?». Дітям потрібно скласти ряди слів поєднуючи їх з словами — тато, дідусь, наприклад, бабумамця, бабутатко, бабусонечко. Якщо до дня Матері у цій рубриці надруковані права мами, то про права тата до дня Батька відсутні.

Мама має право:

На любов і піклування своєї дитини;

На підтримку родини;

На любов і лагідність тата;

На щоденну ласку дітей;

Мати великий дім;

На захист з боку держави;

Знати все про моє життя;

Дивитись улюблені передачі;

Виховати з мене добру людину;

На подарунки від Діда Мороза;

На мою підтримку;

На канікули;

На першу весняну квіточку;

Ходити зі мною у зоопарк;

Бути красивою;

Мати власне авто;

Пишатися мною;

На свої секрети;

Ніколи не плакати;

На букет троянд;

Бути щасливою.

Мамина конституція (ухвалена громадськістю Барвінкової республіки).

Мама має право:

Бути щасливою щодня;

Ніколи не старіти;

Пригортати мене до серця;

На Боже благословення;

На мою підтримку;

Мати найміцніше здоров'я;

А порцію морозива;

Знати мої секрети;

Завжди бути біля дітей;

На гарний одяг.

У рубриці «*Ми любимо читати*», як правило, у оповіданнях зображена традиційна поведінка статей, наприклад, «Страшна велика Кука» (фентезі для барвінчат) про пригоди Вуйка і сищика Пищика; «Хто боїться зайчиків» (сім'я зайчиків, де тато ходить на роботу, яка для нього — найголовніша, а мама — домогосподарка. Зображено сім'ю за столом, а мама несе їжу, прислуговує).

Позитивною тенденцією є помітне зображення андрогінної поведінки статей. Зокрема, у оповіданні «*Пригоди на острові Клаварян*» розповідається про пригоди дівчаток, які потрапили у полон до піратів, але їм вдалось з ними подружитись. Дівчатка зображені розумними, кмітливими, сміливими. Навіть зовнішньо вони були подібні на хлопчиків — коротко стрижені, любили ходити у футболках і джинсах; «*Принцеса Мішель і король Грифайн*» (присвячується дівчаткам: Еллі, Натусі, Іванці, Мішель). У оповіданні розповідається про дівчинку Мішель, яка вночі почула дивні звуки, але не злякалась: «*А Мішель була не з похливих... Запитала рішуче: «Хто там?». Вона не побоялась поїхати з Грифоном у його королівство.*

У оповіданні «*Миколчині історії*» розповідається про чуйного хлопчика, який допоміг знайти дівчинці дорогу додому. В іншому епізоді розповідається як Миколка втік від хлопців, які курили, бо він боявся, щоб вони його не заставили.

Рубрика «*Наш скарб — рідна мова*» вміщує історії подорожей дівчинки Лерки і попугая Пампашки. Дівчинка теж зображена егалітарною, вона подорожує з рюкзаком на плечах, шукаючи нових пригод. Одного разу, коли друзі заблукали, то Лерка придумала як ходити по снігу так, щоб в ноги не змерзнути — треба підставити дощечки. Дівчинка показана андрогінною особистістю, сміливою, розумною, кмітливою.

Проте, зустрічаються стереотиповані, зокрема рубрика «*Принцеса*». Це видно не лише за назвою, але й за зверненнями до читачок: «Привіт, маленька принцесо!», «Привіт, подружко!», «Привіт, дівчата!». У рубриці подана інформація про моду, дівчачі секрети. У «*Модній крамниці*», яку веде принцеса Бежання, розповідається про тенденції для дівчаток. Проводяться і конкурси: «*Найдовша коса*», «*Одягни ляльку*», «*Твоя мама сонечко?*» тощо, де подаються поради як берегти свою красу, як прикрасити свою кімнату, зробити дрібнички руками, є статті: «*Ти+ Він = друзі*».

Подаються сексичні поради як сподобатись хлопчику: «*бути усміхненою, привітною. Лише на перший погляд здається, що хлопчики нічого не помічають... Більшість хлопчиків люблять, щоб їх хвалили*».

У творі «*Барви веселкові*» представлені нестандартні ролі мами-лісничихи, яка мусила піти на таку роботу, бо її чоловік воює на війні.

У рубриці «*Майстер-клас*» подається колонка з порадами, але переважають поради для хлопчиків: про те, як стати улюбленцем, як не сваритись з людьми, поради як відмовити друзям на пропозицію покурити.

У деякі номери часопису діти надсилають різноманітні історії про своїх бабусь. У одному з номерів надруковані історії про освічених прабабусь: «...хоча в ті часи дівчата не здобували освіта, але прабабуся вміла читати і писати і вчила цьому усіх дітей...». В іншому номері діти прислали у редакцію листи на тему: «*Якби моя бабуся була депутатом*». Дві бабусі дописувачів і дописувачок сказали, що це не для них справа, бо вдома мають багато роботи, їхнє покликання — навчати і виховувати дітей. А от інші дві бабусі з радістю поспробували б себе у цій ролі. Одна з бабусь голосувала б за закони, що допоможуть людям жити, працювати. Іншу бабусю хвилює безлад, вона закликає депутатів навести порядок, щоб з бабусь брали приклад. Тобто паралельно показано статево типізовані і егалітарні погляди бабусь.

Часто на останній сторінці часопису подаються тести для дітей обох статей, позитивним є використання логотипів тестів — зображення хлопчика і дівчинки і надписи: «*Яка я?*», «*Який я?*». Теми тестів мають егалітарний характер і спрямовані на обидві статі, як-от: «*Чепурун чи нечепура*», «*Ти умієш співчувати?*».

У рубриці «*Мудрагелія*» подано ознайомлюючу статтю: «*Збираємось на Січ: «Табір, як справжня Січ, суто чоловіча територія. Але кілька років існує окремий табір для дівчат. Історія зберегла багато історій про амазонок, поляниць, козачок, яким сучасні дівчата не поступаються».* У наступному номері продовження статті, називається «*Дівчата-козачки: «На Січі для дівчат вчать бойового гопака, прийомів самозахисту, історичного фехтування, орієнтуванню в лісі, степу, будувати укриття, робити компас. І це в силу тенденцій дівчатом? Так, дружини, доньки козаків не поступались їм...».* Дотримано парність на Січі, бо сюди можуть іти діти обох статей.

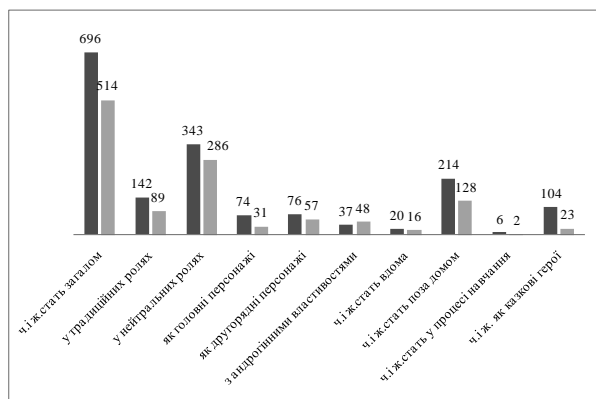
У міні-рубриці «*Місто ідеальних взаємин*» часто друкуються поради щодо правил моральної поведінки, як наприклад,

1. Друзів не слід ідеалізувати
2. Частіше дякуй, будь чуйним, ввічливим
3. Уникай слів, що можуть образити
4. Умій ділити свою дружбу
5. Не нав'язуй свої смаки
6. Умій відстояти позицію
7. Не перебивай, вибачайся.

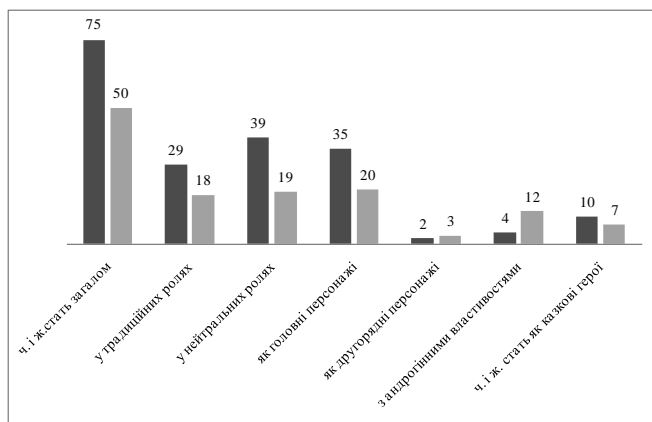
Зображений хлопчик Тимошко у традиційній ролі нечепури: «Чепуруном Тимошка не назвеш. Ні, він не замузаний нечеса, який завдяки маминим старанням, він завжди має пристойний вигляд».

Парність статей проявляється у рубриках «Балакучий Мотя», «Товариство відважних боягузів». вони демонструють, що не лише дівчатка балакучі, але й хлопчики, крім того хлопчики не усі сміливі і відважні, деякі можуть чогось боятись. Рубрика «Енциклопедія язикатої Хвеськи» теж має таке спрямування. Зміст рубрик є нейтральним, як правило, у них друкуються різноманітні оповідання, або ж дається інформація пізнавального характеру.

Чоловіча і жіноча стать у малюнках

Чоловіча і жіноча стать у текстах

Журнал-щомісячник «Блик здоров'я»

Журнал в цілому дає добрі поради щодо підтримки фізичного та психічного здоров'я, вирішив внести свою частку в гендерне виховання дівчаток. Що з цього вийшло? Чи варто батькам виконувати настанови? Аж ніяк, бо вони спрямовані не на те, щоб мотивувати дівчинку до розвитку якомога більшої кількості вмій і навичок, але ще для того, щоб з малих років готувати себе до ролі прислуги. Давайте перечитаємо рекомендації автора статті «Як виховати справжнісіньку леді», вміщено у номері 10, 2010 року: «Жінками не народжуються, ними стають...» — це актуально в наш час стрімкої емансипації; коли жінки прийняли на себе велику кількість чоловічих обов'язків і одягались в ділові костюми з галстуками. І все-таки залишаться жінкою у будь-яких умовах у твоїх силах. А ще — виховати це у підростаючої доньки...

Приблизно в 4–5 річному віці дівчатка починають копіювати поведінку мам, життя і стиль. І якщо мама красива і жіночна, то малютка також буде прагнути до кокетливих платячок і прикрас. І навпаки, донька ділової жінки, з грубими манерами, яка виконує в сім'ї роль чоловіка та жінки, буде тяготи до хлопчачого одягу та розваг (назад, до кокетства, якому виявляється заважає діловий костюм. А якщо ще й жінка виявляє ділові якості, то її жіночності приходить кінець. Але далі буде ще крутіше від авторів):

«Нехай твоя юна леді гордиться тим, що народилась жінкою. Турбота про членів сім'ї, прибирання квартири, виховання дітей мають сприйматися нею не як трудові повинності, а як особлива, правдиво жіноча привілеція», — підкреслено авторами, як і прокоментовано: «А як же бути з «подвійною» зайнятістю жінки? Нехай відпрацює робочий день, а далі приступає до інших трудових обов'язків, які має оцінювати як велику цінність. Головне, щоб не з'явився навіть натяк на справедливий розподіл обов'язків».

Апогеем гендерних директив для мам дівчаток є такі настанови: «Тому ніколи не скаржись на необхідність виконувати домашні обов'язки. Наприклад, під час прання чи миття посуду ти можеш наспівувати улюблену пісню, а під час прибирання квартири — придумувати нові елементи декору для прикрашання кімнати. От побачиш, ви з донькою не тільки швидко наведете порядок, але й відмінно розважатись». («Оце таки-так головне — викинути з голови всі ці феміністські штучки — коментар аворів).

Що ж рекомендує журнал для виховання леді? Тренувати самопостережливості, увагу, уяву, оволодівати простими інтелектуальними вміннями, щоб краще підготуватись до школи: «Обов'язково знайди час для милого, чисто жіночого проведення часу. Цеце може бути шопінг, похід до перукарні, або в салон краси, посиденьки на кухні і бесіди про хлопчиків або про новинки в світі краси. Все це дуже важливо для

того, щоб дівчинка не соромилась бути жінкою». (Отже, борони Боже, говорити про професії; жінок, які стали відомими своїми суспільними чи навіть сімейними досягненнями, наприклад, материнством, яке між іншим, вимагала від дівчинки чимало знань і умінь. А ще мама має передати донечці, що найбільш щасливими є не «дошові курки», а жінки, які реалізовані і в праці, і вдома, що зовсім не означає, що життя і побут сімейний лежить винятково на плечах жінки — коментар авторі.)

А що має знати про виховання доньки її тато? *«Нехай тато частіше хвалить доньку, роблячи акцент (зверніть на це особливу увагу — коментар авторів) саме на її приналежності до прекрасної половини людства. Дуже важливо, щоб він відвідував шкільні концерти, радів успіхам, цікавився стосунками із хлопчиками, робив милі подарунки. Тоді дівчинка виросте впевненою в собі і з добрим ставленням до чоловіків».* (Так, справді дружба з татом багато чого визначає у майбутньому житті дівчинки. Але автори журналу забули назвати саме серцевину такої дружби — це орієнтацію на партнерські стосунки з чоловіками, на освіту, улюблені професії і, навіть, на успішну громадсько-політичну активність).

Яким має бути висновок батьків і вихователів після ознайомлення з подібними рекомендаціями? Бути обережним з «ренесансом» патріархату, оскільки саме такі настанови призвели до ефекту *«відсутності батька, при його присутності в домі мінімізації спілкування матері і дитини через подвійну зайнятість жінки возом побутових обов'язків, до зниження авторитету мами в очах підлітків, адже саме мама, яка має улюблену професію і робить свою кар'єру, досягаючи все нових і нових успіхів. Користується незаперечним авторитетом у дітей».*

Отже, як засвідчила гендерна експертиза дитячих часописів, у більшості рубрик журналу подаються як приклади традиційної, так і егалітарної поведінки дітей. Прикладом першого є рубрика *«Принцеса»*, яка призначена, виключно для дівчаток. Прикладом другого — серія оповідань, які друкуються у постійній рубриці часопису *«Читалка»*.

Хлопчики та дівчатка дошкільного віку в реальному світі зустрічаються не тільки з ціломудрим фольклором та мудрими гендерними настановами пращурів, але й на жаль, гендерними стереотипами, які пропагуються ЗМІ, зокрема, мультфільмами, дитячими часописами тощо. Результати гендерної експертизи популярних дитячих часописів засвідчують все ще стійку орієнтацію видавництва на традиційний розподіл гендерних ролей та видів діяльності. Як правило, чоловічу статтю відтворюють у змісті різних текстових й ілюстративних матеріалів набагато частіше. Жіноча стаття займає лише 30% життєвого простору. В емоційно-експресивних, як-от опікування, навчання, прибирання, догляд тощо, видах діяльності дівчаток зображують усміхненими, яскраво вбраними, акуратними, відкритими до контактів і спілкуван-

ня; хлопчиків-розгубленими або зверхніми, такими, що не можуть дати собі раду, неакуратними, розхристаними. Виконання побутової праці міцно закріплене за жіночою статтю (у пропорції 1:2), тоді як за чоловічою статтю — дозволя.

Однак можна зауважити і деякі зрушення у баченні гендерних позицій представників чоловічої і жіночої статей, наприклад, журнал *«Барвінок»*, започаткувавши рубрику *«В гостях у Кліо»*, залучив до «хлопчачого» конкурсу знавців футболу — дівчаток, які стали його переможницями, друкує фото дівчаток-гравців футбольних команд. Чи введення таких як *«Розумниці — Розумники»*, *«Чепуруни-Чепурунки»*, *«Лідером не народжуються»*, українські народні ігри, де показано спрямування на партнерство обох статей (на малюнку — дівчинка і хлопчик тримаючись за ручки, грають у гру *«Хлібчик»* чи *«Дзвін»*, а ще *«Кіт і миша»*, Панас, Хрін, Лисичка, Звідки ти, На чім стоїш, У залізного ключа, або у вовка», У вовка, Зайчик, Хрещик, Зелений шум, Кружок (Малюнок №7, 2005) тощо. Чи, наприклад, ігри-жартівливі діалоги: *«Був(ла) у лісі? - Був(ла). Рубав(ла) дрова? Рубав(ла). Бачив(ла) вовка? Бачив(ла), Боявся(лась)? Ні.* При цьому махають хустинкою перед очима. Якщо кліпне, то боїться, а не кліпне — не боїться» (*«Малюнок»*).

У нових дитячих часописах *«Ангелятко»*, *«Ангеляткова наука»* та *«Дошкільнятко»* теж знаходимо паритетне адресування до обох статей. Наприклад, у часописі *«Ангелятко»* (2008р., №10) у сторінці для найменших розповідається про святого Івана Богослова та про його заповіді любити людей. На гарно ілюстрованій сторінці з малюнками дітей ознайомлюють із моральними цінностями у вигляді короткого есе: із наступними запитаннями: *«Що означає любити?» Святий Іван Богослов часто промовляв до людей: «Любіть один одного!».*

Як ти гадаєш, чому саме ці слова він вважав найважливішими?

Як ти гадаєш, що означає «любити»? Поміркуй, чи вмієш ти любити?

Поглянь на малюнки і постав стрілочки — від напису до малюнка.

ЛЮБИТИ — Це: *Допомагати один одному. Піклуватись про когось. Співчувати, разом радіти та сумувати. Довіряти комусь.*

У вірші Івана Складаного *«Соняшник за тином»* йдеться про повноцінність буття дитини у щасливому та здоровому оточенні:

Намалюю маму, намалюю тата!

Оце — наш садочок, а це — наша хата.

Біля хати — квіти: мальви і жоржини.

Ніби сонце сходить — соняшник за тином.

Динаміка частоти зображень чоловіків (хлопчиків) та жінок (дівчат) в традиційних та егалітарних ролях, свідчить про помітну тенденцію до вирішення соціальних та сімейних позицій статей, як-от

наприклад, подавати чоловіків та жінок у нестатевотипізованих ролях — зокрема, у журналі «*Барвінок*» друкується казковий детектив Лесі Мовчун «*Розшукується півень або злочини зухвалої подушки*». Детективом і слідчим тут виступає жінка — Світлана Ромашка.

У часописі «*Малютко*» подається вірш К. Пасічної «*Кухар*» (на рисунку намальований хлопчик) та підписано:

*Щедрий кухар усіх нас,
Пригощає пиріжками.
Він готує плов і квас,
кашу й борщ із пампушками.*

Зауважимо, що поряд із статевотипізованими рубриками, на кшталт «*Товариство відважних боягузів!*», «*Балакучий Мотя*», «*Енциклопедія Язикатої Хвеськи*», «*Як ставитись до Гіпноза Забувайла*» з'явилися «*Країна Мудрагелія*», «*Поштарочка*» (ерудована, освічена дівчинка, в тому числі в традиційно «чоловічих» сферах діяльності, як-то марки, шахи, футбол тощо).

Чи, наприклад, у журналі «*Яблунька*» звертання для участі у конкурсах стосуються обох статей: «*Дорогі діти! Любі хлопчики й дівчатка! Веселі, тямущі, хазяйновиті хлопчики та дівчатка! Розкажіть і покажіть усім, що вмієте майструвати й зробити.*» Чи журнал «*Пізнайко*» оголосив конкурс «*Хочу читати*» — для розумних, активних і сучасних дітей — саме для тебе.

Наприклад, у часописі «*Ангелятко*» головними героями є ангелятки: Чомулька, Мудрагелик, Акварелька, Домісолько, Шустрик, Говірко та Контрабасик. У часописі «*Ангелятко*» (2008 р., №10) у оповіданні «*Хто кого зловив*» Анни Бліновської йдеться про спільне захоплення обох статей-риболовлю та веселі пригоди, пов'язані із гноміками — улюбленими казковими персонажами дітей. Показано, що дівчинка прийшла на допомогу хлопчику і виловила його з річки: «*Якось гномик Буся і гномочка Кнопочка рибалили. Зловив рибку гномик. Зловила рибку гномочка. І наловили обидвоє так багато риби, що вона вже у відерце не вміщалася. Та ось гномик знову закинув вудку. Раптом вудка сіпнула. «Ого, яка велика риба!» — втішився Буся, і щосили смикнув вудку. Вона аж у дугу зігнулася, але не піддалась. «Напевно, риба надто велика», — подумав гномик і пірнув у воду відчепити гачок, щоб риба вудку не потягнула на дно. А як доплив до тієї «риби», то побачив, що то зовсім не риба, а його відерце, що торік у річку впало.*

Гномик знову втішився, відчепив відерце від гачка і витягнув його з мулу. І раптом відчув, що сам попався на гачок. А це Кнопочка на березі підхопила вудку, щоб допомогти гноміку. Так гномочка Кнопочка ви-

ловила з річки гноміка Бусю, який виловив своє відерце. Насміявшись з веселої пригоди, друзі поклали рибу у два відерця і, задоволені та мокрі, почимчикували додому варити юшку.»

У навчально-пізнавальному журналі «*Дошкільнятко*» (№2, 2011) батькам для творчого розвитку дітей обох статей рекомендуються ігри та різноманітні види робіт. Наприклад, «*Мереживні малюнки*» та у рубриці «*Граємось з дошкільнятком*» пальчикова гра «*Тісті*»:

Мереживні малюнки.

Дайте дитині диракол, щоб вона пробивала дірки в листку картону або щільного паперу. Використовуючи довгий шнурок для взуття або міцну товсту нитку і закріпивши вузлик на одному кінці, дитина може потішитися, прошиваючи зигзагами папір через дірки. Коли малюк закінчить свою працю, допоможіть йому — на кінці нитки, що залишилась, зробіть вузлик. Ще цікавіше буде, якщо використовувати нитки різних кольорів.

Запропонуємо інший варіант подібної роботи. Порадьте дитині скріпляти (зробити альбом) листки з її власними малюнками. Для цього необхідно пробити отвори з лівого боку кожного листка, а потім прошити їх.

«Тісті»

*Тісті-тісті-тісті (місять тісто)
Вимішаю тісто, Лівою, правою, (мішають чергуючи руки)
Обома, їстиме варенички Вся сім'я. (широко розводять руки, ніби запрошують до столу)
Непогані, (імітують: розкачування тіста, накладання начинки та заціпування)
У сметані, Білолиці, Круглолиці,
Із біленької пшениці, Із картоплею та сиром їжте, прошу усіх щиро!
(простягають руки вперед, ніби тримають миску, а потім прикладають руку до грудей, запрошуючи до столу)*

Отже, не повинно бути поділу на «дівоче» та «хлоп'яче» в іграх, трудових уміннях та навичках, пізнавальних інтересах тощо. Треба вчитися всьому, що цікавить, без огляду на статеvu належність

Рубрика «*Ангеляткова школа для батьків*» містить егалітарні настанови до батьків: «**Будьте уважні, мамо і татку! Кожна дитина — це ангелятко!**».

У рубриці «*Найскладніша професія — бути батьками*» поданий різноманітний матеріал щодо виховання дитини, без огляду на стать. Наприклад, поради батькам щодо малювання дитиною своєї сім'ї та аналіз малюнка дитини. Проте поряд із егалітарними настановами

існують стаетовитипізовані, як-от: «Чому більшість дівчаток малюють принцес? Тому, що вони або почуваються такими принцесами, або ж хочуть бути ними — тобто найгарнішими, найчарівнішими, завжди в центрі уваги».

Пропонуємо батькам прочитати дітям про незвичайних принцес італійської авторки Сільвії Ронкалії серія книг якої видана у видавництві Махаон-Україна. Подаємо короткі анотації.

Принцеса, яка читала забагато казок про принцес

Маленька принцеса Серена, як і кожна дівчинка, обоєнювала слухати казки на ніч. Але вона вимагала, щоб їй розповідали виключно ті казки, у яких ішлося про принцес!

Це в реальному житті обернулося для неї великими проблемами.

Скільки ж труднощів виникло у Серени через яблуко Білосніжки, веретено Сплячої Красуні, кришталевий черевичок Попелюшки та через гидкого жабура.

Вірджинія, принцеса-забіяка

Король Ліонелло і королева Хлоя мирно правили королівством Верцоліно, найспокійнішим місцем на землі, що ніколи не знало воєн. У них було двоє слухняних і вихованих дітей: принц Карлетто і принцеса Бетта. Але потім на світ з'явилася принцеса Вірджинія. Вона була від народження капосна і нав'язана. Спокою в замку прийшов кінець: Вірджинія безперервно сварилася з братом і сестрою, знущалася з гувернанток, кривдила пажів. А коли настав час виходити заміж, образила батька свого жениха, спричинивши цим війну. Принцеса не знала, що таке війна, але дуже швидко зрозуміла, що це — не найкраща річ у світі...

Принцеса-піратка

Софії Великій страшенно набридло бути принцесою. Вона втомилася робити реверанси та носити незручні туфлі для танців. Тому вона задумала втекти з дому і стати піратом, її брат, принц Джакомо II, вирушає із сестрою. Змінивши корони на старий капелюх і бандану, колишні принцеса і принц пробираються на борт піратського корабля «Ненажерливий кит», командування яким невдовзі беруть на себе. Вони зазнали багато пригод, але в Саргасовому морі на них чекає жахливий ураган. І сюрприз!

Принцеса Тоска і відьма Фоска

У землі Фантазілан відкрилася Престижна школа для принцес, куди відправили принцесу Тоску, щойно їй виповнилося шість років. Кати король і королева побачили її перший табель з оцінками, вони вжахнулися. Виявилось, що Тоска не встигає по жодному з предметів. А на думку батьків, їй необхідно стати ідеальною принцесою! І ось одного дня Тоска зустрічає Фоску — маленьку відьмочку, схожу на неї, як дві краплі води. Фоска навчається в Жахливій школі для відьом, і так само безуспішно. Обидві дівчинки вирішують скористатися цією схожістю...

Принцеса А-Чому

Аліче всі звать принцесою А-Чому. І справді, щойно вона заговорила, як відразу почала ставити запитання? «А чому?» Її цікавить причини всього на світі. Аліче росла, і разом з нею росли її «чому». І невдовзі навіть найвисокоосвіченіші мудреці вже не були спроможні відповісти на питання принцеси. Але одного дня Аліче зустріла принца, який закохався в неї і зробив пропозицію руки та серця. Тоді принцеса А-Чому з подивом відкрила для себе, що любові немає відповіді на запитання «Чому?» Однак чи зможе Аліче прийняти такий позбавлений логіки хід речей?

Принцеса Не-Бажаю та принц Бажаю

Вона живе в королівстві Тірамісу і відколи вперше заговорила, почала капризувати й упиратися: «Не бажаю цього, не бажаю того!»

Він живе в королівстві Сушена Вобла і відколи вперше заговорив, почав капризувати та вимагати: «Бажаю це, бажаю те!»

І ось вони вирости... і зустрілися.

Принц Сушена Вобла закохався у принцесу Тірамісу й запропонував їй руку і серце.

Ні хлопчики, ні дівчатка не мають права на грубість, жорстокість, зверхність, неповагу до гідності людини, яка є найвищою цінністю, бо це аж ніяк не пов'язано із статевою приналежністю особистості. Прислухаймося до слів Януша Корчака-великого знавця дитячої душі: «Так хто ж кращий, хлопчики чи дівчатка? У кожної людини є достоїнства і недоліки, хто цього не знає? Недоліки і достоїнства є й у дівчаток, і у хлопчиків. Потрібно розуміти один одного, поважати, прощати і любити».

А от щоденник колекціонера, який пропонує побачити та пізніше придбати (вирізати та наклеїти) унікальних улюбленців KIBI та Качкодзьоба, а також пошукати в Інтернеті (видавництво Hasbro, 2009) звертається не до хлопчика чи дівчинки окремо, а статево нейтральною мовою, як, наприклад, «Все про мене! Ім'я, вік, колір очей, колір волосся, зріст, мій улюбленець, його ім'я, що мені найбільше подобається в ньому і т.д.»

Для чого вихователю варто не лише знати, але й вміти розпізнавати «прихований» навчальний (соціалізаційний) план? Для того, щоб виявити гендерну чутливість, тобто збагнути, до яких статеворольових настанов може призвести «статевотипізований» текст чи малюнок, і як від них можна вберегти. Тобто, гендерна чутливість педагога полягає в умінні визначити гендерну спрямованість тих чи інших дидактичних чи культурно-просвітницьких практик та прийняти всі необхідні засоби застереження (запобігання). Вона також полягає в тому, щоб вміти «вирівнювати» будь-яку гендерну асиметрію, яка міцно укорінилась в житті і застосувати певні «компенсаторні» заходи. Наприклад, явище відставання хлопчиків в дошкільних закладах та початковій школі в оволодінні мовою (усною, письмовою), однією з якої є брак уваги батьків до «посидючих» фор активності дітей чоловічої статі, і навпаки, щодо жіночої, має спонукати вихователів дошкільних закладів більшою мірою залучати хлопчиків до участі у виставах, змаганнях, читацьких конкурсах, які активізують мовленнєву активність хлопчиків.

Прикладом гендерної чутливості може слугувати журнал для розмальовок «Барбі на відпочинку» (видавництво «Літера» К., 2008) Барбі, якій від її народження минуло вже не один десяток літ і яка в юні роки і в образах журналів і в реальних мала вигляд «принцеси» з традиційною орієнтацією виключно на прикраси, модний одяг та його видозміну, в сучасні часи нічим не відрізняється від свого приятеля і вміє займатися такими справами, які відносили до типово «чоловічих» умінь. Вона керує «важковиком», вміє триматися на морських хвилях і мандрувати як на дошці, так і під вітрилами, добре катається на роликах, велосипеді, вміє грати у великий теніс і ще багато іншого, словом відповідає всім вимогам сучасної активної молоді жінки.

14 липня 1984 року українська жінка-космонавт Світлана Савицька вийшла у відкритий простір і 3 години 35 хвилин проводила зварювання — за методом Патона, а Володимир Джанібєков їй допомагав.

Про турботливих хлопчиків йдеться у повісті А. Ліндгрена «Малий і Карлсон, що живе на даху» [Для мол. та серед. шк. віку] / Пер. зі швед. та післямова О.Д. Сенюк; Іл. Л.С. Карапетян. — К.: Школа, 2003. — 360 с.

Письменниця показує Карлсона і Малюка найкращими нянями:

...Раптом десь поблизу заплакало немовля...

Зате Карлсон анітрохи не боявся. Він підійшов до ліжечка, де лежало не-

мовля, і полоскотав його біля шиї пухкеньким вказівним пальцем.

— Люлі-люлі-лю, — жартівливо проказав він. Потім обернувся до Малого й пояснює:

— Так завжди заспокоюють маленьких дітей, коли вони плачуть.

З несподіванки немовля на мить затихло, та потім заревло ще дужче.

— Люлі-люлі-лю! — знову сказав Карлсон і додав: — А ще з дітьми ось як треба робити.

Він узяв немовля з ліжечка і кілька разів підкинув до стелі. Мабуть, дитині це сподобалось, бо раптом вона злегка усміхнулась беззубим ротиком.

Карлсон дуже запишався.

— Забавити дитину — невелика штука, — сказав він. — Найкраща в світі нянька...

Та закінчити він не встиг, бо дитина знов зайшлася плачем.

— Люлі-люлі-лю! — сердито гримнув Карлсон і ще дужче почав підкидати немовля вгору, — Люлі-люлі-лю! Чуєш, що я тобі кажу!

Але дитина верещала на все горло, і Малий простяг до неї руки.

— Дай, я візьму її, — сказав він. Малий дуже любив дітей і при нагоді завжди просив маму й тата подарувати йому маленьку сестричку, коли вже вони нізащо не хочуть купити йому собаку.

Він узяв від Карлсона згорточок і ніжно притулив його до себе.

— Не плач, любя моя, — сказав він. — Ти ж така гарненька.

Дитина замовкла й подивилась на Малого блискучими поважними оченятами. Потім знов засміялась беззубим ротиком і щось тихенько залебеділа.

— Це моє «люлі-люлі-лю» так допомогло, — сказав Карлсон. — «Люлі-люлі-лю» завжди помагає, я вже тисячу разів пересвідчився в цьому.

Отже, гендерні моделі поведінки, взірці «чоловічого» і «жіночого», що транслюються засобами масової інформації, на основі ідентифікаційних механізмів, засвоюються дошкільниками, визначаючи їхні гендерні уявлення та реальну поведінку. Діти часто ідентифікують себе з одностатевими героями із мультфільмів чи казкових героїв, виявляючи в наративах стереотиповані орієнтації, створюючи і відшліфовуючи таким чином «межі» гендеру.

Як хлопчики, так і дівчатка отримують інформацію про те, як вони мають поводитися від батьків, друзів, а також ЗМІ. Соціальне оточення не завжди є об'єктивним в оцінці поведінки статей і справедливими у вимогах до них. Вони часто нав'язують свої вимоги, очікуючи, що діти різної статі мають поводитися по-різному. Результати нашого дослідження свідчать: більшість різножанрових літературних творів для дошкільнят (казки, байки, вірші, ігри, скоромовки, приказки тощо) не мають чітко вираженої спрямованості на дихотомію гендерних ролей, скоріше, навпаки, прослідковується ментальність українців, що полягає у кордоцентричності та рівності гендерних ролей

IV. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ ГЕНДЕРНО-ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ДІТЕЙ

4.1. Гендерні дороговкази гуманістичної педагогіки

Вимогою часу, на наш погляд, стало нове прочитання і нове розуміння освітнього досвіду видатних гуманістів-педагогів, що дає відповідь на багато запитань, які ставляться у дошкільних закладах стосовно гендерного виховання хлопчиків та дівчаток, принципів гендерної рівності у вихованні обох статей сучасними «новаторами».

Слід зазначити, що сучасні педагогічні часописи та педагогічна преса нерідко пропагандують ідеї «організації груп окремого навчання та виховання дітей», «забезпечення рівня знань, практичних умінь та навичок відповідно до статі». В змісті сценаріїв та методичних рекомендацій, будь-то ігри для пальчикового театру чи інсценування живих картинок, головні дійові особи, як правило, чоловічої статі. Як і в дитячій літературі чи часописах, вони змагаються, вирішують проблемні життєві ситуації, ремонтують, майструють, ведуть за собою тощо, в той час як жіночі персонажі залишаються пасивними у громадських справах, очікуючими на допомогу з боку «сильної» статі. *Наприклад, апофеозом гендерного виховання є рекомендації щодо «дівчачої» і «хлопчачої» половини у дитсадку, де для дівчаток — вітальня з мініатюрними м'якими меблями, міні-кафе з вазочками, святковий стіл з багатством блюд, виліплених з тіста, шафа з косметичними флакончиками, наряди... А що ж хлопчики? Виявляється, вони після знайомства зі світом дівчаток з полегшенням повертаються на свою половину, до своїх сабель, пожежних шоломів і солдатиків ...».*

Що міг би відповісти Антон Макаренко прихильникам роздільного виховання: *«Що можна відповісти такому педагогу? ...У нас, як і будь-якій здоровій сім'ї, живуть разом дівчатка і хлопчики, і це не викликає жодних ускладнень. Будь-яка здорова дитяча спільність може прекрасно розвиватись в цих умовах.... Стосунки між дівчатками і хлопчиками у нас виключно товариські.»* і продовжував: *«Приблизно так міркували педологи, коли створювали окремі заклади для «важких», окремі для нормальних. Та й тепер грішать, коли окремо виховують хлопчиків і дівчаток...».*

Як тут не згадати дороговкази щодо виховання хлопчиків та дівчаток, написані Янушом Корчаком у «Правилах для життя»: *«Я часто чую, як про дітей кажуть: Всі вони такі». Наприклад: «Всі хлопчиська — хулігани і бруднулі». Чи «Всі дівчатка — плакси і ябеди». Не-*

правда, кожного потрібно пізнавати окремішно і окремішно оцінювати і пізнавати не поверхово, а ґрунтовно. Важливо не тільки те, що людина говорить, але і те, що вона думає і відчуває і чому вона така, а не інша. Тільки лінива людина, яка не любить думати, говорить: «Всі вони такі».

*...Хлопчику так само, як і дівчинці, хочеться бути гарним, тільки він в цьому не зізнається. Хлопчику важче бути чистішим, тому що він любить рухливі ігри.... Але вони не гязнулі. Просто хлопчики люблять все швидко, менш терплячі, і тому зошити у них не в такому порядку. Але стараються хлопчики не менше... І хлопчики соромливіші не менше за дівчаток. Є ігри, в яких дівчатка заважають, а є і спільні. **Може ж дівчинка бігати краще, ніж хлопчик, чому тоді хлопчику не можна гратись в ляльки?***

*...«Мене не стосується, хтось маленький чи великий і що про нього кажуть інші: гарний, негарний, розумний, нерозумний; мене не стосується, добре він вчиться, гірший за мене чи кращий, дівчинка це чи хлопчик. Для мене людина хороша, якщо добре ставиться до людей, якщо не бажася і не робить зла, якщо вона **добра**».*

А.С. Макаренко вважав, що *«виховання дитини-дівчинки чи хлопчика — це, передусім, формування культури особистості, виховання її як майбутнього сім'янина, формування у неї почуття любові, власної гідності та відповідальності, яке включає самоповагу й повагу до інших.»*. Чи *«Нашим дітям надано дуже широкі простори вибору. В цьому виборі вирішальну роль відіграють не матеріальні можливості сім'ї, а **тільки здібності і підготовка дитини.***(вид. авт).»

Як відомо, А.С.Макаренко схвалював дії тих батьків, які залучають синів до домашніх справ, щоб полегшити становище жінки в сім'ї, прагнення допомогти матері в домашньому господарстві, розвивають у хлопчика благородство, повагу до жінки: *«...той, хто здатний ставитись до жінки спрощено і з безсоромним цинізмом, не заслуговує довіри як громадянин: його ставлення до загальної справи буде також цинічним, йому не можна довіряти до кінця».*

Сьогодні навколо змісту гендерного виховання точаться справжні-сінькі «баталії». З одного боку, на «гендерних «барикадах»— численні прихильники традиційного виховання, орієнтованого на дихотомію чоловічих і жіночих ролей, з іншого — ті, які орієнтуються на партнерську, егалітарну сім'ю, на взаємозамінність ролей чоловіка і жінки у виконанні сімейно-побутових та соціальних функцій. Слід зазначити, що в психолого-педагогічній літературі, а тим паче в сучасних ЗМІ переважає *традиційний* підхід. Його прибічники не готові сприйняти жінку рівною з чоловіком і тому гендерні проблеми схильні пояснювати «втраченими» фемінністю та маскуліністю.

Свого часу основоположник вітчизняної дитячої антропології Костянтин Ушинський палко захищав «*принципи особистої людської волі, людської нічим не оціненої гідності, рівності людей перед законом, поваги до прав усякої людини, хто б вона не була.*» Він писав: «*Для християнства чоловік і жінка — особи рівноправні, однаково самостійні й однаково відповідальні, яких тільки шлюб вводить у рівноправні між собою відносини.*»

Критикуючи тогочасні погляди на окремішність виховання дівчини, зокрема німецького педагога К. Шмідта, Ушинський підкреслював: «*Ось якби К. Шмідт поглянув з цієї народної й історичної точки зору на значення освіти жінки, то, звичайно, дійшов би інших висновків. Якби він побачив у жінці єдиного провідника успіхів науки та цивілізації у звичайній та життєвій суспільстві, то не обмежив би її навчання й освіти азбучкою науки та облудними-блискітками цивілізації. ... Зважаючи, на решті, на особливу широчінь наших людських поглядів і на права, які дав у нас жінці цивільний закон, можна сподіватися і вірити, що у нас виробиться більш гуманний, більш християнський план жіночого виховання, ніж у Німеччині.*»

Чи справдився прогноз великого педагога через століття? Як не дивно, спостерігається регрес у ставленні до однакового навчання та виховання юнаків і дівчат. Він, наприклад, проявляється в ідеї роздільного навчання, т. зв. відкритої дискримінації. Сьогодні педагогічна думка не тільки західної школи, але й східної, асимілює ідею егалітарного виховання, а на теренах з колишнього СРСР знову лунають заклики — «Назад до домострою!», до підготовки гувернантки, прислуги.

Можливо, сучасним «новаторам» доцільно було б познайомитися також з думками Несторки української педагогічної літератури, як називали її сучасники, Софії Русової, яка дискутувала з проблеми спільного навчання хлопчиків і дівчаток з відомим американським психологом Стенлі Холлом: «... ми більше схилиємось до думки французького педагога Бюїсона: «Коли з дитинства дітей ведуть спільно — і дівчата і хлопці і спільній праці і спільних іграх і розвагах зникають до товаришування, тоді в юнацькому віці це товариство не стає для них чимось незвичайним, і по всіх школах, де коєдукація поставлена з великою увагою взагалі до психології учнів, там вона дає найкращі наслідки — зближує обидві статі, паралізуючи небажаний флірт справжніми товариськими відносинами, ставлячи ці взаємини на певний шлях спільної праці, прагненнями до одної загальної мети, товариського інтимного догляду вихованців та виховниць». І це підтверджують ухвали батьків, вихователів і самих учнів і тих школах, де коєдукація вже введена. Але,

дійсно, вона вимагає певних умов для плідної її реалізації. Вона потребує передусім: 1) свідомих вихователів, відданих своїй праці, вихователів, що розуміють психіку своїх учнів і учениць; знавців гігієни цього періоду і тактовних у своїх відносинах до учнів; вихователів, що мають довіру до учнів; 2) виховання і навчання у школах для обох статей обов'язково треба проводити з уважливою індивідуалізацією, щоб не переважувати дівчат, коли вони нездужають чи виявляють такі нахили, які не завше у згоді з програмою школи; 3) треба, щоб батьки в родинному житті додержувалися тих же принципів, якими керується школа, установлюючи відносини між учнями взагалі, не поділяючи їх різко на хлопців та дівчат і ставлячи до них однакові вимоги, (підкр. авт.) що відповідають їх фізичним та інтелектуальним силам. Багато, щоб і найближче громадянство ставилося до коєдукації можливо з більшим розумінням справи і співчуття до неї.

«Гендерна матриця» української педагогічної думки є підґрунтям для сучасних стандартів рівноцінності статей, розширення гендерного світогляду батьків та педагогів, створення позитивної моделі навчання та виховання дівчаток і хлопчиків. Перечитуючи твори Василя Сухомлинського, написані тоді, коли гендерна проблематика ще не була предметом наукових психологічних досліджень і навіть термін «гендер» ще не був у вжитку, можна дивуватися прозорливості його поглядів щодо проблеми рівності статей, які воістину випередили час. Його гуманістичні настановлення щодо статевого виховання підлітків та юнацтва, формування дитячих уявлень про мужність, жіночність, побудову педагогічного процесу на засадах рівності, егалітарності, подолання педагогами статевих стереотипів тощо залишаються найактуальнішими у вітчизняному педагогічному дискурсі нового тисячоліття.

Видатний педагог сформулював практичні рекомендації щодо розв'язання проблеми гендерної соціалізації, надзвичайно важливих для змісту егалітарного виховання, яке базується на неупередженому ставленні до особи, її пошануванні незалежно від статевої належності: «**Як вогню бійтеся, щоб дівчатка відчували: ми — слабші, наша доля — підкорятися** (вид. авт.) Хлопчиків саме й надихає те, що поруч з ними — дівчатка. Заплакати від того, що важко, саме тому й соромно, що поруч — дівчинка. Але все-таки її місце у військовій грі особливе. Найважчу роботу виконують чоловіки. Та тільки чоловік виявить слабкість — жінка відразу замінить його, покаже, на що вона здатна;» **Щоб уміти по-справжньому, по-чоловічому любити, треба бути людиною сильною волі. Це, звичайно, потрібно однаковою мірою й дівчинці й хлопчикові...**» (вид. авт.) Чи не співзвучні ці слова педагога сучасній тезі гендерної педагогіки: «Хлопчики і дівчатка мають багато подібного і небагато відмінного?», «Різні, проте рівні?».

Не менш актуальними для розвитку гендерних орієнтацій педагогів, і не тільки для них, але й численної армії прибічників традиційного розподілу ролей, причетних до пропаганди тези: «Все в руках жінки», «Тільки Берегиня здатна підтримувати лад в сім'ї», «Якщо жінка буде мати змогу більше займатись дітьми та домом, то...», є думки Василя Сухомлинського щодо виховання дівчаток: *«По-перше, треба, щоб кожна дівчинка виховувалась самотньою і яскраво вираженою особистістю, щоб усім без винятку дівчаткам нестерпною була навіть думка лишатися непомітною, пасивною, слабовільною. Орієнтація дівчинки-жінки на активну участь у суспільному виробництві, а не на пасивну роль домашньої господарки, на пасивне обмеження сфери її діяльності доглядом за дітьми — ось що дуже важливо в тому загальному тоні, який має характеризувати духовне життя школи. Бути матір'ю, бути вихователем дітей — горда й почесна місія, але коли тільки цим обмежиться діяльність жінки — вона буде залежною істотою (вид. авт.). Тільки яскрава життєва мета дає жінці духовну силу, яка робить її володарем і повелителем у сфері почуттів».*

Відповіддю на «новаторські» ідеї сучасної «педагогіки», а саме відкриття ліцеїв для роздільного навчання хлопчиків і дівчаток, як, наприклад, «школи для справжніх леді», де «слабку» стать починають виховувати як у «добрі дореволюційні часи» — щоб знала мови, етикет, пластику рухів, рукоділля і т.п., є звернення В.О. Сухомлинського до вчителя: *«Місія вихователя — допомогти кожній дівчинці знайти поле виявлення її індивідуальних здібностей у багатогранній діяльності, пов'язаній з навчанням, щоб дівчинка переживала гордість дослідника, мислителя, творця. (підкр.авт.). Щоб поруч із сумлінними старанним виконанням усіх навчальних завдань ішло багате інтелектуальне життя, виражене у творчості. У гуртках нашої школи — дівчатка виконують не другорядні, а провідні, творчі завдання... Чим багатше інтелектуальне життя колективу, тим яскравіше розкривається чоловік перед жінкою й жінка перед чоловіком передусім як людина з усім її багатством, а не як істота протилежної статі. (вид. авт.) Це дуже важливо для виховання справжніх жінок і справжніх чоловіків. Щоб полюбити дівчину як жінку, хлопець повинен здобути моральний досвід поваги її як обдарованої, самотньої, мудрої, незалежної особистості» (вид. авт.).*

Забезпечення рівності прав, можливостей, ставлення та результатів у розвитку дітей обох статей, сприяння участі дівчаток і хлопчиків у всіх видах діяльності, необхідних для їх фізичного, пізнавального, емоційного і соціального зростання є передумовою успішної гендерної соціалізації дітей та підлітків. Цінні поради знаходимо у педагогічній спадщині видатної мислительки жіночого культурно-освітнього

поступу Наддніпрянської України Софії Русової: *«Виховання мусить виробляти в дитині пошану й досвід індивідуальної вартості, й пошану до громадського погляду, треба збагатити дитину певністю в свої суб'єктивні творчі сили, вірою в кошовності своїх думок, а також навчити її впізнавати і поважати погляди других людей»; «... У дитячих установах повинно бути досить вільного простору, й надворі, щоб діти мали змогу вільно рухатися»; «... Нічого так не потребує дитина, як можливості вільно гратися, через що в кожному дитячому садку повинна бути досить велика кількість різноманітних іграшок, щоб кожна дитина могла бавитися, знаходячи те, що більше відповідає її нахилам та бажанням».*

У творчій спадщині вірної і талановитої дочки України, яка присвятила своє життя творенню національної дошкільної системи виховання і освіти, знаходимо актуальні в умовах глобалізації настанови щодо формування самодостатньої особистості у взаємозв'язку гендерного та національного виховання: *«...Індивідуалістична педагогіка має на увазі не лише індивідуальний склад дитини, але і усе те, що в неї природно вкладено і з боку оточення; вона поважає національні і соціальні умови, в яких виростає дитина, і ще зміцняє їх впливи. Національне виховання є певний ґрунт в справі зміцнення моральних сил дитини і оновлення, відродження душі народу. Національне виховання виробляє у людини не подвійну хистку моральність, міцну, цільну особу»; «Воно забезпечує кожній нації найширшу демократизацію освіти, коли його творчі сили не будуть покалічені, а навпаки, дадуть нові, оригінальні, самотні скарби задля вселюдського поступу; воно через пошану і любов до свого народу виховує в дітях пошану і любов до других народів і тим приведе нас не до вузького відокремлення, а до широкого єднання и світового порозуміння між народами і націями» і далі «...щоб виховати гармонійну людину...: 1) виховання має бути індивідуальне, пристосоване до природи дитини; і 2) національне; 3) мусить відповідати соціально-культурним вимогам часу; і 4) бути вільним, незалежним від... урядових вимог, на ґрунті громадської організації».*

Чи не доброю вказівкою у справі гендерного виховання нам слугують слова видатного педагога-гуманіста Василя Сухомлинського: щоб не було «спеціально чоловічих і спеціально жіночих видів діяльності»: *«Не повинно бути таких трудових взаємовідносин, щоб дівчатка обслуговували хлопчиків і звикали таким чином до ролі домогосподарки. Те, що треба робити в домашньому господарстві, однаково вміло й старанно повинні робити чоловіки і жінки. Коли і є якийсь розподіл в самообслуговуванні, то він має бути тимчасовим: сьогодні хлопці виконують одну роботу, завтра — іншу». Неодноразово він повторював: «Як вогню бійтеся, щоб дівчатка відчували: ми — слабші, наша доля — підкорятися».*

Багато сучасних педагогів бажають відновлення патріархальних моделей, особливо це стосується уроків трудового навчання, на яких закріплюються уявлення про поляризацію трудових умінь і навичок як загальноприйнятну форму поведінки. Ось як про це говорить у Відкритому листі учителів трудового навчання з Харкова: *«Як можна сформувати навички ведення домашнього господарства у хлопців і дівчат разом...? Навички ведення домашнього господарства у хлопців і дівчат дуже різні, вони мають витoki з українського народознавства, де господар міг збудувати дім, зробити його зручним для життя, проявити нахили у виготовленні різних побутових речей, допомогти жінці в праці, де потрібна чоловіча сила й розум.*

Жінка мала зробити дім охайним, укласти душу в прикрашання оселі виробами своїх «золотих» рук, мала знати все про ведення домашнього господарства, про пошиття, в'язання та оздоблення одягу, про різні напрямки рукоділля й користуватися ними для покращення життя своїх близьких та рідних, мала знати, як доглядати за дитиною, виховувати її.

Але на уроці клас не ділиться, і ми повинні за вимогами програми використовувати один із варіантів плану для хлопців або дівчат, або їх поєднання. Тобто нам не дають сформувати в класі, де, наприклад, 27 хлопців і дівчат навчаються разом, навички ведення домашнього господарства з ролями в майбутніх сім'ях батька і матері, тому ми повинні формувати учня без певних статевоїх ознак, таких собі «психологічних гермафродитів» (вид. авт.)» [15, 5-6].

Для цих вчителів видатні педагоги-гуманісти мають відповідні аргументи. Ось як наголошував В.О.Сухомлинський: *«Не повинно бути таких трудових взаємовідносин, щоб дівчатка обслуговували хлопчиків і звалили таким чином до ролі домогосподарки. Те, що треба робити в домашньому господарстві, однаково вмiло й старанно повинні робити чоловіки і жінки. Коли і є який розподіл в самообслуговуванні, то він має бути тимчасовим: сьогодні хлопці виконують одну роботу, завтра — іншу».*

Софія Русова теж підкреслювала, що *«...шитво й вишивання так потрібні в життю і діти, особливо дівчата, дуже охоче до них беруться. Але не треба вважати цю працю за спеціальну й виключно жіночу: хлопці теж мають вчитися, як гуджика пришити, як штани собі залатати. До вишивання малі хлопчики дуже прихильні, але потім це проходить ...» і далі «...Діти на ляльках вчать першому хазяйству: вони самі перуть білизну...невеличкими утюгами діти гладять як найкраще білизну своїх ляльок і тим навчаються гарно виконувати першу господарську працю... Готувати найпростішу страву...весело качають на сніданок галушки...*

або варять картоплю... Діти допомагають на кухні, застеляють столи, разносять страву... Треба, щоб ці перші обов'язки були цілком по силі кожній дитині, щоб вони виконувалися весело...». «...Хай ця праця допомагає виявлятися творчим силам й не втомлює дітей й не гасить їх інтересу до неї уніформними технічними вимогами»; «... бажано починати з найпростішого: хай діти мають свої вазони з квітками, які вони самі посіють, самі й доглядатимуть...»; «Дитина мусить ознайомитися з усяким місцевим матеріалом, використати його поки що задля своєї праці та...ставши дорослими, вміти в діло пускати всі місцеві природні скарби задля більш практичних потреб».

Може, варто вчителям трудового навчання прислухатись і до слів відомого практика А.С. Макаренка, який понад півстоліття тому писав: *«Що можна відповісти такому педагогу? ...У нас, як і будь-якій здоровій сім'ї, живуть разом дівчатка і хлопчики, і це не викликає жодних ускладнень. Будь-яка здорова дитяча спільність може прекрасно розвиватись в цих умовах... Стосунки між дівчатками і хлопчиками у нас виключно товариські.» і продовжував: «Приблизно так міркували педологи, коли створювали окремі заклади для «важких», окремі для нормальних. Та й тепер грішать, коли окремо виховують хлопчиків і дівчаток...».*

В унісон сучасному гендерному дискурсу про виховання андрогінної особистості звучать настановлення Софії Русової: *«метою виховання має бути-вільне виявлення дитячої енергії і цікавості,.. виховати дітей здорових, жвавих, веселих, здатних до праці, лагідних і добрих товаришів»; «Треба пам'ятати, що кожна дитяча установа має насамперед бути для дітей хатою радості, де діти могли б вчитися без примусу, гратися, перебувати в оточенні широкій приязні, задовольняючи свої дитячі, такі своєрідні інтереси й потреби. ... Цю веселість має підтримувати педагог своїм особистим настроєм та своїм поведінням... він мусить приймати широкую участь як у іграх, так і в усіх заняттях».*

Важливо також представити зростаючій особистості, відповідно до реалій сьогодення в контексті суб'єкт-суб'єктного підходу, не лише різноманітність сфер життєдіяльності жінок і чоловіків, а й культурне та історичне розмаїття гендерних ролей, надаючи кожній дитині свободу комбінувати і вибирати, розвивати свої задатки без обмежень за статтю, заохочувати розвиток загальнолюдських рис. *«...Для дітей 5–6 років доброю розвагою може бути театр ляльок або театр тіней, особливо коли вони самі роблять ляльок чи виріжуть їх з паперу й ними проілюструють свої улюблені казки»; «завше краще, щоб іграшки для дітей були зв'язані з рухами...; треба заводити різних звірят, щоб привчати дітей до догляду за ними і до ласкавого з ними поводження; ... треба, щоб діти привчалися і берегли іграшки, знали їм порядок; спільно*

грались»; *«Гра є дуже важливий фактор виховання...Ось чому добре влаштовані ігри завше приводять до добрих наслідків під час виховання, а тому треба ставитись до них з найбільшою увагою, й педагог повинен знати різноманітні ігри, беручи їх як з етнографічних джерел свого народу, так і з усесвітніх збірок»; «Не треба гру механізувати, а ширше давати дітям можливість до гри вносити щось нове, якусь іншу комбінацію, свої творчі ремарки.... треба проводити й групові ігри...які розвивають соціальне почуття у дітей...» (С. Русова).*

У контексті гендерно-чутливого підходу слухними є рекомендації Софії Русової щодо доповнення й розширення можливостей соціалізації обох статей: доповнення зон самореалізації дітей (наприклад, заохочення дівчат до занять спортом, а хлопчиків — до самообслуговування); організація досвіду рівноправного співробітництва хлопчиків і дівчаток у спільній діяльності; зняття традиційних культурних заборон на емоційне самовираження хлопчиків, заохочення їх до вираження почуттів; створення з дівчатками досвіду самозаохочення й підвищення самооцінки (наприклад, технологія щоденника з фіксуванням успіхів); створення умов для тренування міжстатевої чутливості (наприклад, через театралізацію, обмін ролями); залучення татів (а не лише матерів) до виховання дітей. Ще у 1918 році у книзі «Дошкільне виховання» Софія Русова наголошувала, що «...сучасний склад родинного життя мусить змінитися, перетворитися в свідомий рівноправний кооператив, в якому й батько, й мати, й діти несуть кожний свій обов'язок, свою працю, й мають свою волю, але усі об'єднані одним спільним шуканням добра й правди»; *«В нас є гарне прислів'я: «чоловік та жінка — найкраща спілка», бо в цій спілці є і ласка, й повага до людини і спільна праця, і загальна користь. Діти з малих років(4-х-5-ти) шукають собі товариша вірного, який дасть і допомогу, і пораду».*

Марія Монтесорі (1870–1952) — італійський педагог, творець педагогічної системи, заснованої на ідеї вільного виховання. Батьки дали їй трохи незвичайне для дівчинки її кола виховання, що дозволило талановитій дівчинці у 12 років вступити до технічної школи, де приймали тільки юнаків. Вона була дуже здібною, особливо до математики й природничих наук, відрізнялася дисциплінованістю й організованістю. У 1904 р. вона розробляє власну методику навчання дітей читання й письма, принципово нове у первинності саме письма, а не читання.

В основі педагогічної системи Монтесорі — *«допоможи мені зробити це самій/самому».* На думку Монтесорі, завдання виховання полягає в тому, щоб підготувати розвивальне середовище й спостерігати за самостійною роботою, пропонуючи свою допомогу лише тоді, коли це потрібно. Дидактичний матеріал улаштований таким чином, що

дозволяє малюкам самотійно виявляти помилки, коли їх припустилися, а це, на думку Монтесорі, цінність дитини, її відповідальність і впевненість.

Традиційна гендерна ідеологія побудована на дихотомії чоловічого та жіночого і на відповідній диференціації умінь та навичок, професійних здібностей тощо. Гендерний дискурс скеровує педагогів: *«Треба так організувати діяльність колективу, щоб не було спеціально чоловічих і спеціально жіночих видів діяльності (це, однак, не означає, що й найважчу фізичну працю мають ділити хлопці й дівчата). «Мене ніколи не радує, що в окремих дівчаток занадто багато старанності, акуратності і мало ініціативності, самостійності, рішучості. У майбутньої матері треба виховувати громадянську стійкість, почуття власної гідності, а не безсловесну покірливість. Покірливість, вироблена одностороннім вихованням (це — дозволяється, це — забороняється), породжує ідейну безхребетність. Треба організувати колективну діяльність так, щоб живі справи дівчаток і хлопчиків були емоційно насичені, пробуджували в дівчаток яскраву моральну оцінку того, що їх оточує, що вони роблять. Гідність майбутньої жінки, матері, дружини формується тоді, коли вона одухотворена громадськими інтересами, турботами, хвилюваннями колективу. ... Дівчатка мають жити активним громадянським життям, занадто велика зосередженість на самій собі, заглиблення в свій внутрішній духовний світ... призводить до того, що в роки ранньої юності дівчина стає беззахисною, коли треба відстояти свою честь і гідність.»; ... «Не допустити того, щоб жінки наші ставали освіченими, інтелектуально багатими рабнями — одне з дуже важливих завдань школи» (В. Сухомлинський).*

Можна сказати, що позиція українських педагогів-гуманістів не заперечує принципів гендерно чуйного виховання, що ґрунтується на врахуванні індивідуальних відмінностей та антропологічно зумовлених потенцій дитини як представника конкретної статі: *«...відразу важко повірити, що хлопчики і дівчатка на своєму виробництві досягають такої кваліфікації. Стосовно дівчат потрібно внести поправку: вони так само швидко досягають стаханівських норм виробітку, тільки не у металообробному виробництві, а в процесі збору, монтування, у виробництві з легкою фізичною працею, особливо в оптичному виробництві: у виробництві лінз, де потрібно більше чистоти і точності; вони переганяли хлопців у точних рухах та увазі. Хлопці переважали своїми здібностями конструкторів, а дівчата — своїми здібностями до точності, організованості у важких та відповідальних процесах. Хлопчики не могли справитися з виробництвом лінз, і все це виробництво передали дівчаткам».*

Унікальність «гендерної матриці» української педагогічної спадщини полягає у створенні культуротворчого соціуму для розвитку ідей

сучасного гендерного виховання в мультикультурному середовищі, виховання гендерної обізнаності, чуйності та толерантності. Право бути собою, робити вільний та свідомий вибір, андрогінність як інтеграція «жіночого» і «чоловічого» в одній особі, максимум можливостей для особистісного розвитку, партнерство статей тощо складає суть педагогічного дискурсу на шляху до інтеграції в європейський освітній простір.

Гендер у вітчизняній педагогічній спадщині — це означення рівної участі статей у навчально-виховному процесі, в підготовці до виконання соціальних ролей у сім'ї та суспільстві, рівних можливостей для досягнення успіхів у майбутній життєдіяльності. Гендерна педагогіка в контексті гуманістичного підходу — це сукупність знань та методичних підходів, спрямованих на ознайомлення з основами засад гендерного виховання, яке має нівелювати вплив патріархальних стереотипів на користь індивідуального шляху розвитку особистості. У цьому контексті важливе значення має проведення просвітницько-інформаційної та практичної роботи, спрямованої на теоретичне та прикладне вирішення злободенних проблем гендерного характеру.

Скарбничка гендерної педагогіки
1. Немає статевоповідних видів людської діяльності, освоєння будь-якого виду занять залежить від індивідуальних інтересів, здібностей, мотивації діяльності;
2. Чоловік і жінка відіграють однаково вагомі ролі в родині та вихованні дитини;
3. Хлопчики та дівчатка, чоловіки й жінки мають рівні можливості в оволодінні трудовими вміннями та навичками кар'єрного зростання;
4. У вихованні дітей слід виходити з тези про рівні здібності, можливості статей та їхніх життєвих сценаріїв на майбутнє: майже всі професії можуть здобувати як дівчата, так і хлопці;
5. Недопустимо протиставляти дітей за статевою ознакою в різних сферах життєдіяльності, іграх, навчанні, планах на майбутнє тощо — хлопчики і дівчатка мають багато подібного та небагато відмінного;
6. Важливо розвивати вміння дітей протистояти стереотипам і статевотипизованим очікуванням: їхнє прийняття може обмежити особистий розвиток;
7. Важливо підтримувати дружнє співіснування статей в гендерно-нейтральному вихованні — хлопчики та дівчатка можуть бути друзями і поважати один одного, вони мають отримати рівнозначне виховання на базі виконання однакових соціальних ролей, включення в спільні види діяльності.

Рівноправ'я у навчально-виховному процесі покликане забезпечувати:
<i>однакові педагогічні вимоги до поведінки і навчання статей, однакова їх оцінка, заохочення та комунікація;</i>
<i>тотожна орієнтація на дотримання правил нормативів поведінки, їх статево нейтральна оцінка у разі порушення правил культури поведінки; уникнення нав'язування стереотипів на кшталт: «хлопчикам (дівчаткам) не личить...», «ти ж не хлопчик (дівчинка), щоб...» тощо;</i>
<i>однакове заохочення статей до оволодіння гуманітарними і точними дисциплінами, критика стереотипного поділу навчальних предметів на більш «підходящі» для чоловічої статі і менш — для жіночої;</i>
<i>однакове заохочення та однаковий доступ статей до користування навчальним, дослідницьким інвентарем, приладами, обладнанням;</i>
<i>однаковий навчальний план для обох статей, усвідомлення шкідливості проявів «прихованого» навчального плану;</i>
<i>уникнення нав'язування статево стереотипів через зміст навчального матеріалу, проведення гендерної експертизи ілюстративного та текстового матеріалу з позиції усунення сексизму та статево упереджень;</i>
<i>заохочення дітей до статевозмішаних занять, ігор, видів навчальної, спортивної та мистецької діяльності, уникнення статево сепаратизму в спілкуванні;</i>
<i>привертання вихованців до нав'язування ЗМІ гендерних стереотипів про «справжніх» чоловіків та жінок, проявів сексизму, експлуатацію статево стереотипів комерційною рекламою з метою утвердження упереджень щодо іншої статі;</i>
<i>демонстрація педагогічним колективом андрогінних, уникнення статево стереотипізованих «чоловічих» та «жіночих» моделей поведінки, втілення в життя навчального закладу гасла «Будь гендерно нейтральним!»;</i>
<i>обговорення з дітьми питань важливості творення партнерських стосунків статей, рівноцінності двох демографічних груп, проявів сексизму в означеннях «сильна» та «слабка» стать;</i>
<i>орієнтація на індивідуальний розвиток особистості, її здібності, інтереси, уподобання, можливості, заохочення до вибору професій без огляду на традиційні обмеження, високий рівень домагань, кар'єрне зростання незалежно від статевої належності вихованців.</i>

4.2. Психодіагностичний інструментарій для виявлення гендерної поведінки дитини

Діагностичні процедури, які проводить вихователь

Спостереження за поведінкою дитини

Мета: виявити особливості гендерної поведінки хлопчиків і дівчаток у різних видах діяльності.

Об'єктом спостереження є діяльність дітей у грі, на прогулянці, в роздягальні, розвиток навичок самообслуговування (чергування, застеляння ліжка, прибирання іграшок, поливання квітів, догляд за тваринками тощо).

В процесі спостереження вихователю слід звернути увагу на наступні моменти:

- З ким найчастіше грається дитина: з хлопчиками чи з дівчатками.
 - У які ігри або іграшки найчастіше грається дитина: машини, будівельні ігри, дидактичні, настільні ігри, ляльки, м'які іграшки, конструктори, сюжетно-рольові, рухливі, спортивні, театралізовані ігри тощо.
 - Які ролі найчастіше бере на себе дитина в сюжетно-рольових іграх, рухливих, спортивних іграх та іграх-драматизаціях.
 - Якщо граються хлопчики-дівчатка, то які ролі обирає хлопчик, а які — дівчинка.
 - У трудовій діяльності вибирає справу: що вимагає фізичних зусиль, переміщення в просторі, надання допомоги вихователю або дівчинці/хлопчикові; що вимагає невеликих фізичних зусиль; що потребує якісного виконання; що вимагає дії знайомими способами; що вимагає дії строго з інструкцією.
 - До чого найчастіше дитина виявляє цікавість: до чогось нового, нестандартного, що потребує самостійного пошуку вирішення або до завдань, спосіб вирішення яких вже є добре знайомим і можна використувати як відомий алгоритм.
 - Віддає перевагу завданням вербального чи дійового, практичного характеру.
 - Якого змісту книги подобаються.
 - Улюблені герої книг, казок, часописів, мультфільмів.
 - Як поводить і ставиться до протилежної статі.
- Спостереження педагог фіксує протягом двох місяців в щоденнику спостережень у вільній формі. На підставі своїх спостережень педагог заповнює таблицю «Особливості поведінки дітей в грі».

Анкета заповнюється на кожну дитину групи, з вказівкою імені, прізвища і віку дитини.

Таблиця 4.1. Особливості поведінки дітей в грі.

ПІП., вік дитини	З ким, найчастіше грається дитина: з хлопчиками або дівчатками	У які ігри і іграшки частіше грається дитина	Які ролі найчастіше бере на себе дитина в іграх	Характер, вдача, ігрової діяльності дитини (дитяти) з різними предметами та іграшками	Висновок про тип статевої поведінки
1					

Тест № 2

Перевірте Ваші спостереження, відповідаючи на питання тесту для батьків (метод незавершених ситуацій)

Мета: виявити знання дитини про особливості гендерної поведінки хлопчиків і дівчаток.

Яка поведінка у дитини більшою мірою виражена: орієнтована на традиційну (хлопчачу/дівчачу) поведінку, чи орієнтована на індивідуальні інтереси, уподобання, бажання тощо. Метод незавершених ситуацій для хлопчиків та дівчаток побудований у такий спосіб, щоб дитина уявила свою поведінку в двох альтернативних ситуаціях.

Метод незавершених ситуацій для хлопчиків:

1. У дитячому садку є дві кімнати. У одній кімнаті — солдатики, військова техніка, машинки, конструктор, а в другій — м'ячі, спортивні знаряддя, гімнастичні сходи, канат, різні тренажери, різні куточки для гри: гри в «Будинок», куточок, де хлопчик зможе переодягтися на будь-якого казкового героя, куточок для гри в школу, дім і т. п. Яку кімнату ти б вибрав? Чому? Розкажи, як ти там будеш гратись?

2. У тебе є вільний час і багато будівельного матеріалу. Що ти хотів би з нього побудувати? Розкажи, як ти будеш гратися зі своєю спорудою?

3. У друга/подруги незабаром день народження. Ти прийшов з мамою і татом в магазин іграшок вибирати подарунок. Там є великий іграшковий будинок, в якому багато меблів, які можна переставляти за своїм бажанням, і багато чоловічків, які можуть вільно рухатися по будинку. Також полиця з машинами, конструкторами, спортзнаряддям. Що ти вибереш в подарунок для друга і для подруги? Чому?

4. Тобі знайома дівчинка (або сестра) залишила ляльку для гри. Розкажи, як ти можеш погратись з лялькою? Чи охоче ти б грався з лялькою?

Метод незавершених ситуацій для дівчаток.

2. 1. У дитячому садку є дві кімнати. У одній кімнаті — ляльки, одяг, постіль, одягальня будиночок з кімнатами, кухонне начиння, перукарське обладнання, колісочки, коляски; в іншій — м'ячі, спортивні знаряддя, гімнастичні сходи, канат, різні тренажери, різні куточки для гри: гри в «Будинок», куточок, де дівчинка зможе переодягтися на будь-яку казкову героїню, куточок для гри в школу, дім і т.п. Яку кімнату ти б вибрала? Чому? Розкажи, як ти там будеш гратись?

2. У тебе є вільний час і багато будівельного матеріалу. Що б ти хотіла з нього побудувати? Розкажи, як ти будеш гратися зі своєю спорудою?

3. У твого друга/подруги незабаром день народження. Ти прийшла з мамою/татом в магазин іграшок вибирати подарунок. Твою увагу привернув великий іграшковий будинок, в якому багато меблів, які можна переставляти за своїм бажанням, і багато чоловічків, які можуть вільно рухатися по будинку. Також ти побачила полиці з машинами, конструкторами, іграшками для спортивних ігор. Що ти вибереш їм в подарунок? Чому?

4. Тобі знайомий хлопчик (або брат) залишив велику красиву машину погратися. Розкажи, як ти будеш гратися з машиною та іншою технікою? Чи охоче ти будеш гратися машинкою?

Обробка даних. Відповіді дитини детально записуються педагогом в щоденник спостережень. За характером придуманого хлопчиком або дівчинкою закінчення розповіді робиться висновок про особливості засвоєння дитиною гендерної поведінки.

Можна вважати статево диференційованою поведінку дитини, якщо хлопчик для своїх ігор обере стереотипізовані ігри та іграшки, маскулітні види занять: військову техніку, машинки, м'ячі, спортзнаряддя тощо. Дівчинка виявляє фемінні способи поведінки, якщо вибирає для читання чарівні казки про принцес, чарівниць і т.п.; в грі з лялькою копіює поведінку дбайливої мами, сестри або бабусі; віддає перевагу іграм, в яких можна вбратися;

Якщо дівчинка чи хлопчик вибирають нестереотипізовані ігри та іграшки, види діяльності, чи поєднують традиційні для своєї статі ігри чи іграшки з нетрадиційними (наприклад, м'яч, солдатиків та використовує ляльку в ролі шофера, наїзниць в цирку чи будує для неї будиночок з конструктора, меблі, катає у колясці, прасує одяг чи грається з кухонним начинням, а дівчинка — узявши на себе роль шофера, перевозить вантажі машиною чи їде в гості, подобаються спортивні ігри, з конструктора складає різні будинки, машини, ракети тощо), то можна зробити висновок про прояви дитиною андрогінної поведінки як тенденції до егалітарності.

Варто порівняти дії дитини в «статевотиповій» ситуації (дівчинка дотримується за лялькою) та статево нетиповій (хлопчик готує обід для ляльки, купує її чи заколисує).

Відповіді і висновки педагог фіксує в таблицю 4.2. (заповнюється на кожну дитину)

Ситуація	Відповіді дитини	Висновок про тип статево рольової поведінки (маскулінна, фемінна, андрогінна)
1		
2		
3		
4		

Діагностичні процедури, які проводить психолог

Методика Н.Л. Белополюської «Статевікова ідентифікація»

Мета: дослідження рівня сформованості тих аспектів самосвідомості, які пов'язані з ідентифікацією статі і віку дитини.

Матеріал: використовуються два набори карток, на яких персонажі чоловічої і жіночої статі зображені в різні періоди життя: від дитинства до похилого віку. Зовнішність зображеного персонажа демонструє типові риси, відповідні певній фазі життя і відповідно статево віковій ролі: дитинству, дошкільному віку, шкільному віку, юності, зрілості, старості.

Дослідження проводиться в два етапи.

Завданням першого етапу є оцінка можливостей дитини ідентифікувати свій справжній, минулий і майбутній статево віковий статус на представленому їй образотворчому матеріалі. Перевіряється здатність до адекватної ідентифікації майбутнього життєвого шляху.

Процедура. Перед дитиною на столі у довільному порядку раскладається 12 малюнків. Пропонується показати, якому образу відповідає її уявлення про себе тепер: «Подивися на все ці малюнки. Як ти думаєш, якою/яким ти зараз?» Якщо дитина зробила адекватний вибір картинки, можна вважати, що вона правильно ідентифікує себе з відповідною статтю і віком. У тих випадках, коли вона взагалі не може ідентифікувати себе з яким-небудь персонажем на картинках: «Мене тут немає», експеримент недоцільно проводити далі, оскільки навіть ідентифікація з теперішнім образом у дитини не сформована.

Після того, як дитина вибрала першу картинку, їй дається додаткова інструкція, показати якою вона була раніше: «Добре, зараз ти така, а якою ти була раніше?» Вибрану картку розташовують перед тією, що була вибрана першою так, щоб вийшов початок вікової послідовності. Потім просять показати, якою вона буде у майбутньому. Всі картки викладаються самою дитиною у вигляді послідовності.

Якщо дитина правильно склала послідовність для своєї статі, її просять розкласти персонажів протилежної статі.

На другому етапі порівнюються уявлення дитини про Я-теперішнє, Я-привабливе і Я-непривабливе.

Процедура. На столі лежать картки обидвох статей у віковій послідовності. Дитину просять показати, який образ послідовності здається їй найпривабливішим. Ще раз подивися уважно на ці картинки і покажи, якою би ти хотіла/хотів бути». Потім: «Покажи, якою/яким би ти ні за що не хотіла/хотів бути».

Зверніть увагу на зміст висловлювань дитини:

1) якою мірою вони орієнтовані на адекватні віку та статі сімейні та соціальні ролі;

2) якою мірою в них виражена традиційна та особистісна гендерна орієнтація? Наприклад, чи важливою для дівчаток є зовнішній вигляд, краса, врода, чи бояться вони зморщок, які характерні для людей похилого віку (як засвоєних статево стереотипів із змісту реклами тощо);

3) Аналогічні критерії можуть бути в аналізі відповідей хлопчиків (фізична сила, ріст, мужність і т.п.)

Реєстрація. Використовуються бланки, в яких розміщені позиції правильної послідовності, під якою, вказується вибір дитини, також зарезеровані позиції для відмітки позитивної і негативної переваги. Вибір ідентичного персонажа позначається «+» в колі, решта «-» пропущені позиції, а при порушенні послідовності вказуються номери вибраних карток.

Аналіз результатів виконання методики «Статевікова ідентифікація» спрямований на виявлення вікових, індивідуально-особистісних і патологічних особливостей дітей. Враховуються можливості дитини і ідентифікація себе з узагальненими статевими і віковими образами, до визначення себе та статево-вікових ролей у минулому, теперішньому і майбутньому, побудови повної послідовності образів. Отримані при цьому дані несуть інформацію про ступінь сформованості егоідентичності дитини і генералізують це знання на інших людей і на власний життєвий шлях. На вибір дитини у побудові статево-вікової послідовності як привабливих, так і непривабливих образів, впливає соціальна ситуація розвитку дитини та її особистісний досвід. Адекватність або неадекватність цих переваг, аргументація, що приводиться дітьми для пояснення свого вибору, допомагають виявити приховані емоційно-афективні комплекси дитини, особливості самосвідомості і мотиви її поведінки [26].

Таблиця 4.3.

Бланк протоколу «Статевікова ідентифікація дитини»

ПІБ дитини	1	2	3	4	5	6
	немовля	дитина дошкільного віку	Учень/учениця	Хлопець/дівчина	Чоловік/жінка	Людина похилого віку (бабуся, дідусь)

Таблиця 4.4.

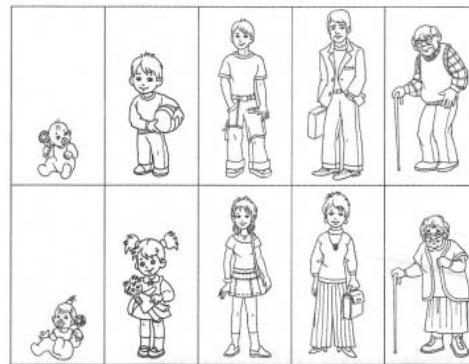
Ідентифікація дитини зі своїм сьогоднішнім, минулим і майбутнім статево-віковим статусом

ПІБ дитини	1	2	3	4	5	6	Обґрунтування дитиною вибору
1							

Таблиця 4.5.

Уявлення про Я-привабливе і Я-непривабливе

ПІБ дитини, вік	Привабливий образ	Непривабливий образ	Обґрунтування дитиною вибору
1			

Тест «Гендерні стереотипи у вихованні дітей»

Стереотипи у вихованні хлопчиків та дівчаток досить поширені і часто призводять до помилок у вимогах щодо поведінки вихованців. Кожен з батьків чи вихователів зможе за його допомогою перевірити, наскільки його педагогічні уявлення є вірними.

Пропонуємо 20 суджень, які потрібно підтвердити згодою, відповівши «так» або «ні», якщо ви дотримуетесь іншої думки.

1. Дівчатка більш слухняні, ніж хлопчики.
2. Дівчатка гуманніше ставляться до довкілля (тварин, природи).
3. Хлопчики краще можуть вирішити проблемну ситуацію і мислять логічніше.
4. Для хлопчиків важливо виділитись з-поміж інших.
5. Хлопчики більш здібні до математики і природничих наук, а дівчатка — до гуманітарних
6. Дівчата більш чутливі психологічно до атмосфери, в якій вони живуть, близько до серця приймають біль чи страждання інших
7. Дівчатка вміють краще висловлювати свої думки, ніж хлопці
8. Дівчатка більш прив'язані до дому та батьків, ніж хлопчики.
9. Хлопчики краще орієнтуються в просторі і на незнайомій території.
10. Хлопчики агресивніші за дівчаток.
11. Дівчатка менш активні у спорті та іграх.
12. Дівчатка більш комунікативні, надають перевагу більшій компанії, а не вузькому колу близьких друзів.
13. Дівчатка ласкавіші і поблажливіші за хлопців.
14. Дівчаток легше переконати, ніж хлопців.
15. Хлопчики більш винахідливі у застосуванні предметів та інструментів.
16. Дівчатка боязкіші і тривожніші за хлопців.
17. Дівчатка частіше страждають від уявних комплексів неповноцінності, ніж хлопці.
18. Дівчатка рідше змагаються між собою у силі та спритності.

19. Хлопчикам важливіше здобути авторитет, відзначитися чим-небудь.
20. У хлопчиків більша схильність до творчої праці, в той час як дівчатка краще справляються з монотонною роботою.

Відповіді

1. В дитинстві дівчатка бувають дійсно більш слухняні через те, що з перших кроків їх привчають до того, що вони як майбутні мами мають бути чемними і показувати приклад хлопчиком.
2. Все залежить від наuczіння, а не від статевої належності. І хлопчики, і дівчатка можуть стати як черствими, так і добрими людьми або такими, якими їх виховали.
3. Це не так. Дівчатка можуть вирішувати складні завдання (проблеми) не гірше за хлопчиків.
4. Статевих відмінностей немає. До 10–12 років дівчатка розвиваються швидше і тому іноді випереджають хлопчиків у прагненні виділитися серед своїх ровесників. Проте пізніше хлопчики починають перейматися подібними проблемами.
5. Дівчатка і хлопчики здібні однаковою мірою, все залежить від того, на які професії їх орієнтують. Вважалося, що в математиці хлопчики досягають вищих результатів. Проте результати порівняльних експериментальних досліджень не виявили великої різниці.
6. Як дівчатка, так і хлопчики чутливі до будь-яких дисгармонійних стосунків, боляче переживають сварки в сім'ї, особливо батьків. Хлопчики часто роблять вигляд, що їм байдуже, оскільки їх з самого початку вчать, що чоловік повинен володіти своїми почуттями.
7. До 10–13 років різниця незначна, потім в більшості випадків дівчатка в усному і письмовому вигляді висловлюють свої думки більш чіткіше, оскільки більшою мірою орієнтуються на самовдосконалення в освоєнні гуманітарних знань.
8. Дівчаток більшою мірою залучають до домашніх справ, до допомоги по господарству.
9. Хлопчики можуть краще орієнтуватися в просторі не тому, що вони мають кращі здібності. З дитинства вони освоюють нові території, їх привчають до самостійності і пошукової активності.
10. Хлопчики стають агресивнішими в поведінці в підлітковому віці, оскільки їх агресивна поведінка часто не критикується, а навпаки, заохочується оточуючими як символ перетворення в чоловіка.
11. Не встановлена різниця в рівнях активності хлопчиків і дівчаток. Хлопчики більш галасливі та невгамовні, наприклад, в бійках, тільки тому, що дівчаток за подібну поведінку більше карають.
12. Хлопчики також вмюють дружити, мати постійних близьких товаришів. Проте від хлопчиків часто очікують спритності, заохочують до змагання, що стимулює їх до участі в групових іграх, до спілкування в компаніях.
13. До відповідного шкільного віку між хлопчиками і дівчатками важко діагностувати різницю у вияві співчуття чи ласки. Проте чим дорослі-

шими стають хлопчики, чим більш соромляться виявляти ласкаві почуття до інших.

14. Як хлопчики, так і дівчатка схильні приймати багато чого, що їм говорять «на віру», оскільки вони діти. З віком від хлопчиків більше вимагають індивідуальних рішень, а від дівчат - колективних. Тому дівчатка часто демонструють більшу поступливість щодо думки іншого.

15. В цій якості до відповідного віку у хлопчиків і дівчаток немає різниці. Диференціація умінь та навичок хлопчиків та дівчаток відбувається з дорослішанням під впливом соціального оточення, яке орієнтує дівчаток на обслуговування, емоційну підтримку, а хлопців на оволодіння предметами та інструментами.

16. Дівчатка не так боязкі насправді, як багатьом здається. В дійсності вони можуть бути сильніше і рішучіше за хлопчиків, проте часто демонструють свої страхи як зайве свідчення своєї жіночності.

17. У хлопчиків комплексів не більше, ніж у дівчаток. Оскільки хлопчиків і дівчаток орієнтують на різні ідеали, то у дівчаток з'являються комплекси неповноцінності, пов'язані із зовнішністю, а у хлопчиків — з фізичною силою та спритністю.

18. В цьому відношенні ні у кого немає переваг. Все залежить від особистості. Змагаються і «міряються силою» одне з одним як хлопчики, так і дівчатка.

19. Ні. Хлопчики легше підчиняються сильним особистостям і компаніям ровесників, дівчатка частіше стоять на своєму. Вони більш стійкіші та впевненіші у своїх силах.

20. Немає різниці між хлопчиками і дівчатками. У тих дітей, у кого більша креативних здібностей, краще виконують нестандартні завдання, у кого менше віддають перевагу рутинній діяльності.

(тест «Как вы воспитываете своих детей» адаптований Говорун Т.В., Кікінежді О.М. з книги «Энциклопедия тестов. Тайны вашего характера. сост. Касьянов С.А. — М.: Вече, 1997. — с.171-172)

4.3 Рекомендації щодо проведення занять з гендерною складовою (на допомогу вихователю)

Мета освіти, що закладена у Базовій програмі «Я у Світі», орієнтована передусім на різнобічний і успішний розвиток особистості як дівчинки, так і хлопчика, на егалітарність виховання. Кожна підрастаюча особистість, незалежно від статі, має право радісно, щасливо, повноцінно пізнавати, досліджувати навколишній світ — розмаїття предметів побуту, явища природи, морально-етичні норми людського співжиття, себе і свої можливості, світ мистецтва тощо. *Так, наприклад, у методичних рекомендаціях до програми виховання і навчання дітей від 3 до 7 років «Дитина» (Богдана, 2004) у орієнтовній тематиці ігор-занять до розділу «Любій малечі про цікаві речі» (с. 76-82) знаходимо статевоповідні паритетні назви: Я сам(сама) 4-й рік життя; Хто посуд має-його доглядає (5-й рік життя); Маленька господиня (господар) — 6-й рік життя); Всезнайки — майбутні господарі й хазяйки — 7-й рік життя.*

Інноваційні гендерно-освітні технології спрямовують педагогічну діяльність дорослих на утвердження найбільшої цінності — розвиток особистості, індивідуальність дитини, незалежно від її статі. Основними критеріями гендерної рівності між жінками та чоловіками в соціальній практиці є рівність доступу до ресурсів, рівність у ставленні, рівність результатів або фактична рівність умов самореалізації особистості. Дошкільна та шкільна освіта, залишаючись формально однаковими для дівчаток і хлопчиків, за рахунок статворольового підходу в контексті традиційних гендерних цінностей, які ще переважають в нашому соціумі, є тими чинниками, які стимулюють механізми гендерної дискримінації, особливо для дівчаток, що призводить у дорослому житті до отимання жінками та чоловіками нерівних дивідендів від освіти, нерівного розподілу між ними життєво важливих економічних, соціальних і політичних ресурсів. Тому дошкільна та шкільна практика, з точки зору цінностей гендерної рівності, потребує суттєвої модернізації. Це, в свою чергу, передбачає усунення із дошкільного середовища всього, що сприяє створенню і закріпленню у поведінці та мисленні дітей обох статей стійких схем гендерної нерівності. Тому ідеологія гендерної соціалізації дошкільнят, яка закодована в цілях та завданнях освіти, зумовила зміст та форми психолого-педагогічної роботи. Як зазначає І. Кон, «головна тенденція базисної культури — установка на розвиток індивідуальності, безвідносно до якого би то не було раніше заданого стандарту» (Кон І.С. Введение в сексологию. — М.: 1990. — С. 148).

Метою особистісно орієнтованих технологій є виховання андрогінних властивостей у дитини в процесі інтерактивної взаємодії три-

ади «батьки-дитина-вихователі», формування егалітарної поведінки. Пізнаючи світ, хлопчики і дівчатка мають постійно пересвідчуватися, що не існує видів занять, професій, які б підходили тільки чоловікам або тільки жінкам. Тому не повинно бути поділу на «дівоче» та «хлоп'яче» в іграх, трудових уміннях, навичках, пізнавальних інтересах тощо. Варто вчитися всьому, що цікавить без огляду на статеву належність. Наприклад, і хлопчики, і дівчатка вчать вишивати, пришивати гудзик, хлопчики роблять варенички, а дівчатка майструють велосипед тощо. Добре, коли дорослі, передусім батьки та вихователі, мають гендерні знання, розуміють та вміють роз'яснити дітям неправомірність традиційних вимог до їхньої поведінки, вчать протистояти ним, самостійно шукаючи відповідь на питання з відомого всім дитячого віршика «Що таке добре?»

Як слушно зауважує психолог Т. Піроженко, «метою проектної педагогіки є наповнення життя дитини сенсом, формування її осмисленої, цілеспрямованої продуктивної взаємодії зі світом людей, природи, техніки та різними галузями знань про довкілля, формування культури життєдіяльності, яка проявляється в організації всіх видів діяльності: спілкуванні, пізнавальній, природничій, образотворчій тощо». [51, с. 40]. Створення такої педагогічної ситуації передбачає прояви особистісних перспектив розвитку як дитини, так і дорослих (вихователів, батьків).

Процес гуманізації освіти зумовлює необхідність з'ясування психологічних засад творчого самовизначення дитини у сфері міжстатевих стосунків. Засвоєння статевої ролі — це насамперед пізнання її моральних норм, правил поведінки. А допомагають розібратись у тому, як годиться, а як не варто поводитися хлопчиків чи дівчинок, казки, оповідання, вірші, які, таким чином, програмують певний стиль поведінки майбутніх чоловіка та жінки. У хрестоматійних творах вихователю доцільно вибирати матеріали з егалітарними настановами з метою формування у дошкільнят обох статей паритетних взаємовідносин і застосовувати на заняттях гендерну складову як наскрізну у всіх лініях розвитку дитини та сфер життєдіяльності. Наприклад, у мовленнєвій лінії розвитку.

Гендерна ідентичність виступає у тісному взаємозв'язку з національною ідентичністю, яка орієнтована на розвиток особистості — волі, характеру, патріотизму. Національне виховання в багатьох хрестоматійних посібниках (див., наприклад, збірку фольклорних і літературних творів „Золотий колосок», що використовується для роботи з дітьми у дошкільних закладах за програмою «Дитина»/Упорядник Н.Я. Дзюбишина-Мельник. — К.:Освіта,1994. — 623 с., «Про-мінець»), є гендерно паритетним, як-от:

Ви, дівчата-голубчата,
Хлопчики-соколи!
Не забудьте рідне слово,
Ніколи, ніколи! (Василь Гренджа-Донський)
Ще малий, але ж сміливець —
Сам біжить у гай...
Ти, мій хлопче, українець —
Те запам'ятай.
Ще мала, а по барвінок
Вже ходила в гай...
Ти, дівчатко, українка —
То ж не забувай.

(Віктор Терен: Не забудь!)

Вихователь з метою формування у дітей гендерних компетенцій зачитує приказки, прислів'я, віршики, лічилки (фольклорні твори), наголошуючи на рівності у звертанні до обох статей, паритетності жінок і чоловіків, дівчаток і хлопчиків у різних видах діяльності, що є у змісті етнічного фольклору, як, наприклад, у нижченаведених віршиках, де йдеться про розвиток здібностей, волі і характеру у дівчаток та хлопчиків, без огляду на «слабку» та «сильну» статі:

Я-маленька українка,
Маю коси по колінка,
Я таку натуру маю:
Я не плачу, я співаю.
Хоч малий я, невеликий,
Зате добре знаю
Що край рідний —Україна,
Я її кохаю.

Витоки громадянства як ознаки особистісної, а не статевої, чітко виражені у вірші Лесі Українки «Як дитиною бувало»

Як дитиною бувало
Упаду собі на лихо,
То хоч в серце біль доходив,
Я собі вставала тихо.
«Що болить?» — мене питали,
Але я не призвалась, —
Я була малою горда —
Щоб не плакати, я сміялась.

Зазначимо, що українському фольклору, в тому числі дитячим лічилкам, скоромовкам, казочкам, особливо притаманною є орієнтація на індивідуальні можливості дитини, без огляду на її стать, як-от:

А між нами, хлопчиками,
Хтось не слухається мами.
Раз,два,три,
Це, напевне, будеш ти.
Йшла Маринка на стежинку,
Загубила там корзинку.
А в корзинці паляниця,
Хто її з'їв, тому жмуриться.

В основі фольклору — паритетність ігор, іграшок, забав, можливостей здібностей та навичок, функціонування соціальних ролей, як, наприклад:

В будь-якого будяка
Будячиха будь-яка. (Олег Орач)

Чи

Два газди і дві газдині
Гаразд газдували,
Ім газдується й донині,
Бо гараздували. (Олег Орач)

Чи

Був собі журавель та журавочка,
Наносили сіңця повні ясельця.
Кажу, кажу казку
Про бабу Палажку
В про діда Патуся.
От і казочка уся.

Чи

В горішнику
Горішина
Горішками
Обвішана.
Оришка
Й Тимішко
Струшують
Горішки. (Грицько Бойко. Горішина.)

Функція вихователя полягає в тому, щоб забезпечити вільне і відповідальне самовизначення зростаючої особистості в новій статево-рольовій егалітарній парадигмі суспільної свідомості:

Вмію з кубиків складати
Слово «мама», слово «тато».
Слово «братик» все чомусь
Я складати не навчусь...
Каже тут подружка Рая: —

*В тебе ж братика немає!
Маєш ти сестричку Юлю,
Спить маленька тихо в люлі.
Гарне слово це — «сестричка» —
Хоч і трішки завеличке.
Перш навчусь його складати,
Поки брата буду мати. (Володимир Ладигець)*

Однакові побажання є також прикладом паритетних вимог до обох статей:

Звідки ти

- *Звідки ти і хто такий?*
- *Українець я малий.*
- *І яку ти знаєш мову?*
- *Українську чорноброву.*
- *Де живеш ти, хлопче, нині?*
- *В тополиній Україні.*
- *Ким ти станеш, як зростеш?*
- *Вибір є у нас без меж,*
- *Але буду вірним сином*
- *Нашій матері-Вкраїні. (Леонід Тома)*

Вкраїночка

*Вербичка над ставом,
У лузі калина,
Барвисті долини,
Безкраї поля.
Веселим потічком
Хлюпочеться річка,
Я тут народилась —
Вкраїночка я. (Олена Вітенко)*

У контексті національного виховання, знайомлячи дошкільників із досвідом пращурів, слід показувати рівність і парність статей у одязі, звичаях, традиціях, віруваннях тощо. Зокрема, варто подавати пізнавальну інформацію у вигляді цікавинок «Чи знаєш ти, що український рушник це», «Які сорочки вишиванки — хлопчачі, а які — дівчачі?» та ін.

1. Що означає слово «рушник»?

Коли матері проводжали синів у далеку дорогу, то давали їм хліб, загорнутий у шматок полотна. Так з'явилося слово «рушник» від слова «рушати» — рушати в далеку дорогу.

2. Чому рушник вважається оберегом?

Рушник передавався з роду в рід, від батьків до дітей. Це був оберег, який захищав у дорозі.

3. Чому у народі рушник вважається символом краси та злагоди?

Рушник — це традиційна українська декоративна тканина. Рушником не тільки витирали обличчя після вмивання. Ним прикрашали ікони та портрети померлих близьких людей або улюблених письменників. Ще їх вішали біля вікон та дверей, щоб оберегали хату від усякого зла.

На вишиваному рушнику подають хліб та сіль дорогим гостям, сватів перев'язують рушниками-плечовиками.

Молоді стають на весільний рушник, який зберігають потім все своє життя.

4. Як називались рушники, які вишивались для дівчаток і хлоп'яток?

Ще були рушники, окремо призначені для дівчаток-дошкільнят. На них вишивали стежечкою цвіт яблуні і вишні, нижче — ромашки і незабудки, а між ними — дрібненькі листочки барвінку і вишні. Називали їх росяничками.

Рушнички для хлопчиків-дошкільнят називали грайликами і вишивали чорнобривцями, волошками, барвінком та листям дуба і любистку.

Психологи дійшли висновку: щоб зробити життя дітей кращим, потрібно знайти способи, які допоможуть дітям вийти за межі традиційних гендерних ролей та засвоїти все краще, що є в чоловічих і жіночих ролях. Наприклад, підкреслення у **соціально-емоційному блоці** прикладів заохочення дітей до розвитку загальнолюдських рис, таких як, творчість, незалежність, впевненість, сміливість, чуйність, турбота і тактовність, що є цінними та корисними рисами для особистостей обох статей, а не тільки для хлопчиків чи тільки для дівчаток. Чи не про це йдеться у нижченаведених віршах?

Посаджу я квіти

*Мамо, мамо, дай лопатку,
Я піду копати грядку...
Рожі, мальви і дзвіночки,
Посаджу я в три рядочки.
Буде їх роса поїти,
Буде щедро сонце гріти...
Як до школи вперше йтиму-
Ось такий букет нестиму! (Володимир Лучук)*

Пиріг з вишнями

*Петрик мамі допоміг
Замісити в мисці тісто.
Спікся з вишнями пиріг-
Сіли всі пиріг той їсти.
Петрик каже: — Ну й смачний!
Трішки мамин, трішки мій!» (Григорій Коган)*

Заплету кіснички

*Називають «невеличка»
Всі дорослі. А дарма!
Заплету в косу кіснички
Одягну нову спідничку,
Ще й узую черевички —
Все як слід. І все сама! (Т. Коломієць)*

Про чуйного хлопчика розповідається у оповіданні Василя Сухомлинського «Як Сергійко навчився жаліти»:

Маленький хлопчик Сергійко гуляв біля ставка. Аж побачив дівчинку, що сиділа на березі. Коли Сергійко підійшов до неї, вона сказала:

— Не завжай мені слухати, як хлюпають хвилі. Сергійко здивувався.

Він кинув у ставок камінець. Дівчинка запитала:

— Що ти кинув у воду? Сергійко ще більше здивувався.

— Невже ти не бачиш? Я кинув камінець.

Дівчинка сказала:

— Я нічого не бачу, бо я сліпа.

Сергійко від подиву широко відкрив очі й довго дивився на дівчинку.

Так, дивуючись, він і додому прийшов. Він не міг уявити: як це воно, коли людина нічого не бачить?

Настала Ніч. Сергійко ліг спати. Він заснув з почуттям подиву.

Серед ночі Сергійко прокинувся. Його розбудив шум за вікном. Шумів вітер, в шибки стукав дощ. А в хаті було темно.

Сергійкові стало страшно. Йому пригадалася сліпа дівчинка. Те пер хлопчик уже не дивувався. Його серце стиснув жаль.

Як же вона, бідна, живе в отакій темряві?!

Сергійкові хотілося, щоб скоріше настав день. Він піде до сліпої дівчинки. Не дивуватиметься більше. Він пожаліє її.

Тема «Що найбільше полюбляють хлопчики, а що дівчатка?»

Групи з дівчаток і хлопчиків отримують в парі одні і ті ж завдання:

З приготовлених заздалегідь вирізок з журналів: квітів, різновидів їжі, солодощів, прогнозів погоди, назв популярних пісеньок — переможниць в хіт-парадах, кольорів, назв пор року і відповідних місяців,

відів спорту, улюблених домашніх тварин тощо мусять свідчити «дівчачий» і «хлопчачий» варіанти відповідей на питання:

*Улюблені страви
Улюблені солодощі
Улюблені музичні групи і виконавці
Улюблені музичні хіти
Улюблені пори року та місяці
Улюблені види спорту
Улюблені домашні тварини
Улюблені квіти
Улюблені журнали і книги
Улюблені фільми і кіноактори
Улюблені телеканали та програми і т.п.*

Тематичні пари хлопчиків та дівчаток почергово розповідають про найулюбленіші речі, порівнюючи два статево відповідних предмети, які переконливо засвідчують подібність виборів хлопчиків та дівчаток.

Вихователька підсумовує результати роботи груп, підкреслюючи, що подібного за всіма улюбленими виборами між хлопчиками та дівчатками набагато більше. А це означає, що тіла різні, проте душі однакові.

Як приклад того, що, наприклад, іграшки можуть подобатись як дівчаткам, так і хлопчикам, можна зачитати вірш «Коник» В. Хом'яка:

*Для Вітуса хресний татко
Купив гойдалку «Лошатко»,
На тім конику Вітуся їде в гості до бабусі.
Біла грива, довгий хвостик,
А копитця — гнутий мостик...
Бабця внучку зустрічає
І гостинцями вгощає.
А гойдалочка «Лошатко»
Вже пасеться біля ганку,
П'є джерельную водицю
Із кленової криниці.*

(В. Хом'як Дітям у дарунок віршиків пакунок: для ст. дошк. і мол. школярів — Тернопіль: Астон, 2011. — 16 с.)

Вихователь розповідає, що обидві статті мають багато спільних улюблених занять: вміють і люблять вишивати чи гаптувати бісером, розмальовувати, гратися ляльками, робити витинанки, розписувати писанки не тільки дівчатка, але й хлопчики, які потім стали видатними майстрами вишиванки, рукоділля, митцями чи дизайнерами. Чи дівчатка, які цікавились технікою, незвичними деталями конструкторів, різноманітним обладнанням, політикою тощо, з яких вирости вчені, винахідники, президенти, космонавти, пілоти, спортсмени.

У контексті емоційно-ціннісної лінії розвитку дитини, вихователь в кінці заняття закріплює позитивне емоційне ставлення дітей один до одного, наголошуючи на позитивних якостях дитини вправою «Слова-ласкавинки»:

• Станемо в коло, чергуючи дівчинку і хлопчика. Потрібно сказати якесь гарне слово одне одному і кинути м'яч. Тоді ті добрі почуття з твого серця перейдуть у серце іншого. Я почну.

• Дмитрику, ти дуже ласкавий. (Діти: Олю, ти дуже красива. Михайлику, ти дуже турботливий. Юлю, ти дуже смілива).

Мовою фактів

16-ти річна школярка із Голландії стала наймолодшою морячкою, якій вдалося самотужки здійснити подорож довкола світу. Втім книга рекордів Гіннеса відмовилася реєструвати це досягнення Лорі Декер. Там пояснюють, що не хочуть провокувати неповнолітніх на небезпечні подорожі. Школярка довго домагалася у судах аби їй дозволили вояж — проти були органи опіки Голландії. Лорі Декер у морі буквально з пелюшок. Вона народилася на яхті і перші чотири роки подорожувала на ній з батьками. А вже у шість сама вміла керувати судном. Але навіть за таких обставин їй довелося довго домагатись дозволу на вояж, адже органи опіки Голландії були категорично проти.

Лора Декер, морячка: «Я багато чому навчилася — краще ходити під вітрилами і це однозначно. Ми з човном стали справжніми друзями. Я більше дізналася про себе — зокрема як себе прогудувати. З'ясувала чимало інших речей. І це найважливіше».

У Самоа є традиція: якщо в сім'ї багато синів, то найменшого виховують як дівчинку, повідомляє fastooot. У таких хлопчиків є своя назва — fa'afafine. Ця традиція з'явилась тому, що в сім'ях самоа, як зазвичай, багато дітей та турбот і матері необхідна допомога по веденню господарства. Саме Fa'afafine цим займаються. Їх цінують і поважають за напружену працю і відданість сім'ї. Також fa'afafine можна віддати в інший дім, їх із задоволенням беруть на роботу, чудово знаючи їхню статеvu належність.

Тема заняття: «Які доручення виконують хлопчики і дівчатка вдома?»

Мета: показати дітям, що незалежно від того, якої вони статі, вони мають виконувати різні доручення, які допоможуть стати дорослими.

Вихователь просить скласти «валізу умінь», якими володіють діти, наприклад, застиляти ліжко, поливати квіти, сервірувати стіл.

Діти почергово розповідають про те, що вони люблять і вміють робити, наприклад, місити тісто, ліпити вареники, пилюсосити, підмітати, збивати крем, мити посуд тощо.

Вихователь порівнює уміння, про які розповідають хлопчики і дівчатка, підкреслюючи, що чимало їх умінь — це безпосередній їх обов'язок. Ці доручення допомагають кожному зрозуміти, що тільки оволодіваючи уміннями можна стати самодостатнім і самостійним. І чим більш різноманітнішими є доручення і уміння дитини, тим успішнішим буде виконання в майбутньому ролі дорослого.

Отже, судячи по оповіданнях дітей, всі, як хлопчики, так і дівчатка, вже є великими помічниками й акуратистами.

Виховуючи андрогінну особистість слід прищеплювати хлопчикам та дівчаткам навички самообслуговування та надавати посильні доручення у сім'ї.

Важливі справи, у яких вам може допомогти дитина:

- поливати квіти;
- годувати тварин;
- гуляти із собакою (залежить від віку дитини);
- складати свої іграшки або речі;
- прати шкарпетки;
- мити посуд (малята можуть мити ложки й мисочки);
- пилюсосити;
- складати речі до пральної машини;
- нести неважку сумку з магазину;
- допомагати мамі готувати;
- допомагати татові лагодити щось;
- підмітати;
- витирати пил;
- прибирати посуд зі стола;
- підписувати листівки до свята;
- скласти список закупівлі продуктів на тиждень;
- готувати просту страву самостійно (якщо ви заздалегідь навчите цього дитину);
- прикрашати будинок до свята;
- опікуватись молодшим братиком або сестричкою (погудувати або почитати, розважити). Цей список можна продовжувати, тоді ви зрозумієте, що будь-якій дитині знайдеться справа до душі.

Перші спроби самостійності та дорослішання, набуття дітьми навичок самообслуговування та допомоги дорослим описані у нижчелі наведених віршиках та фрагментах оповідань.

Я уже дорослий (Народна казка)

Ріс собі хлопчик Василько. Батьки його любили і доглядали, кашкою та молочком годували, тато гарні забавки майстрував.

А Василько підростав та дивився, як батько з матір'ю по господарству пораються — захотілося і йому чимивидше дорослим стати. Прийшов він якось до батька в поле і каже:

— Тату, я вже дорослий, хочу тобі допомагати!
 — Це дуже добре! — зрадів тато. — А ти сьогодні кашу їв? — Їв!
 — А миску за собою помив?
 — Не помив.
 — Оце йди спершу помий за собою миску — то найперша доросла робота, — сказав тато.

Де поділась нудьга

Пішла бабуся вранці до магазину. А її онука Валя вдома сама лишилася. За вікном дощ іде. На гілках дерев сидять мокрі ворони. Сумно стало Валі. Побачила на дивані ляльку Соню з ведмедиком: Ласунцем і зайчиком Буханчиком. Але гратися Валі зовсім не хотілося. Олівці та кубики їй теж набридли.

— Коли ж вернеться бабуся? — нудьгує Валя.

А тут до неї підбіг котик Пушок. Нявкає, молочка просить. Пішла дівчинка на кухню, налила Пушкові молочка. На столі побачила рудний посуд. Узяла його Валя й помила під краном. Потім полила віти, витерла пил на полицях, складала кубики, замела підлогу. Де й поділася та нудьга. А тут і бабуся повернулася з магазину.

— Чи не сумувала, онучко? — питається бабуся. Посміхнулася Валя:

— Ніколи було сумувати. В роботі час швидко минає. (Оксана Середа)

Просто

Дуже легко й дуже просто
 Перегнати тата зростом!
 Та щоб схожим стать на тата,
 Треба ще й розумним стати. (Анатолій Костецький)

Вилінувався

Не впізнають Толю мама,
 Тато і бабуся:
 Вперше він прокинувся рано,
 Вмився, одягнувся,
 Яблуньки полив в садочку,
 Квіти й помідори.
 — Що це скоїлось, синочку?
 Ти, бува, не хворий?
 — Ні, матусю, — утирає
 Толик піт із лоба, —
 Це від мене лінь тікає,
 Як ота хвороба! (Ігор Січовик)

Помічник

В дитсадочку запитали
 На заняттях нас,
 Чи батькам допомагали
 Ми у вільний час.

Відповісти дуже раді
 Всі помічники:
 — Прибирав я у кімнаті!
 — Я полив квітки!
 А коли улігся гамір,
 Наш Мишко сказав:
 — Підмести хотіла мама —
 Віник я подав. (Володимир Кравчук)

Помічниця

Мамі я допомагаю:
 Ось підлогу підмітаю,
 А ще посуд перетру
 І у шафі приберу.
 Та завжди, як прибираю,
 То чомусь сліди лишаю.
 Ось, наприклад, посуд мила
 І тарілочку розбила.
 А пилочку як змітала,
 На підлогу ваза впала.
 Квітам принесла водиці,
 Горщик враз упав з полиці.
 Мама каже: «Доню, мила,
 Я б сама усе зробила,
 Бо не буде що й прибрати,
 Якщо так допомагати». (Маргарита Бунич)

У контексті соціально-морального та емоційно-ціннісного розвитку дитини пропонуємо бесіду за мотивами оповідання О.О. Мартиненко «Коррекционные сказки для младших школьников». — Х.: Весна: Изд-во «Ранок», 2008. — 176 с. (Педагогическая мастерская.)

«Сашко і Оленка живуть в різних сім'ях і не підозрюють, що скоро почнуть ходити до одного садочка і потоваришують, оскільки опиняться в тій самій групі п'ятирічок. Оленці мама приготувала з цієї події нову сукню, синю в білий горошок, а Сашку придбали нові сині джинси і теніску червоного кольору. І хлопчик, і дівчинка потребували багатьох речей — їм купили рюкзаки, кімнатне взуття, вбрання для занять спортом. Крім того, і Сашку і Оленці потрібно було відвідати лікаря, який оглядав дітей з «голови до ніг» і навіть заглядав їм в горло. І тільки після ретельного медогляду і Сашко, і Оленка отримали довідки, що вони цілком здорові і можуть відвідувати дитячий садок. І хлопчик, і дівчинка трохи боялись приходу до дитсадка:

«Як там воно буде? Чи знайду я там хороших друзів? Як до мене віднесеться вихователька?»

«Чи буде вона такою ж доброю, як моя бабуся?» — переживав Сашко.

«Чи я сподобаюсь виховательці?» — запитувала себе Оленка.

І ось настав давно очікуваний день. Мама трохи раніше, ніж звичайно, розбудила Оленку. А в родині Сашка всі члени сім'ї стали раніше, щоб привітати його з першим днем відвідин дитсадку.

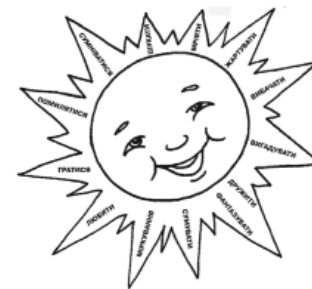
В дитсадку вихователька радо зустрічає Оленку та її маму і повідомляє, що разом з ними вона очікує ще на одного новачка, на ім'я Сашко. Поки Оленка на пропозицію виховательки вибирає з поміж вільних шафок, на яких прикріплені картки з намальованими квітами та деревами, ту, яка їй найбільше до вподоби, вихователька радо вітає хлопчика, який також прийшов з мамою та бабусяю. Він трохи розгубився у відповідь на пропозицію виховательки вибрати шафку для особистих речей і Оленка радо запросила його розміститись поруч з нею. Діти розсміялись, коли з'ясувалось, що їм придбали однакові-сінькі рюкзаки. Вони помахали на прощання родичам і переступили поріг великої кімнати. Скільки там було цікавих іграшок, скільки дітлахів. Сашку і Оленці одразу захотілось побавитись з іншими дітьми, але тут інша вихователька запросила чергових — хлопчиків та дівчаток до візка, на якому був посуд для сніданку. Чергові радісно присунули візочок-стілець до великого стола і почали розкладати чашечки і блюдечка навпроти кожного стільця. Сашко і Оленка також хотіли їм допомогти, але вихователька попросила почекати до їхнього чергування. Чергові побажали всім смачного і всі діти почали пити какао, смакувати печивом та пірижками.

Після сніданку вихователька відвела Сашку і Оленку до туалету. Діти вдома не мали таких малих унітазів і маленьких кабінок до них. Вдома у Оленки ноги не доставали до підлоги, коли вона сідала на унітаз. А тут, в садку, на них було легко сидіти і вставати. Коло туалетних кабінок розміщувались умивальники, до них так само було легко досягнути. Коли Сашко і Оленка повернулась до ігрової зали, там вже почались танцювальні заняття — діти стояли парами — хлопчик і дівчинка і плескали в долоні та взявшись за руки, підскакуючи мінялись місцями. Сашка і Оленка поставили в коло і діти напрочуд швидко навчились танцювати веселу польку. А далі було так багато цікавих занять. Сашко і Оленка набули чимало нових друзів — і хлопчиків і дівчаток. Всі вони були як велика, хороша родина, які раділи один одному, допомагали і навчались новому.

*Що мені потрібне?
Все, що серцю рідне:
Мама, тато й дім —
Рідний нам усім!
А в своєму домі
Все мені знайоме,*

*Всі домашні речі,
Дорогі малечі:
Лялька і картинки,
Іграшки й машинки.
Щоб веселу грати гру —
Необхідний добрий друг. (Марія Чумарна)*

*Хлопчики у нас зав'язаті.
— Привітались до дівчаток,
— їх вони не ображають,
— А в усьому помагають.
Я — Христинка-веселинка,
В мене іграшка — машинка.
На, Юрасику, пограйся,
Не сумуй, а усміхайся. (Раїса Обшарська)*

Тема «Я сам (сама) вдома»

Вихователь, оповідаючи про правила безпечної поведінки вдома, переконує дітей в тому, що ці правила є однаковими як для дівчат, так і для хлопчиків, що їх порушення, недотримання може призвести до чималих клопотів.

Дорослим, батькам чи старшим сестрам чи братам часто, треба на якийсь час вийти з дому і залишити дітей в ньому самими. Яких правил діти мають дотримуватися?

Ситуація 1. Хтось дзвонить в двері і повідомляє вручити лист. Чи має дитина відкрити двері незнайомцеві? Чи часто хлопчики і дівчатка вважають себе безстрашними та сміливими? Чи мають такі діти право відчиняти двері? А якщо незнайомиць наполягає, і каже, що не може чекати, бо має повертатись до праці?

Висновок: поведінка хлопчиків і дівчаток має бути однаковою. Не можна відчиняти двері незнайомцеві. Якщо наполягає, треба попросити його зачекати на батьків, які швидко мають повернутися додому. Краще не розмовляти з незнайомцями навіть через двері.

Ситуація 2. Від нудьги діти починають бавитися з сірниками, самостійно включати електроприбори.

Чи є така поведінка свідченням самостійності хлопчика чи дівчинки? Чим вона є небезпечною?

Висновок: Самостійні дії з небезпечними для життя і здоров'я предметами — сірниками, електрочайниками, соковижималками, прасками не є свідченням самостійності, ані хлопчика, ані дівчинки.

Тема «Бути мамою та татом — то головні «професії» дорослих»

Вихователь ставить за мету розповісти про дві гендерні ролі дорослих — батьківські, привертаючи увагу до рівноцінності ролі матері та тата.

Діти відповідають на питання про тата: хто їх зазвичай проводить до дитсадку і забирає додому? Кому найчастіше розповідають про якісь події? З ким читають книги та граються? Підсумовуючи відповіді дітей, вихователь наголошує на тому, що найчастіше більшість домашніх обов'язків лежить на плечах жінки, мами. Проте чоловіки, татусі є такими ж важливими для дитини дорослими як і мами. Татусі можуть успішно виконувати і ті обов'язки, які виконує мама. А в США з початку минулого століття (1909 року) святкують День тата. Його запропонувала відзначати жінка — письменниця, як пам'ять про свого тата, який втративши дружину, сам почав опікуватись дочкою, виростив її, дав освіту.

Чи пишаються діти своїми татусями? Що відчувають, коли тато поруч? Про що розмовляєте з ним, куди йдете гуляти? Як називає маму тато (які ласкаві слова адресовані до обох статей)?

Підсумовуючи відповіді дітей, педагог звертає увагу, що тато у більшості випадків виконує не менш важливу виховну роль. І чим більше батько є включеним в сімейні справи, тим більше ласкавих слів діти йому адресують. І хоча мамам присвячена більше пісень та віршів, особливо на свято 8 Березня, тим не менш роль тата є теж важливою. Що потрібно робити, щоб ще більше тат більше часу проводили в сім'ї? Погано, якщо тато тільки доповнює маму в сім'ї. Для того, щоб мама та тато більше часу проводили з дітьми, потрібно, щоб тато виконував хоча б частину маминих обов'язків. Тоді — всі будуть задоволені — починаючи від дітей, і закінчуючи дорослими. Ось чому найкраще почуваються і діти, й дорослі члени сім'ї в тій родині, де і мама, і тато однаково часу віддають дітям, домогосподарству, підтримуючи одне одного як великі друзі.

У мами нині свято

Я сьогодні краще всіх

Випечу смачний пиріг,

Бо у мами нині свято.

За роботу взявсь завзято.

Замісив усе, як треба.

Дух здійнявся — аж до неба!

Не пиріг, — а просто диво.

Будь, матусенько, щаслива! (Аркадій Музичук)

Для показу того, що і чоловіки можуть бути гарними кухарями, вміють пекти смачні торттики, печива тощо можна запропонувати дітям загадку і замість слова мама, подати слово тато. Перед цим слід запитати дітей, що вміють робити на кухні і як допомагають матусям тати:

Що пече смачненьке мама,

І солодке, й запашне,

Всі їдять, і всім нам мало,

Дуже хочеться іще?

То таке, що в роті тане,

Корисніше від ковбасок...

Здогадались, пани й пані?

Це зовється, звісно, ... (Пляцок) (Богдан Мельничук)

Тема: Яка професія краща?

Завдання вихователя — показати дітям, що кожна дитина може мріяти про професію без огляду на статеву належність і може в майбутньому її здобувати.

Серед карток, на яких зображені представники різних професій, діти — хлопчики і дівчата відбирають ті, які найбільше їм подобаються, і якими вони хотіли б оволодіти у майбутньому.

Вихователь пропонує дітям об'єднатись в групи, які б могли якнайкраще представити обрану ними «найкращу» професію. Починають розповідь про свій вибір ті групи дітей які виявившись найбільш численними. Вони представляють професії за схемою: чим займаються люди тієї чи іншої професії, кому помагають, як треба навчатися, щоб отримати знання з професії, і які риси людини допомагають успішно виконувати професійну діяльність, а які заважають.

В процесі «презентації» проектів вихователь привертає увагу — якої статі діти обрали професію, і якою мірою їх вибір був вільний (чи залежний) від неправильних настанов — що, мовляв, професія міліціонера, чи льотчика, чи бізнесмена — це тільки «чоловіча», а вчительки, виховательки, секретарки і інших — «дівчача». Особливу увагу вихователь звертає увагу на ті професії, які зрідка обираються вихованцями, а також на вибір ними «статевонетипових» занять, як наприклад, вибір дівчатками військових професій, а хлопчиками — опікуючих — вчителя, медпрацівника. Діти відповідають на питання, чи серед їхніх знайомих дорослих, наприклад, родичів чи друзів сім'ї є люди таких професій, якої вони статі, чи задоволені вони своєю працею чи успішні в професії.

Вихователька привертає увагу до успішної кар'єри відомих всьому світу людей, таких, наприклад як Чарлі Чаплін, казкар Ганс Андерсен чи

Роналд Дісней, які мріяли про професію з дитинства і незважали на перестороги родичів та знайомих, що це «не ті» професії, які їм личать. Проте це їх не зупинило оскільки вони залишились вірними своїм інтересам.

У наші дні можна знайти чимало прикладів коли жінки, наприклад, освоюють так звану «чоловічу» професію — ковала, льотчика-випробувача або космонавта. Є чоловіки, які, працюючи вихователями в дитсадках, вчителями в початкових класах, медичними братами, своєю успішною роботою довели правильність свого вибору.

Мовою фактів:

в Україні ковалями працює чимало жінок. Наприклад, на Сорочинському ярмарку жінки-гончарі представляли свої вироби поряд з чоловіками. Є також жінки-автослюсарі, жінки-таксисти. Єдина в українській армії жінка-командир гелікоптера — Світлана Ковтун?

Тема: «Всі професії важливі, всі професії потрібні».

Часом за професією закріплюється штамп «чоловічої або жіночої». Проте якщо ця професія подобається, то її можуть вибирати люди обох статей, як-от у наведених нижче віршиках:

Мама і журавель

*Мамин диво-журавель
Нам будує дім-готель:
Носом стіни підіймає,
На будівлю витягає.
Під крилом у журавля
Висить будочка-маля.
Звідти мама раз у раз
Журавлю дає наказ:
— Це клади, а це тягни. —
.. Ой, і дужі вдвох вони! (Інна Кульська)*

Кранівник

Знаєте, хто найголовніший на будівництві? Мій тато. Він працює на піднімальному крані.

Кран такий величезний — вищий від десятиповерхового будинку. Коли я вперше його побачив і задер голову, в мене блайзер з голови злетів вилазить в кабину по металевій драбині. Там у нього є пульт. Тато натискає на кнопки, стріла крана рухається і переносить вантаж.

Коли я підросту, тато візьме мене в свою кабину і навчить керувати краном.

Тоді я збудую красивий будинок для моєї мами. (ВІРА ПАРОНОВА)

Обидві статі можуть гратися у будівельні ігри (з використанням вірша Б. Заходера «Будівельники»):

*Нехай не гніваються батьки,
Що вимажуться будівельники,*

*Тому що той, хто стріить,
Багато чого стоїть!
І хіба річ у тім,
Що з пісочку звели дім?*

Методисти пропонують читання, аналіз і переказ оповідання М. Зошенка «Улюблене заняття»

— *Діти, розкажіть мені, яке у вас улюблене заняття вдома.*

І всі учні по черзі стали розповідати. Одні говорили, що їхнє улюблене заняття — фотографія. Інші говорили про марки. Треті — про шахи й шашки. А коли черга дійшла до Павлика Н., він зам'явся й нічого не відповів. А потім пробурмотів:

— *Мені незручно відповісти на ваше питання. У класі будуть сміятися. Учителька сказала:*

— *Тоді підійди до мене й скажи тихо. Павлик підійшов до вчительки й тихо сказав:*

— *Я люблю шити. Учителька голосно сказала:*

— *Хлопці, Павлик любить шити. Це дуже добре й похвально. І я не думаю, що в класі хто-небудь засміється.*

Один з учнів, засміявшись, сказав:

— *Але це дівчача справа — шити. Учителька сказала:*

— *Зовсім не обов'язково. Ви забули, що є кравці. І серед них є знамениті й прославлені майстри. Це чудова професія. І всі чоловіки повинні хоча б трохи вміти шити. У військових походах і подорожах це може пригодитися.*

Тоді встав один учень і, зітхнувши, сказав:

— *Я сказав неправду, що моє улюблене заняття — шашки. Я їх ненавиджу. Я теж шити люблю.*

Отут устав ще один учень, Федя С, і тихо прошептав:

— *Я теж сказав неправду про марки. Я люблю прибирати в кімнаті. Люблю підмітати й витирати пил».*

Розповідання дітьми історії (нарративу) про себе на подібні теми і свої улюблені заняття.

Підсумки вихователя. Улюблена професія залежить від інтересів, уподобань, від того, чи є у людини здібності до неї, відповідні знання. Професія висуває певні вимоги до того, хто її обрав — нормативний чи ненормативний робочий день, монотонна чи творча праця, уміння спілкуватися з людьми чи взаємодіяти з машинами. І тільки в останню чергу — це орієнтація на статі. Тільки деякі професії невіддільні певній статі. Наприклад, жінкам — професії шахтаря, тракториста, працівника відбійного молоту. Чому? Тому що трудові операції шкідливі для здоров'я жінки, зокрема, можуть негативно позначитися на здатності народити дитину. Такі професії можна перерахувати на пальцях однієї руки.

Решта — підвладні для здобуття і чоловікам, і жінкам, і хлопчикам, і дівчаткам.

Обговорити з батьками їхнє бачення майбутньої професії дітей.

Якою мірою тата і мами будуть зважати на статі, а якою — на здібності, інтереси, уподобання дітей.

ВУЛИЧНІ АРТИСТИ

Уранці хлопці вирішили одягнутися справжніми артистами.

От коли стали в пригоді матеріні червоні панчохи, яких так не любив Чарлі. Брати ползли до скрині і ще знайшли яскраві шати.

Сід убрався в строкату куртку, яку справила йому колись мама Анна. Вона пошила її зі свого вовняного жакета й обрізків оксамитової блузки. Чарлі надів панчохи й пов'язав на шию матеріну синю хустку.

Коли вийшли на вулицю, сусідські хлопці почали їх дражнити: ній букет!

— Ха-ха-ха! Артисти — носи у тісті! — кричали вони.

— Ха-ха-ха! Циркачі — одяглись, як паничі! за виступ. Чарлі дуже образився, але вигляду не подав.

Він вийшов на середину вулиці і раптом завмер. Довкола почали збиратися люди.

Глядачі! Що ж то він робитиме?

Сід геть розгубився і заховався за ріг.

...Чарлі подумав-подумав і...

Ось він уявив, ніби стоїть на квітучій галявині. Кумедно рухаючись, Чарлі заходився вдавати, ніби збирає ці квіти і складає в букет-одну квітку до одної. Вони випадають йому з рук, а він смішно нахилиється, збирає їх. Ті знову випадають.

Надворі стояла зима, та люди захоплено спостерігали за його рухами. І справді, разом з ним, вони уявляли, що опинилися на квітучій галявинці.

...До ніг Чарлі посипалися гроші- заробіток за виступ. (Грен Роздобудько про Блеза Паскаля, Вольфі Моцарта, Ганса Андерсена, Катрусю Білокур, Чарлі Чапліна. — К.:Грані-Т,2007. — 144 с.)

АНДЕРСЕН-ВЕЛИКИЙ КАЗОЧНИК

«Ну от, — подумав Ганс Християн, — навіть кіт не хоче зі мною гратися, не те що сусідські хлопчачки! «Справді, з Гансом ніхто не товаришував. Чому?»

«Родина Андерсенів якась дивна!» — казали своїм дітям батьки. Дід Ганса різьбив з дерева усіляких дивних істот — крилатих корів, рогатих зайців та велетенських комах. А тато запевняв, що літає вночі на зоряній парасольці, котру подарував йому ельф...

Ганс Християн зітхнув: «Нічого, будуть у мене друзі. Та ще й які! Сам китайський принц!»

А ти справді згоден мене слухати? — зрадів хлопчик. — Тоді я розповідатиму тобі казки!

А ще краще -покажу справжню виставу!

І Ганс Християн миттю зіскочив з підвіконня. Заліз під ліжку й дістав звідти свій найдорожчий скарб — скриньку з ляльковим театром, котру змайстрував для нього тато. Добув звідти дві ляльки — жінку в фартусі й чоловіка з шевським молотком у руках. І меншу ляльку — хлопчика у великих дерев'яних чоботях.

Кіт Лукойе сів навпроти і приготувався слухати... (Дитинство Ганса Андерсена).

СИЛА, ЗАХОВАНА У СПІВІ

Королі та королеви, хоч би й найвеличніші, завжди залишатимуться владиками лише своєї землі у свій час, а ти з таким гарним голосом можеш мандрувати по всьому світу, викликаючи захоплення у людей найрізноманітніших національностей, без перебільшення — своїм співом ти можеш полонити весь світ. Повір, особи королівської крові матимуть за честь слухати тебе.

Усміхаючись, дівчинка подумала про те, як було б гарно мандрувати з країни в країну і... співати!

— Шкода, що я не маю змоги подорожувати. Панна зупинилася, повернула до себе дівчинку і, за зирнувши їй просто в обличчя, мовила:

— Запам'ятай. Якщо бодай на мить засумніваєшся і відступиш, то вже ніколи не зможеш наздогнати своє призначення.

— Я не відступлю, — пообіцяла Соломія.

...Я розмовляла з жінкою, яка дивним чином була схожа на осінь, вона стверджує, що кожен із нас у цьому житті має своє особливе призначення. Тату, ти віриш, що я маю призначення?

— Призначення?! Гм, — задумався батько. — Звісно, маєш. Призначення мають усі.

Це своєрідне завдання.

— А хто ці завдання дає? — здивовано запитала дівчинка.

— Бог. Кожну людину ще до її народження Він наділяє якимись здібностями, які допоможуть їй зробити світ кращим. Господь любить усе досконале і дуже любить людей. Саме тому наділив їх різноманітними талантами і не забуває дбати про кожне своє творіння. Він — саме Добро, тому ми можемо Йому вірити.

— Звідки Він знає, який кому талант дати?

— Він усе знає. І влаштовує так, щоб зроблене стало корисним усім без винятку. Бачиш — он навіть сонце світить і над добрими, і над злими.

Одного разу ця жінка збагнула: людині, щоб стати видатною, достатньо лише вірити у свою мрію та йти за нею без сумнівів і зупинок. (Соломія Крушельницька // Серія "Життя видатних дітей". — К.: — Грант-Т, 2008—2010.)

ДІВОЧА ЦІЛЬ

Наступний, останній урок — німецька література, і веде його пані Берта Міллер, найулюбленіша Оліна вчителька. На уроках німецької учні не лише читали обов'язкові твори, але й обговорюють їх, навіть сперечаються з учителькою. Пані Міллер любить, коли з нею сперечаються, доводять свою думку. А з усіх учнів найбільше полюбляє Олю Кобилянську, яка завжди має власні судження і пише найоригінальніші твори. Іноді Оля залишається після уроків поговорити з учителькою, і та завжди відповідає на всі її запитання.

• Підходь, сідай ближче, Олю. Мені дуже сподобався твій твір про казки братів Грімм, я навіть зачитувала його у старших класах. Та, здається, ти щось хотіла запитати?

• Так, пані Міллер. Розумієте, в чому річ... Удома ми розмовляємо українською мовою. А граматику й письмю мо я вчу лише німецькі, та й усі книжки у шкільній бібліотеці — німецькою мовою. А я б хотіла навчитися добре писати й українською теж...

Учителька зітхає:

• Тут я навряд чи зможу тобі допомогти... Хіба по шукати приватного вчителя-українця, хоча й це важко тут, у Кімпулунгу.

Оля зітхає теж. Навіть якщо і знайти вчителя, батько все одно не платитиме за приватні уроки. Даремно вона завела цю розмову.

• Але я хочу сказати тобі одне, Олю. Коли людина сумлінна і грамотна щодо якоїсь однієї мови, потім їй буде набагато легше вивчити і будь-яку іншу. Хтозна, як складеться далі твоє життя. Я бачу, ти дуже розумна і ста ранна дівчинка. Ти мусиш узяти від школи все, що тільки можливо. Хто сьогодні мовчав, як риба, на математиці? — Оля червоніє. — Отож-бо, — каже пані Міллер. — Якщо ти не розумієш еш пояснень пані Процюкевич, бери підручник і вчися сама. А я спробую знайти для тебе українських книжок. Домовилися?

• Домовилися, — усміхається Оля.

Як гарно бути дівчиною. (Дитинство Ольги Кобилянської. Дівоча ціль // Серія "Життя видатних дітей". — К.: — Грант-Т, 2008–2010.)

У контексті фізичної лінії розвитку дитини:

Прикладом рівності вимог до дівчаток і хлопчиків в процесі спільного виконання різних видів діяльності можуть бути спортивні ігри, руханки/фізкультхвилинки.

Запропонувати дітям погратись у гру «козаки-розбійники», в яку люблять гратися як хлопчики, так і дівчатка.

Ось як блискучий майстер поетичного слова, автор десятків книг для дорослих і абеток для дітей Тамара Опанасівна Коломієць, згадуючи про те, що «в дитинстві гралася виключно з хлопчиками, а зараз на своїй дачі роблю всяку роботу, яка вимагає, пилки чи сокири», пише:

*Гралась з хлопцями я в бур'янах у війну —
«Свій хлопець».*

*На найвищій вилазила бересток —
«Свій хлопець».*

*Не зронила сльозиночку ані одну
«Свій хлопець».*

Добрими рекомендаціями на допомогу вихователю є поради Н.Ф. Денисенко щодо фізкультурно-оздоровчої роботи з хлопчиками та дівчатками молодшого дошкільного віку (Денисенко Н.Ф. *Формування у молодших дошкільників основ свідомого ставлення до власного здоров'я: Навч.-метод. посіб. до Базової прогр. розв. дитини дошк. віку «Я у Світі» / Н.Ф. Денисенко. — К.: Наш час; Харків: Ранок, 2010. — 95 с.*)

1. Ранкова й оздоровча гімнастика після сну з використанням фольклору.

2. Ритмічна гімнастика в народному стилі.

3. Фізкультурні хвилинки на засадах фольклору.

4. Дитячі народні рухливі ігри, ігри-забави, ігри-атракціони.

А також театралізовані фізкультурні заняття — з використанням імітаційних, мімічних і пантомімних вправ, інсценівок, ігор-драматизації обов'язково, із залученням обох статей та врахуванням індивідуальності дитини. Імітації відрізняються емоційною насиченістю: «легко стрибають птахи», «весело, легко стрибає заєць», «високо підіймає ноги, крокує півник» тощо. У рухах діти мають можливість відобразити горе зайчика (народна казка «Зайчикова хатка»). В інсценівках дошкільники виконують різні ролі, копіюють дії людини, тварин, птахів, явищ.

• Музично-ритмічні фізкультурні заняття, засновані на народних танцях, іграх і хороводах, із використанням пісень і народних мелодій. Такі заняття рекомендують організовувати з музичним супроводом. Наприклад, під час ходьби на носках можна використовувати українські народні пісні: «Ой, на торі два дубки», «Ой, на горі калина».

Методисти радять проводити ігрові фізкультурні заняття на основі українських народних рухливих ігор: «Квач», «Подоланочка», «Мак» та ін.

Корисними для дітей обох статей є пізнавальні заняття із серії «Турбота про своє здоров'я» з використанням елементів фольклору. На таких заняттях педагог ознайомлює дівчаток і хлопчиків із будовою їхнього тіла, різних органів, відмінностями у будові тіла та подібності, правилами гігієни, значенням фізичних вправ для людини. Як фольклорний матеріал можна використовувати казки, забавлянки, загадки, приказки.

Такі заняття дозволяють якісніше засвоювати знання, набувати уміння і навички з фізичної культури (наприклад, «Малютка-здоров'ятка»). Зокрема, у контексті пізнавального розвитку «Хлопчики і дівчатка на спортивному майданчику», слід показувати ляльок-хлопчиків і дівчаток у спортивному одязі, розповідати, що існує як чоловічий, так і жіночий футбол. Вихователь повинен сказати, що у футбол люблять грати не тільки чоловіки, але й жінки. Є чимало футбольних жіночих команд — так рекомендують Л. Вологіна та Г. Тунова (журнал «Дошкольное воспитание» (№6, 2005), авторки статті «Граємо у футбол», в якій подають рекомендації вихователю дотримуватися диференційованого підходу до навчання дітей гри у футбол та здійснювати комплектування підгрупи за статевою ознакою (дівчатка за бажанням), за рівнем фізичної підготовки тощо. Жінки сьогодні оволоділи багатьма видами бойових мистецтв, і діти, мабуть, з батьками дивилися проекти «Танці з зірками», де Ірена Мерлені, Олімпійська чемпіонка з карате, виборола перемогу для дитини з особливими потребами, є андрогінною особистістю, в якій поєдналися як

суто жіночі, так і суто чоловічі риси характеру: ніжність і наполегливість, сміливість і рішучість, лагідність і привітність.

У контексті соціально-морального розвитку:

Тема: «Засвоєння культури поведінки»

Мета:

1. Прищеплювати дітям і закріплювати в них навички культурної поведінки за столом.

2. Стимулювати дітей стежити за чистотою тіла, усувати забруднення та неохайність у зовнішньому вигляді.

3. Спонукаати дошкільників(дівчаток і хлопчиків) охайно використовувати різні предмети, знаряддя, обладнання з гігієни, прибирати його після використання.

Дидактична гра

Наші діти на стільчиках сидять, а в кишенях хусточки лежать.

Мета: розвивати в дітей уявлення, елементарні поняття, знання й уміння щодо ролі гігієни для здоров'я, гігієнічного догляду за своїм тілом і його частинами. Дати дітям уявлення про користування носовою хустинкою, виховувати в них зацікавленість до цього процесу, охайність.

Можна таке заняття провести у вигляді гри-змагання. Створити дві команди — дівчаток і хлопчиків. Давати завдання двом групам: хто швидше і якісно виконає—та група дітей перемогла. Можна таку гру проводити тільки з хлопчиками, щоб вони набули умінь догляду та турботи про ляльку.

Правила гри: користуватися охайно хустинкою. Матеріал: ляльки, хустинки.

Хід гри: Вихователь: «Діти, наша лялька Катруся занедужала» (показує ляльку в гарній сукні). Діти вітаються з лялькою.

Вихователь пропонує: «Подивіться, діти, яка в ляльки чиста носова хусточка». Раптом лялька кашляє.

Вихователь: «Треба витягти хусточку і прикрити нею ніс і рот, потім витерти ніс, щоб він був сухим і чистим». Показує. Потім пропонує дітям витягнути свої носові хусточки та показати, як вони вміють ними користуватися.

Наприкінці гри кожній дитині дається лялька та паперова серветка. Діти згортають їх і кладуть у кишеню ляльці.

Годування ляльки

Мета: формувати в дітей практичні культурно-гігієнічні навички під час харчування. Дати дітям уявлення про дії із сюжетними іграшками для годування, прищеплювати гігієнічні навички, викликати

мовленнєву активність. Ускладнювати завдання внесенням нових ігрових предметів (посуду, ляльок).

Правила гри: виграє той, хто охайно нагодує ляльку.

Матеріал: стіл, стілець, лялька, чайний посуд.

Хід гри: На стільчику за столом сидить лялька Катруся.

Вихователь: «Наша Катруся хоче, щоб ми пригостили її сніданком». Під час ігрових дій вихователь викликає бажання дітей самим нагодувати ляльку, закріплює правила гігієни харчування.

Миємо ляльці руки

Мета: формувати в дітей уявлення про здоров'я і здоровий спосіб життя. Закріпити з дітьми дії, пов'язані з миттям рук. Сприяти запам'ятовуванню їх послідовності. Розвивати розуміння дій умивання, витирання. Виховувати бажання тримати руки в чистоті.

Правила гри: виконувати послідовно всі гігієнічні процедури.

Матеріал: лялька, миска, рушник, мило, чашка, стілець.

Хід гри: Вихователь звертається до дітей: «Сьогодні наша лялька Катруся гралася з піском і забруднила руки. Помиймо) руки». (*Ставить миску, кладе поряд мило, рушник.*)

«Сашко, допоможи ляльці мити руки. Лий водичку їй на руки, підверни вище рукава Катрусиної сукні. Що це? (*Показує мило.*) Зараз намилимо руки». Промовляє:

«Хто тут буде куп-куп, по водичці хлюп-хлюп? Буде мило пінитися, і бруд кудись дінеться!»

«Що це? (*Показує рушник.*) Обітреш руки насухо. Лялька чиста. Сідай тепер пити чай, Катрусю».

Після закінчення гри вихователь роздає дітям (хлопчикам)ляльки і пропонує погратися з ними. (*за: Денисенко Н.Ф. Формування у молодших дошкільників основ свідомого ставлення до власного здоров'я: Навч.-метод. посіб. до Базової прогр. розв. дитини дошк. віку «Я у Світі» / Н.Ф. Денисенко. — К.: Наш час; Харків: Ранок, 2010. — 95 с.*)

Тема заняття: «Він та вона як бешкетники»

Завдання вихователя привернути увагу до того, що часто дорослі приписують дітям різної статі протилежні якості, як позитивні, так і негативні. Насправді будь-які риси характеру і поведінки не залежать від статі дитини, а тільки від того, яких вчинків від неї очікують батьки, вихователі, друзі, за що хвалять, а за що сердяться.

Щоб діти пересвідчилися в тому, що досить легко, і водночас важко не звертати увагу на «статеві прізвиська», вихователь пропонує послухати віршик «Шкоденятко» і дати відповідь на запитання, про кого йдеться — про хлопчиків чи дівчаток? А чи може бути дівчинка

«шкоденятком»? А давайте цей віршик закінчимо так, щоб хлопчики не ображалися на приклеювання їм ярлика. (Діти пропонують кінець віршика: «І хлопчатко, і дівчатко — може бути шкоденятко»)

Шкоденятко

*Хто розбив сьогодні вазу,
З'їв цукерки всі відразу,
На стілець намазав клею,
Кицю за хвоста приклеїв?
Хто насипав солі в цукор?
Хто м'ячем об стіни стукав?
Хто роздер нові штани,
В люстру кидав камінці,
Вліз у мамину шухляду,
Відкусив шматок помади,
Скрізь розлив одеколон,
Розкрутив магнітофон?
Хто налив компоту в туплі,
Розтрусив піно на кухні?
Хто? Хлопчина чи дівчатко —
Це маленьке шкоденятко? (Тетяна Лисенко)*

Небезпечний помічник

*Що, дідусю, ти крутив
викруткою там?
Молоточком що ти бив
в кухні: бам-бам-бам?
Може, я би тобі цвях
гарно потримав?
Може б, ти мені тримав,
я би забивав?
Ні? Не можна? А чому???
Хочу! Хочу! А-а-а! Буду!
Буду! Дай! Дай! Дай!
Дай ті цвяхи два!
О! Тепер тримай той цвях.
Буду бити.
Бах!Що, дідусю, ти кричиш?
Пальчик твій пече?
Йди зеленкою замаж
і приходь іще. (Оксана Миронович)*

Допоміг

*Раз бабуся на городі
Моркву проривала,
Те, що вирвала, гарненько*

*На межі складала.
Як упоралась на грядці, —
Вийшла спочивати,
А я вирішив, що треба
Їй допомагати.
Вирвав те, що залишилось,
Та й склав у рядочок,
Завершивши всю роботу,
Пішов у садочок.
Раптом чую: біля грядки
Бабуся голосить,
Мною вирвану морквицю
Лантухом виносить.
А що було потім, друзі, —
Краще не питайте...
Тільки з дозволу дорослих
Їм допомагайте.*

Для закріплення висновку про те, що і він, і вона може бути названа «пустою» головою, чи пхати свого носика у будь-які справи, вихователь пропонує перефразувати віршик «Про права і обов'язки», замінивши слова «Хлопчик Каленик» на «Дівчинка Катя», та «крихітку Лізу» на «крихітка Віту», а також останнє речення у віршику «Хто Я?» — «Дівчатко з красивим найменням — Іринка» на «Хлопчатко з красивим найменням — Миколка»

Хто я

*Кличе матуся мене: «Зайченятко!
«Сонечко, де ти?» — запитує татко.
«Не пробігала тут кізка моя?»
— Шодня у сусідів бабуся пита.
«От непосида», — всміхнеться дідусь.
Бо зранку до вечора я кудись мчусь,
Стрибаю, біжу, поспішаю, зникаю,
Постійно цікаве й нове щось шукаю.
Я жвава, метка і рухлива дитинка,
Дівчатко з красивим найменням — Іринка... (Ольга Кравцова)*

Крихітка Ліза

*Крихітка, крихітка,
Крихітка Ліза
Пройде усюди,
Всюди пролізе.
Впхне свого носика
В будь-які справи,-*

*Крихітка Ліза
Дуже цікава.
Крихітці Лізі
Смішним все здається,
І крихітка Ліза
З усього сміється. (Олена Полянська)*

Про права і обов'язки

*Хлопчик Каленик — пуста голова
— Завжди й у всьому качає права:
— Мамо, я хочу прикольні штани!
Та-а-ту, іще мені телік ввімкни!
Бабицю, прийми після мене тарілку..
Слухаєш все це — й стає якось гірко
Законні права свої ти, звісно, знай,
Але й про обов'язки не забувай. (Анатолій Григорук)*

(Журнал для найменших ПІЗНАЙКО від 2 до 6. №6 (77) Червень 2011)

На допомогу вихователю

У допомозі вихователю стане застосування українських та зарубіжних народних казок, де казкові персонажі обох статей показані чуйними, добрими, розумними та сміливими, наприклад: «Мудра дівчина»; «Розумна Тердселі Каттиця» (венгерська казка); «Мудра дівчина» (казахська казка); «Добрий юнак» (в'єтнамська казка); «Царівна йде на війну» (грецька народна казка); «Розумна невістка» (черкеська народна казка); «Шанобливий син» (корейська казка) Електронне джерело. — Режим доступу: http://ae.lib.org.ua/texts/_tales_eigore_ua.htm) чи незвичайних принцес та принців та їх пригоди (Нестайко В.З. Дивовижні пригоди незвичайної принцеси: Повість-казка. — Вид. 2-ге, переробл. / Худож. О. Воронкова. — К.: Країна Мрій, 2010. — 48 с.; серія книг «Казкові принцеси» італійської письменниці Сільвії Ронкальї, серія «Сучасна дитяча проза»), що є теж прикладом гендерно чуйного підходу. На світі живуть різні принцеси і різні принци, своєрідні індивідуальності, із своїм унікальним характером, інтересами, бажаннями і звичками, як хорошими, так і поганими.

Доброю підказкою вихователю у проведенні занять з гендерною складовою є комплекс навчально-методичних посібників, розроблених Л.Б. Фесюковою, І.В. Мірошниченко, І.С. Панасюк, Н.В.Яковлевою (Комплексні заняття з етики для дітей 4-7 років — Харків: НП: Видавництво «Ранок», 2008. — 192 с.; Учусь керувати собою. Комплексні заняття й ігри для дітей 4-7 років. —Х.: ПП «АН ГРО ПЛЮС», 2008. — 208 с.; Конспекти для організації розвивальної діяльності протягом тижня «Ми — хлопчики й дівчатка»: Я У СВІТІ. — 36 с; Виховуємо та навчаємо: комплексні заняття й ігри для дітей 4-7 років).

Пропонуємо вихователю та батькам прочитати дітям новинки дитячої літератури із серії «Життя видатних дітей» та книги С. Гавриша «Маленькі історії про великі істини», які доступно і цікаво знайомлять дітей із їхніми правами та обов'язками; Українські князі/Українські князівни. — К.: Казка, 2007. — 64 с. (Легенди та перекази.)

Тема: Хлопчики і дівчатка подібні до себе.

Дітям роздають аркуші паперу з видрукowanими на них різними «смайликами» у такий спосіб, щоб два однакових дістали діти різної статі. Потім дівчата отримують завдання домалювати до свого смайлика хлопчачу (чоловічу) зачіску, а хлопчики — дівчачу (жіночу).

Після завершення малюнку пари дітей (хлопчик з дівчинкою), Які мають подібного за виразом обличчя почергово розповідають про те, що відчують їхні герої — коли і як вони переживають означену на смайлику емоцію. Вихователь підсумовує відповіді, наголошуючи на тому, що обидві статі однаково відчують і переживають і радість, і смуток, і здивування, і страх, оскільки хоча вони і різні, проте однакові як люди.

Про різних дівчаток,наприклад, співається у норвезькій пісеньці:

*Вісім дівчаток гуляють у полі,
Мають з собою ясні парасолі.
Перші висока, а друга-маленька,
Третя-гладуха, четверта-тоненька,
П'ята- бліда, ну а шоста —лупата,
Сьома із ніг аж до вух конопата,
Восьма сміялась і гарно співала...*

(Топп Сінкен. Юн та Софус:повість. — К.: ТОВ «Гамазин», 2008. — 144 с.)

Показувати, що обидві статі можуть мати як позитивні риси характеру, так і негативні. Наприклад, про плаксіїв та вередунів обох статей є багато веселих віршів, наприклад, Г. Бойко «Вереда», М. Людкевич «Вереда», «Ми йдемо в театр дитячий», Я. Яковенко «Розплакалась дитина...», «Вередулі-коверзулі», І. Андрусяк «Півгорони» та ін.

*Розплакалася дитина,
Уже мокрі дві хустини.
Давай сліззоньки збирати,
Город будеш поливати,
Наплакали повну ложку —
Поливали ми картошку.
Наплакали повну миску —
Поливали ми редиску,
Наплакали ще каструльку —
Поливали ми цибульку.
Наплакали вагани —
Поливали кавуни.
Де нам сліззоньок узяти,
Щоб ставочок наплакати,
Будемо ходити з дідом,
Ловить рибку до обіду. (Я. Яковенко)*

У дитячій та навчально-методичній літературі ми знаходимо чимало віршів, оповідок, прислів'їв, приказок тощо, які стосуються дівчаток і хлопчиків. Для гендерного виховання, орієнтованого на особистісний розвиток, важливо підкреслювати андрогінні риси особистості, тобто сплав (поєднання) найкращих жіночих та чоловічих рис в одній людині, незалежно від її статевої належності: і доброту, і сміливість, і чуйність, і лагідність, привітність. Як, наприклад, у «Величанні хлопчиківі»:

*Мій гарний хлопчику,
Мій жвавий горобчику!
Мій добрий та світлий,
Сильний і привітний!
Мій міцний дубок,
Великий розумничок!
Мій ангел, мій синок,
Мій весняний пролісок,
Вправний молодець,
На голові твоїй вінець.
Хоробрий, сміливий богатир,
Ти добро несеш і мир!*

На противагу такій величальній хлопчику, існують твори статево типізовані, у яких навмисне підкреслюється так звані «чоловічі» риси поведінки і характеру: «Якщо ти хлопчик, то мусиш бути бешкетним, гучним, непосидючим», як-от, у вірші «Богатирі»:

*На лобі — сині гулі
Під оком — ліхтарі.
Вродилися ми хлопцями,
І ми — богатирі.
Подряпини та скалки,
Не плачеш — молодець.
Не плачеш — молодець.
Й великий полководець.
Хай голова в зеленці
І в пластирах нога,
Але ще має силу,
Здолати ворога.
Уперті, а на ранок
Ми знову рвались в бій...
Від тих боїв лиш шрами
Лишилися до цих пір. (В. Берестова)*

Не варто й казати, що, напучування другого автора, може призвести до ризикової поведінки і навіть втрати життя.

Рівноцінний показ обидвох статей у дотриманні правил культурної поведінки, норм етикету, ввічливості тощо. Хлопчиків вчити допомагати батькам, набувати навичок самообслуговування, бути чуйними, турботливими. Дівчаток-самостійними, незалежними, які уміють лагодити найпростіші побутові предмети, розбираються у техніці тощо.

У контексті креативного розвитку дитини: дітям обох статей можна запропонувати програти пантоміму за віршем Н. Григор'євої «Архітектура». Дівчаток залучити, щоб вони відчували себе відкривачами нового, будівельниками, архітекторами, винахідниками, як Даринка з повісті Т. Щербаченко «Пуп землі, або як Даринка світ рятувала. — К.: Грані-Т, 2007. — 56 с.) тощо.

«Архітектура»

*Я в пісочниці гуляю,
Вежу я там споруджаю.
Не сподобалась — зламав/ла
І дім красивий збудував/ла.
І городик розбиваю,
Понарошку там саджаю
Огірки, моркву, салат,
І цибулю, виноград.
Набридло — будую місто.
Від будинків там тісно,
У центрі буде магазин,
Поруч з ним іще один.
Стадіон побудую
І спортшколу там влаштую.
Діточки будуть навчатись
І здоров'я набиратись.
Я будівельні плани
Обговорюю з мамою/татом
І вирішую якраз
Збудувати ще й палац.
Без палацу ніяк не можна,
Завітає до нього дитина кожна.
Це буде центр веселих ідей
Для дорослих і дітей.
Що будую, сам/а не знаю.
Тільки справа не у цім,
Підросту і неодмінно
Побудую справжній дім...(Н. Григор'єва)*

Організація сюжетно-дидактичної гри «Аеродром» із творчим завданням для хлопчиків і дівчаток. Вихователь пропонує придумати необ-

хідні ролі для дівчаток та програти їх, аналогічно ролі техніка, пілота, диспетчера, радиста тощо.

Хлопчики, почавши грати в «Аеродром» і виконуючи ролі льотчиків і техніків, використовують кількісні і порядкові числа, порівняння чисел. Між техніком Вовою, що перевіряє готовність літаків до вильоту, і пілотом Валерою відбувається така розмова.

Вова: Через зо хвилин оголосять посадку пасажирів. Ви заправили літак паливом? Валера: Ще не встиг. Зараз будемо заправлятися. Вова: Твій літак який?

Валера (лічить літаки про себе): Четвертий праворуч. (Для переконливості показує жестом на іграшку.)

Вова: Зараз підрулимо до літака. (Веде машину по аеродрому, гуде.) Обережно! Дайте дорогу! Йдемо заправляти паливом літак. (Під їжджає до літака.)

Валера: Місткість першого бака (показує на бак, улаштований у крилі) 10 літрів, а другого (показує) — на 1 літр менше. Можете наливати 10 і 9 літрів. Технік згідно киває головою, ставить стрілку на цифру 10, бере довгий гумовий шланг і вставляє його кінець у бак: наповнює бак бензином. Потім забирає шланг, переставляє стрілку на цифру 9 і наповнює другий бак.

Вова: Порядок! Можна летіти! Для польоту пального вистачить. Баки повні! (Хлопчик задоволений своєю роботою, посміхається, проводить долонькою по лобі — «втирає піт». Заклопотано дивиться на інші іграшки.) І ці літаки треба заправити, а то в рейс можуть спізнитися. (Перераховує літаки, що залишилися.) Залишилося заправити 7 літаків.

У цей час диспетчер Сергійко запитує метеостанцію, дізнається, що погода сприятлива для польоту, викликає льотчиків і вручає їм польотні листи. (за: Фесюкова Л.Б. Конспекти для організації розвивальної діяльності протягом тижня. Ми — хлопчики й дівчатка Я У СВІТІ. — 36 с.)

У контексті емоційно-соціального розвитку дитини рекомендуємо слухання й аналіз вірша В. Лукіна «Лялька»:

Мені подарували ляльку! От ганьба!

Мені завдали такої образи!

Завжди дарували машини, книжки,

Аж раптом — лялька... Викинути відразу?

Возити в колясці? Няньчити?

Шити їй плаття?

Я ж не дівчисько, щоб з нею грати.

Є цікавіші в мене заняття:

Ну, наприклад, конструктор збирати

Або всюдихід водити через перепони.

— А чи змогла б лялька так грати зі мною?

І відповіла мені лялька: — Так!

Ми з нею пускали човен у ванні,

Видували мильні бульбашки.

Стомившись, відпочивали на дивані,

А потім я читав їй книжки.

Вона здавалася мені живою.

Вона припала до душі мені!

Стала моєю молодшою сестрою.

Я відразу полюбив її.

Питання для обговорення з дітьми;

1. *Що ж скривдило хлопчика? (Те, що йому подарували ляльку, адже він хлопчик.)*

2. *А лялька скривдила хлопчика? (Ні.)*

3. *Чи знайшов хлопчик спільну мову з лялькою? (Так, як тільки хлопчик почав грати з лялькою, він полюбив її, і вона стала для нього молодшою сестричкою)*

4. *Чи можуть хлопчики гратись з ляльками? (Так)*

5. *Чи виросте з такого хлопчика чуйний брат, чоловік, батько? (Так) (за: Фесюкова Л.Б. Конспекти для організації розвивальної діяльності протягом тижня. Ми — хлопчики й дівчатка Я У СВІТІ. — 36 с.)*

Ігрова вправа «Рима балується», на основі вірша М. Умникова

Відгадай загадки, в яких рими грають в піжмурки (у цих віршах, щоб відповісти правильно, треба порушити риму)

1. *Люблять все вони смачненьке,*

Одягти платтячко гарненьке.

Щебечуть цілий день, мов горобчики,

Відгадайте, хто вони...

(Ні, не хлопчики, а дівчатка!)

А чи можуть хлопчики щебетати, мов горобчики?

2. *Бігати, стрибати й пустувати*

Щось із татом будувати.

У «войнушку» пограти Дуже люблять...

(Ні, не дівчата, а хлопчики!)

А дівчатка можуть любити такі ігри?

Розвага «Ким бути?»

Примітка. До даної розваги готується функціональна виставка ілюстрацій із зображенням професій, знарядь праці, речей, книжковий матеріал. Проводяться індивідуальні бесіди про те, хто ким хоче бути. А потім організуються міні-заняття з підгрупами дітей за їхніми інтересами. Показати, що дівчатка і хлопчики, незалежно від статі, можуть обирати будь-яку професію.

Грова вправа «Я хочу бути вчителькою/ вчителем» та «Я хочу бути міліціонером/міліціонеркою» (з опорою на малюнки). Завдання до малюнка: опис, складання історій, оформлення листівки й т. ін., ознайомлення дітей із різноманітними професіями, видами діяльності, знаряддями того.

Як позитивний зразок для проведення морально-етичних занять з дітьми старшого дошкільного віку, приводимо розробку заняття-гри «Добре і погано» (за С.І. Панасюк) з уточненням та доповненням з позиції гендерного підходу.

Тема «Добре і погане у вчинках дівчаток і хлопчиків крізь гендерні окуляри»

Мета: формувати у дошкільнят уміння характеризувати себе та іншу стать з позиції навичок, інтересів, вчинків тощо. Формування уявлень дітей про безконфліктне міжстатеве спілкування як основи гендерної культури.

Завдання: показати дітям, що добрі справи, хороший характер не залежать від статі; інформування про розвиток дружніх, паритетних стосунків між хлопчиками та дівчатками як Золотого правила гендерної поведінки.

Навчити хлопчиків та дівчаток розуміти одне одного та взаємодопомогати.

Прийняття кодексу дружби і співробітництва статей у нашій групі.

Форма проведення: розвивальні ігри-лото, інсценування, міні-театр
Тривалість — 30 хв.

Обладнання і матеріали: набір ігрових карток серії «Лото», гра «Добре і погано» (автор С.І. Панасюк.) — Вид-цтво ТОВ «Ранок», 2004, 2007.)

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вступне слово вихователя: Ви знаєте, що добрі та погані справи, дії та вчинки можуть робити як хлопчики, так і дівчатка. Сьогодні ми будемо досліджувати, у який спосіб це відбувається. Для цього я пропоную погратись у ігри-лото.

Комплект лото містить:

4 великі картки зеленого кольору з ілюстраціями ситуацій, у яких герої діють, не беручи до уваги інтересів інших героїв (погані вчинки);

24 маленькі картки зеленого кольору з ілюстраціями ситуацій, у яких герої діють, зважаючи на інтереси інших (добрі вчинки);

24 двобічні картки «Браво» (на звороті яких написані добрі «гендерні» поради, як-от: *«Не ображай малят; ділись ласощами з друзями; поступайся місцем стареньким; застеляй постіль: не глузуй із чужого болю; не відчиняй дверей ногами; не малюй на стінах; не розчісуйся за столом; ділись своїми іграшками з іншими дітьми; шануй старість; не ламай, не рви і не псуй іграшок; вітайся першим/першою і чесно; не рви книжок; не їж руками; будь акуратним/ою; не ламай дерева; дбай про тварин; бережи сон інших; не об-*

ражай інших; чисть своє взуття; вішай одяг у належному місці; прибирай зі столу; піклуйся про малят; збирай свої іграшки».

2 медалі: «Лицар-добре серце» і «Фея- добре серце»;

2 фішки-персонажі: «Добродій/Добродійка» і «Злюка». (Злюка і Добродій можуть бути особами як жіночої, так і чоловічої статі.)

Інформаційно-розвивальний блок: «Що таке добре і що таке погано: погляд дівчаток і хлопчиків крізь гендерні окуляри».

Вихователь поділяє дітей на 8 груп (4-хлопчачі, 4-дівчачі) і роздає їм двобічні картки і картки зеленого кольору. Він пропонує гравцям-хлопчикам уважно роздивитися малюнки на своїх великих картках, а дівчаткам-гравцям- на маленьких.

Завдання: «Ви, мабуть, помітили, на цих картинках зображені ті «герої», які роблять далеко не добрі справи. Нагадаймо цим «героям» (чи то дівчаткам, чи хлопчикам) про тих, хто є поруч з ними і потребує їхньої уваги й турботи, про тих, хто страждає від їхньої байдужості. Постараймося виправити такі вчинки.

Діти знаходять картинки, які ілюструють погані учинки дітей, обговорюють їх і показують маленькі картинки, які ілюструють добрий учинок і цією картою накривають велику — «виправляє» його, пояснює «героеві», як слід поводитись у цій ситуації й чому. Гра закінчена, якщо гравці позакривали всі малюнки на своїх картах — «виправили» погані вчинки, як хлопчиків, так і дівчаток.

Можливі також модифікації цієї гри. Наприклад, у групи як хлопчиків, так і дівчаток, забирається одна картка, яка кладеться біля фішки-персонажа «Злюка» зображенням донизу. Потім вчитель від імені Добродія/ки каже: «Злюка потай забрав у Вас по одній картці. Він вирішив, що ніхто не здогадається, які картинки зникли. Але якщо ви згадаєте, яких карток бракує, то Добродій/ка допоможе повернути їх на місце.» Яку картку забрав/ла у тебе Злюка?» — «Зникла картка, на якій дівчинка сама застеляє постіль.»

«А хлопчик теж повинен вміти застеляти постіль?» Діти по черзі розповідають, що було зображено на їхніх картках. Якщо команда відповідає правильно, то одержує зниклу картку й фішку «Браво».

Гра «Як учинити» навчає оцінювати вчинки, стимулює обидві статі до здійснення добрих справ, нестереотипізованих видів діяльності, різних умінь та навичок та допомагає розкрити в дитині найкращі якості, незалежно від її статевої належності.

Для гри потрібні великі зелені карти, дві медалі: «Лицар-добре серце» і «Фея — добре серце»; дві фішки-персонажі «Добродій» і «Злюка», картки «Браво».

Вчитель ставить на карту однієї з команди фішку «Злюка», закриваючи нею будь-яку картинку, і від імені Добродія розповідає: «Злюка впевнений, що ви не знаєте, що означає «добре», а що «погано». Але насправді Злюка не знає Вас. Я сподіваюся, діти, що ви зможете розі-

братися, які вчинки приховані за фігуркою Злюки. І замість цих поганих учинків запропонуєте зображеним героям-дівчаткам і хлопчикам чинити по-іншому — робити добрі вчинки. Тоді Злюка так розсердиться, що не зможе жити на картинці й відразу втече.»

Кожен гравець з хлопчачої та дівчачої команди прибирає фігурку Злюки, відкривши картинку на своїй великій карті, і складає коротеньку розповідь за картинкою.

Гра відбувається перехресно: дівчатка виправляють вчинки хлопчиків, а хлопчики-дівчаток, роблять висновки про те, що і дівчатка, і хлопчики можуть робити ті самі погані вчинки, і ті ж самі хороші. Діти пояснюють, чому вони вважає, що герої обох статей чинять погано. Після цього гравець розповідає, що він зробив би в такій ситуації — при цьому він повинен описати неодмінно добрий учинок! Вихователь до кожного гравця задає наступне питання: «Як ти думаєш, а як би вчинив герої протилежної статі? Чому?» Наприклад, Здогадайтеся, кого більше любить Книга — дівчинку чи хлопчика? (лото навпаки: дівчинка робить поганий учинок, а хлопчик-добрий).

Дівчинка:

- *Гортає сторінки заслиненим пальцем;*
- *часто кидає мене додолу;*
- *забруднила мене салатом;*
- *перегинає мої аркуші;*
- *забула мене на лавці у сквері;*
- *так і не знайшла мене.*

Хлопчик:

- *Ремонтує мене;*
- *зберігає мене на книжковій полиці;*
- *під час читання не їсть;*
- *акуратно гортає мої сторінки;*
- *любить мене й пам'ятає про мене;*
- *дав почитати мене найкращому другові.*

Вихователь від імені Добродія/Добродійки вручає гравцеві карту «Браво», якою дитина закриває зображення поганого вчинку на своїй карті. Гру закінчено, коли діти позакривали на своїх картках усі малюнки, які ілюструють негативні вчинки. Вихователь нагороджує переможців медалями «Лицар-добре серце» і «Фея-добре серце». Цю медаль можна дозволити обом статям носити якийсь час як заохочення за добрі вчинки.

Гра «Послухай і знайди» продовжує знайомити дітей із поняттям «добра справа», допомагає розкрити бачення, що і дівчатка, і хлопчики повинні оволодіти багатьма різними навичками як своєї, так і протилежної статі і демонструвати якості, які потрібні для здійснення хороших вчинків..

Вихователь звертається до дітей від імені чарівників — Добродія/Добродійки: «Злюка ніяк не може заспокоїтися. Тепер він потайки забрав учні картки, де зображено героїв, які роблять добрі вчинки. Цей лиходій думає собі, що тепер діти точно забудуть про те, що таке добре, і що таке погано.

Але Злюка помиляється. Я впевнена — ви не забули, що таке добро! Я знаю, що ви хочете вирости добрими людьми. Тоді ви зможете допомогти іншим дітям не забути про добрі справи. Я читатиму чарівні заклинання-ті, які були написані на картках. І ми з вами зможемо перемогти Злюку — виправимо злі справи, замінивши їх добрими!»

Вихователь читає чарівні слова на звороті картки «Браво»- наприклад «Запам'ятай і повтори чарівні слова: «Не кривдь малят». Учень/учениця: «Не кривдь малят!» Сценарій нагородження аналогічний до попереднього.

Міні-театр на столі: «Що буде, якщо переможе Злюка?»

Діти, беручи участь у театральній виставі, набувають навичок поведінки в різних ситуаціях, вчать оцінювати вчинки героїв обох статей з гендерної позиції. Для спектаклю потрібні будь-які іграшки(лялька, ведмедик тощо), велика карта, розрізані на частини, і маленькі зелені картки, медалі, фішки, дрібно нарізаний папір, обгортки від цукерок.

Вчитель пропонує дітям: 1. Вибрати будь-яку пару карток, які позначають поганий/добрий учинок. Наприклад, на одній картці — зображення хлопчика й розкиданих на підлозі речей, поруч- мама, яка підіймає їх» на другій- зображення хлопчика, який акуратно розвішує речі в шафі. Аналогічно ставить питання: *А дівчинка теж може розкидати речі і не прибирати за собою? Ламати ляльки? Ремонтувати машинки? Кричати? Битися? А хлопчик може пришити гудзик ? Доглядати за малюками? Тваринками? Ремонтувати книжку? Заколисувати братика чи сестричку?* 2. Вивчити чарівні слова. Вихователь — слова Злюки, учні-слова Добродія/Добродійки. Роль ляльки теж виконують діти.

Можливий інший варіант спектаклю. Злюка зачакловує іграшку-наприклад, ляльку, змушуючи її робити злі вчинки. Вихователь від імені Злюки промовляє: *«Слухайся мене, мала! Хочу, щоб ти стала зла!»* Потім показує ляльці картку, яка ілюструє негативний учинок і питає: *»Тобі подобається, коли кидають речі на підлогу? Ти так робиш? Лялька: Я тепер кидатиму все на підлогу. Злюка. І що буде з твоїми речами? Лялька. Вони стануть брудними. Я ходитиму в нечистому, м'ятому одязі й усіх забрудню. Злюка: Це правильно! Роби так, щоб усім було погано».*

Але тут починає відбуватися щось надзвичайне — лялька робить жахливі вчинки, спрямовані проти самого Злюки. Наприклад, починає закидати чаклуна папірцями й сорочками — усім, що під рукою. І просто завалює його, доки той не починає благати по допомогу. Тоді Злюка розуміє: погана справа обертається проти тебе самого. Він починає зойкати та обіцяє виправитися. І тут на допомогу йому приходить Добродій, який розчакловує — зупиняє ляльку й рятує Злюку.

Діти ставлять поряд із лялькою та фігуркою Злюки фігурку Добродія й вимовляють чарівні слова: *«Поспішай добро чинити, Менше буде зла на світі».*

Злюка перестає плакати та обіцяє: *Я не буду більше злим! Розповім про це усім.*

Потім діти кладуть поряд із лялькою картку, яка ілюструє позитивний учинок. Добродій: «Подивись на «добру картку» і згадай про доброту та акуратність. Як ти робитимеш?»

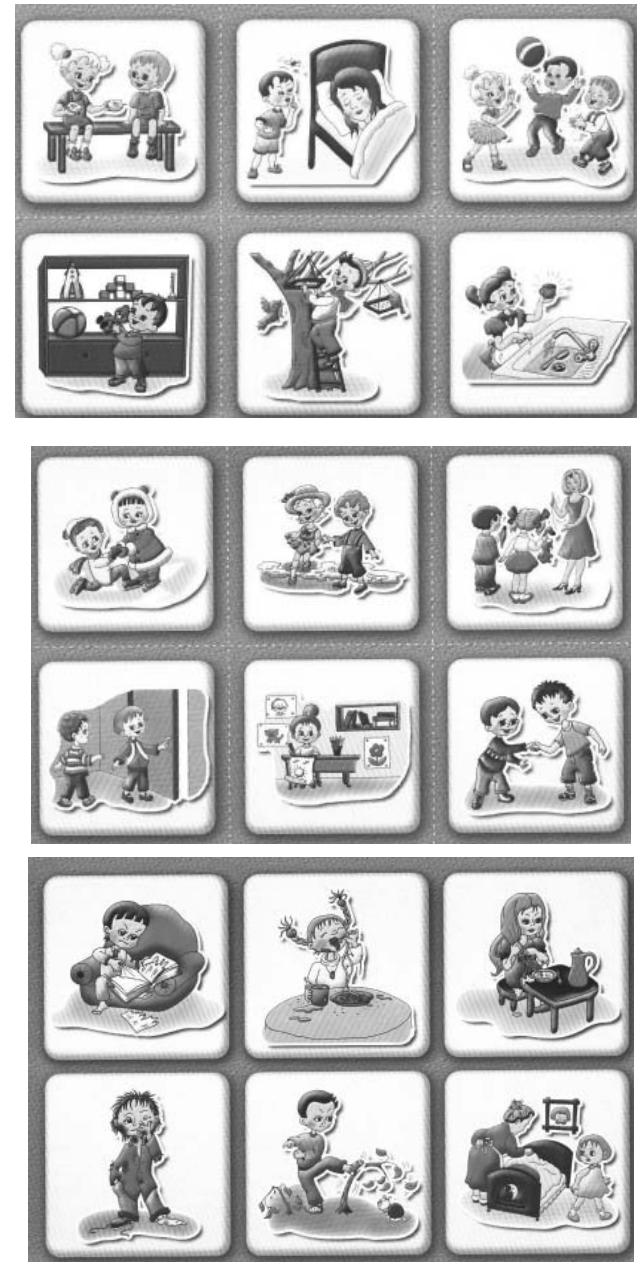
Лялька: буду прибирати свої речі до шафи, щоб вони не забруднювалися. Я вішатииму свої речі до шафи. Бабусі не доведеться їх прибирати. Добробій; Молодець! Ти вмієш дбати про інших. Роби так, щоб і тобі, й іншим, було добре!» (аналогічні завдання стосуються наступних порад: не ображай інших; чисть своє взуття; вішай одяг у належному місці; прибирай зі столу; мий посуд; піклуйся про малят; збирай свої іграшки: грайся з мячем) тощо.

Рекомендація вихователю: Діти можуть грати, програючи при цьому різні сюжети, стільки разів, скільки захочуть (для цього потрібно лише вибрати нові пари карток, причому підбирати нестатевовідповідні види діяльності для обох статей, показувати, що є спільне у поведінці хлопчиків і дівчаток — це як погані вчинки, так і добрі справи.).

Рефлексія заняття дітьми: діти усвідомлюють, що обидві статі подібні тим, що можуть робити як добрі, так і погані справи; у них з'являється впевненість, що добрим жити на світі краще, приємніше, веселіше, ніж злим! І це не залежить від того, чи ти дівчинка, чи хлопчик. Бо коли робиш добрі вчинки — поряд обов'язково з'являються добрі друзі! — і це не залежить від статі.

Висновки заняття: Тактика виховання у дітей золотого правила гендерної рівності передбачає ознайомлення дітей з добрими вчинками та аналізу поганих, створення в групі доброзичливої атмосфери та умов для розвитку рівних, дружніх стосунків між учнями обох статей, заохочувати до конструктивного рішення конфліктних ситуацій.

Домашнє завдання: Вчитель доручає учням програти ці ігри вдома, спільно з батьками, бабусями та дідусями, іншими родичами, враховувати необхідність переборення дорослими власних гендерних стереотипів, щоб також сприяти переборенню дискримінації дітей за ознакою статі.

Кредо або гасло спільних із дітьми обох статей дій може бути наступне: «Рівні можливості, рівні права — знає про це уся дитвора.»

Гендерний підхід будується на суб'єкт-суб'єктних стосунках: «активний вихователь — активні діти».

З точки зору егалітарного виховання обох статей може бути завдання навчити дітей обох статей вишивати, в'язати, конструювати, прасувати, прати, складати мозаїку, дизайни букетів — це і є формування культури міжособистісної взаємодії та життєдіяльності, формування здатності дівчаток і хлопчиків до навчання, до набуття соціального досвіду.

Приклади гендерного паритету у навчально-методичній літературі для ДНЗ

Прикладом пропаганди рівності і взаємозамінності статей може бути освітній журнал для батьків і дітей 3–7 років «Зростаємо разом». Його ілюстрації якнайкраще показують тат у ролях «статеву нетипових для чоловіків»-тих, які бавляться з дітьми, які опікуються ними, доглядають за їхньою безпекою, навчають дітей правилам поведінки, розвитку ігрових умінь.

Переглянемо основні рубрики цих журналів, які в гендерному плані говорять самі за себе: «Модниці і модники», «Розумнички», «Розвивайка», «Чоловіки, запрошуємо Вас на кухню», «Конкурси-від Колюні і Катюні», «Відпочиваємо всією родиною», «Мама, тато, я-спортивна сім'я», «Чи давати дітям доручення?», «Маленька стаття про виховання великих помічників», «День Великого пирога», «День солодкого льодяника», «У чому проявляється дитяча самостійність» тощо.

Ось які егалітарні поради надаються батькам у номерах часопису:

- Дитина, незалежно від статі, часто буває невпевненою у своїх силах, тому що вона щойно починає пізнавати світ і всього вчитися, їй потрібна й важлива підтримка батьків.

- Не завжди варто щось робити за дитину, іноді цілком достатньо просто посидіти поруч, похвалити те, що вийшло, запевнити: «Чудово! Ти молодець!» або: «Я добре в тебе виходить». Діти дуже люблять робити щось разом із батьками: готувати з мамою, ходити в супермаркет, лагодити машину з татом. Тому що в цей час можна поспілкуватись з батьками, потриматися за руки, зробити щось спільне й важливе.

На велосипедах

Вихідного дня Іванко з татком узяли велосипеди й поїхали на прогулянку. На небі не було жодної хмарки. Сонечко лагідно всім усміхалося. Біля світлофора Іванко з татом зупинилися і перейшли дорогу по пішохідному переходу,

тримаючи велосипеди в руках, а далі поїхали до лісу. Дорогою їм траплялися автобуси з пасажирами, вантажні машини, легкові автомобілі, прудкі мотоцикли.

У лісі Іванко з татком пограли в м'яча, назбирали букет золотих листочків і, задоволені, повернулися додому. Там на них чекав обід і солодкий пиріг з яблуками.

Мама була стомлена. Іванкові й таткові стало соромно, що вони відпочили, а мама — ні.

Тож вони вирішили навчити маму їздити на велосипеді, щоб відпочивати разом. (Оксана Моргул)

- *Практичні поради, або Алгоритм виховання справжнього помічника.*

- Починаємо привчати раніше, щойно маля почне ходити й із захопленням вхопиться за мамин віник. Нехай поки складає свої іграшки або одяг, допомагає мамі «донести» сумку з магазину або розкласти продукти, разом із татом «заміняє» колесо автомобіля або мие залізного коня

- Не забувайте оцінити працю дитини й нагородити за «особливі заслуги» перед родиною. Адже кожному з нас приємно, коли його працю помічають і цінують.

- І ще кілька відповідей на запитання, що часто виникають у батьків.

- Як не виховати хлопчика занадто жіночним і не зробити з дівчинки одвічну «Попелюшку»?

- Деякі батьки переживають, що хлопчики, які з раннього дитинства багато допомагають удома, виростуть занадто жіночними, «хатніми господинами» і «підкаблучниками». Але цього навряд чи слід боятися... **Ураховуйте інтереси дитини і не намагайтеся змусити її виконувати те, що їй не подобається.**

- Батьків дівчаток турбує інше. А якщо їх донька, активно допомагаючи вдома сьогодні, звикне до «чорної» хатньої роботи й так на все життя й залишиться «Попелюшкою»? Але ж так може відбутися лише в тому випадку, якщо ви самі не працюєте, навантажуючи тільки дитину.

- **Слід дотримувати взаємозамінність сімейних обов'язків: спільно прибирати, чесно ділити між собою домашні обов'язки та виконувати посылні доручення дорослих.**

- **«Вправні ручки» вдома чи в ремонтній майстерні можуть належати обом статям: і хлопчику, і дівчинці.**

- **Не варто потрапляти в капкан стереотипу. Якщо хтось хоче чогось навчитися, то його(її) статі не може цьому завадити.** (Зростаємо разом №3, 2010. — С. 3–4, №6, 2011. — С. 6–7.)

Абетка гендерних знань вихователів

• *Не протиставляти дітей за статтю — інтересами, здібностями, уміннями, бо тоді у них закріплюється установка — ми — і вони. Це можна робити тільки для заохочення дітей оволодівати тими навичками, якими добре володіє інша стаття, наприклад, хлопчики досить швидко збирають конструктор, а дівчатка гарно оформлюють меблями кімнату іграшкового будиночку.*

• *Змінійте позиції статей в ролях «керівника» і «підлеглих». Нехай одного разу грою чи груповою діяльністю керує він, а наступного вона. У такий спосіб ви позбавите молоде покоління від заскорузлого стереотипу, що, саме чоловіча стаття покликана керувати країною, партією, урядом, підприємством і т.д.*

— *рухливі динамічні ігри (лови, хованки), змагання подобаються як хлопчикам, так і дівчаткам, тому дітей обох статей потрібно навчити потрапляти в ціль м'ячем, грати в кеглі, накидати кільця на стрижень, лазити, стрибати, плавати та їздити на велосипеді тощо.*

— *Організаційно-педагогічні умови гендерного виховання включають: спрямований на розвиток андрогінних якостей набір завдань та вправ; виконання дітьми різної статі однакових ролей в сюжетно-рольових іграх сімейно-побутової тематики; однакова участь дітей різної статі до виконання функцій лідерів, капітанів, спрямовуючих тощо; використання різного інвентаря у виконанні вправ та спільна участь дітей різної статі у прибиранні фізичного інвентаря; формування ігрових команд, різнорідних за статевою належністю; використання спільного ігрового простору для дітей різної статі.*

ПАМ'ЯТКА БАТЬКАМ І ВИХОВАТЕЛЯМ

«Як не потрібно виховувати хлопчиків та дівчаток» (із книги І.С. Кона «Мальчик — отец мужчины» // Психология на каждый день, лютий, 2009. — С. 86–88).

Формула «Хлопчик — батько чоловіка» означає, що риси дорослого чоловіка є похідними від хлопчачих. В основі процесу соціалізації лежить влада, якої у хлопчика немає. Він вибудовує свою маскуліність за заданими йому, часто дуже жорсткими, зразками...

Я осмілюсь запропонувати батькам декілька шкідливих порад. Як не потрібно виховувати хлопчиків?

1. Не робіть з хлопчика «справжнього чоловіка». Всі справжні чоловіки різні. Допоможіть хлопчику вибрати той варіант маскуліності, який йому ближчий і в якому він буде успішнішим, щоб він міг прийняти себе та не жалкувати про упущені, скоріш за все уявні, можливості.

2. Не виховуйте з нього воїна і захисника Вітчизни. Історичні долі сучасного світу вирішуються не на полях битви, а у сфері науково-технічних і культурних досягнень. Якщо ваш хлопчик виросте гідною людиною і та громадянином, який вміє відстоювати свої права і виконувати пов'язані з ними обов'язки, то він справиться і з захистом Вітчизни. Якщо ж він звикне бачити кризь ворогів та вирішуватиме всі суперечки з позиції сили, то, крім неприємностей, йому в житті нічого не світить.

3. Не виховуйте його мисливцем, ця професія вже давно вийшла з моди. Майже половина тварин занесена в Червону книгу, а мисливці на людей рано чи пізно опиняються на лаві підсудних Гаагського трибуналу. Нехай він краще буде екологом, захисником природи й усіх тих, хто потребує його допомоги.

4. Не вчіть його відрізнятися від жінок. По-перше, він від них і так відрізняється. По-друге, не «бути дівчинкою» його обов'язково і жорстко, усупереч вашій волі, навчать однолітки. Навіщо Вам співати у цьому голосному, але безголосому хорі? Батьки ж унікальні й повинні бути солістами.

5. Не вчіть хлопчика, за прикладом благородних рицарів і насильників, ставитися до жінки з позиції сили. Бути рицарем гарно, але якщо ваш хлопчик буде в стосунках з жінкою не ведучим, а підлеглим, зіштовхнеться з недобросовісною конкуренцією з її боку, це стане для нього травмою. Розумніше взагалі бачити у жінці рівноправного партнера і потенційного друга, а стосунки з конкретними дівчатками та жінками вибудовувати індивідуально, залежно від своїх ролей та особливостей.

6. Не пробуйте формувати сина за власним взірцем та подібністю. Це не вдалось навіть Господу Богу... Для батька, який не страждає на манію величчя, більш важливим завданням є допомога хлопчику стати самим собою.

7. Не заставляйте хлопчика реалізувати ваші нездійсненні мрії та ілюзії. Єдине, що у вашій владі, — допомогти хлопчику обрати оптимальний для нього варіант розвитку, але право вибору належить йому.

8. Не пробуйте робити з себе доброго тата чи ласкаву матір, якщо ці риси вам не властиві. По-перше, обманути дитину неможливо. По-друге, на неї впливає не абстрактна «статеворольова модель», а індивідуальні властивості батька, його моральний приклад і те, як він ставиться до сина.

9. Не вірте психологам, які стверджують, що у неповних сім'ях виростають неповноцінні хлопчики. Це твердження є фактично помилковим, але діє як самоздійснений прогноз. «Неповні сім'ї» — не ті, в яких немає батька чи матері, а ті, де немає батьківської любові. Материнська сім'я має свої додаткові проблеми і труднощі, але вона краще, ніж сім'я з татом-алкоголіком чи де батьки живуть як кішка з собакою.

10. Не пробуйте замінити сину товариство однолітків, уникайте конфронтації з хлопчачим середовищем, навіть якщо воно вам не подобається. Єдине, що ви можете і повинні зробити, — це пом'якшити пов'язані з ним неминучі травми і труднощі. Проти «поганих товаришів» краще за все допомагає довірлива атмосфера в сім'ї, бо стовідсоткову гарантію від усіх неприємностей, якщо вірити старій рекламі, дає лише страховий поліс.
11. Не зловживайте заборонами і, по можливості, уникайте протидіяння з хлопчиком. Якщо на вашій стороні сила, то на його — час. Короткий виграш може легко обернутися тривалою поразкою. А якщо ви зламаєте його волю, у програші будуть обидві сторони.
12. Ніколи не застосовуйте тілесних покарань. Той, хто б'є дитину, демонструє не силу, а слабкість. Явний педагогічний ефект повністю перекривається довготривалим відчуженням.
13. Не старайтеся нав'язати сину певний вид занять і професію. До того часу, коли він буде робити свій відповідальний вибір, ваші переваги можуть морально й соціально застаріти. Єдиний шлях — з раннього дитинства збагачувати інтереси дитини, щоб у неї був якомога ширший вибір варіантів та можливостей.
14. Не дуже покладайтеся на досвід прашурів. Ми погано знаємо реальну історію їх повсякденності, нормативні приписи та педагогічні практики одне з одним ніколи не збігалися. Крім того, дуже змінились умови життя, а деякі методи виховання, які вважалися корисними раніше (те саме биття), сьогодні є неприйнятним та неефективним.
15. Якщо у вас не хлопчик, а дівчинка, ви без особливих труднощів можете перефразувати ці прості правила стосовно неї.

Література:

1. Абетка рівності // підготовлено до Дня гендерної грамотності/Павло Полянський. — К. ПРООН, 2007. — 30 с.
2. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» М-во освіти і науки України, Акад. пед. наук України; наук. ред. та упоряд. О.Л. Кононко. — К.: Світич, 2008. — 430 с.
3. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні (державний освітній стандарт) // Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: наук.-метод. посіб./ Наук. ред. О.Л. Кононко. — К.: Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2003. — С. 203-244.
4. Бем С. Линзы гендера: Трансформация взглядов на проблему неравенства полов / Пер. с англ. — М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004. — 336 с.
5. Берн Ш. Гендерная психология. — С.-Петербург, 2001. — 456с.
6. Бех І.Д. Виховання особистості: у 2 кн. — К.:Либідь, 2003. — 344 с.
7. Біла книга національної освіти України /Т.Ф. Алексеєнко, В.М. Аніщенко, Г.О. Балл [та ін]; за заг. ред. акад. В.Г. Кременя; НАПН України. — К.: Інформ. системи, 2010. — 342 с.
8. Богуш А. Дошкільня в сучасному педагогічному просторі // Вісник Інституту розвитку дитини. Вип. 11. Серія: Філософія, педагогіка, психологія: Збірник наук. праць. — Київ.: Видавництво Київського національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова, 2010. — С. 48-59.
9. Боришевський М. Дорога до себе: від основ суб'єктності до вершин духовності: монографія/ Мирослав Боришевський. — К.: Академвидав, 2010. — 416 с.
10. Васютинський, В. О. Про деякі закономірності формування статево-рольових особливостей хлопчиків і дівчаток у сім'ї [Текст] / В. О. Васютинський // Психологія: респ. наук.-метод. зб./ Ред. кол.: Л. М. Проколієнко (відп. ред.) та ін. — К.: Рад. шк., 1990. — Вип. 34. — с. 73-80.
11. Вихователю про психологію та педагогіку сексуального розвитку дітей та юнацтва / За ред. Т.В. Говорун. — К.: ІЗМН, 1996. — 168 с.
12. Виховуємо та навчаємо. Комплексні заняття й ігри для дітей 4-7 років. — Х.: Веста: ТОВ«Ранок», 2008. — 208 с.
13. Виховання гуманних почуттів у дітей / за наук. ред. Т. Піроженко, С. Ладивір. — Т.: Мандрівець, 2010. — 164 с.
14. Вікова та педагогічна психологія: Навч. пос./О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. 2-ге вид. — К.:Каравела,2007. — 400 с.
15. Відкритий лист учителів трудового навчання // Трудове навчання в школі. — №12(12) 2009 р. — Х.: Вид. група «Основа», 2009. — С. 5-8.
16. Выготский Л.С. Педагогическая психология. — М.: Педагогика, 1991. — 480 с.
17. Говорун Т.В., Кікінежді О.М. Гендерна психологія: Навч. посібник. — К.:Вид.центр «Академія»,2004. — 308 с.
18. Гендерна освіта — ресурс розвитку паритетної демократії. Збірник матеріалів науково-практичної конференції 27-29 квітня 2011 р. — Тернопіль-Київ, 2011. — 796 с.
19. Гендерна педагогіка: хрестоматія / Переклад з англ. В. Гайдено, І. Предборської; За ред. Вікторії Гайдено. — Суми : ВТД «Університетська книга», 2006.
20. Гендерні стандарти сучасної освіти: збірка рекомендацій//Рекомендації щодо впровадження гендерних підходів у систему дошкільної та початкової освіти України (О. Кікінежді, Н. Будій, Г. Жирська, І. Гречин та ін.). — Частина І. — 2010. — Програма розвитку ПРООН в Україні. — С. 5-75.

21. Гендерні стандарти сучасної освіти: збірка рекомендацій. Частина 2. — 2011. Програма розвитку ПРООН в Україні. — 260 с.
22. Гендерні ресурси українських мас-медіа: ціна і якість. — К.: К.І.С., 2004. — 76 с.
23. Дерман-Спарк Л. Антисексизм: методи виховання дітей дошкільного віку. — К.: Веселка, 2002. — 262 с.
24. Дуткевич Т.В. Дошкільна психологія: Навч. пос. — К.: Центр учбової літератури, 2007. — 392 с.
25. Єремеева В., Хрїзман Т. Хлопчики та дівчатка: два різних світи. — К.: Редакція загальнопедагогічних газет, 2003. (Бібліотека «Шкільного світу»). — 112 с.
26. Иванова О.И., Шетинина А.М. Формирование позитивной половой идентичности у детей старшего дошкольного возраста: Учебно-методическое пособие. — Великий Новгород: НовГУ имени Ярослава Мудрого, 2006. — 124 с.
27. Каган В.Е. Когнитивные и эмоциональные аспекты гендерных установок у детей 3-7 лет // Вопросы психологии. № 3. — 2000.—С.66-69
28. Каменская Е.Н. Гендерный подход в педагогике. — Ростов на Дону: Изд-во Ростовского ун-та, 2006. — 176с.
29. Кікінежді О. Гендерний аналіз Базового компонента дошкільної освіти // Вісник Інституту розвитку дитини. — Вип.14. Серія:Філософія. Педагогіка. Психологія: Збірник наук. праць. — К.: Вид-цтво НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2011. — С. 136-143.
30. Кікінежді О.М. Гендерне виховання змалку // Дошкільне виховання. — 2006. — № 2-3. — С. 3-6; 10-13.
31. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: Науково-метод. пос./ Наук. ред. О.Л.Кононко. — К.:Редакція ж-лу “Дошкільне виховання”. — 2003. — 243 с.
32. Коменський Я.А. Вибрані педагогічні твори. — К.: Рад. школа, 1940. — Т. 1. — С. 86–87.
33. Кон И.С. Меняющийся мужчина в меняющемся мире / И. С. Кон // Гендерный подход в дошкольной педагогике: теория и практика: монография в 2-х частях Ч. I. под ред. к. пед. н. Л. В. Штылевой. — Мурманск : ОУ КРЦДОИРЖ, 2001. — С. 73-89.
34. Кононко О.Л. Виховуємо соціально компетентного дошкільника: навч.-метод. посіб. до Базової прогр. розв. дитини дошк. віку «Я у Світі» / О. Л. Кононко. — К.: Світич, 2009. — 208 с.
35. Корчак Я. Избранное. — К.: Рад.школа, 1983. — 528 с.
36. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. — К.: Рад. шк., 1989. — 608 с.
37. Кравець В.П. Гендерна педагогіка. Навч. пос. — Тернопіль.: Джура, 2003. — 416 с.
38. Кравець В.П. Історія гендерної педагогіки:Навч. пос. — Тернопіль:Джура, 2005. — 440 с.
39. Кремень В.Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору / В.Г. Кремень. — К.: Пед. думка, 2009. — 520 с.
40. Кузьменко В. У. Розвиток індивідуальності дитини 3-7 років: Монографія. — К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005. — 354 с.
41. Макаренко А.С. Педагогічні твори у 8 т. — Т.5. — М.: Педагогіка, 1983.
42. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості. — К.: Вид-цтво ТОВ “КММ”, 2006. — 240 с.
43. Мельник Т., Кобелянська Л. 50/50: Сучасне гендерне мислення: Словник. — К.:К.І.С., 2005. — 280 с.

44. Методичні аспекти реалізації Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / О. Л. Кононко, З.П. Плохій, А. М. Гончаренко [та ін.]. — К.: Світич, 2009. — 208 с.
45. Ми різні — ми рівні. Основи культури гендерної рівності: Навчальний посібник для учнів 9–12 класів загальноосвітніх навчальних закладів / За ред. О.Семиколенової. — К.: «К.І.С.», 2007. — 176 с.
46. Москаленко В.В. Соціальна психологія. Підручник. — Київ.: Центр навчальної літератури, 2005. — 624 с.
47. Мухина В.С. Детская психология. — М , 1990.
48. Обшарська Р. В. Сфера життєдіяльності «Культура»: для всіх вікових груп ДНЗ / Обшарська Р. В., Різник О. В. — Тернопіль-Харків: Ранок, 2011. — 160с. — (Серія «Хрестоматія вихователя ДНЗ»).
49. Павелків Р.В., Цигипало О.П. Дитяча психологія: Навч. пос. — К.: Академ-видав, 2010. — 432 с.
50. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка:навч. пос. — К.: Академвидав, 2008. — 456 с.
51. Піроженко Т. Особистість дошкільника: перспективи розвитку. — Т.: Мандрівець, 2010. — 136 с.
52. Проблема гендерної нерівності в педагогічній освіті. — К.: ПЦ “Фоліант”, 2003. — 59 с.
53. Промінець. Читанка для малят-дошкільнят. Від 5 до 6 років. Укладач Паронова В.І. — Тернопіль.:Навчальна книга-Богдан, 2008. — 344с.
54. Приходько Ю.О. Формування позитивних взаємин у дитячому колективі. — К.: Рад.школа, 1987. — 126 с.
55. Репина Т.А. Проблема полоролевой социализации детей. — М-Воронеж, 2004. — НПО “МОДЕК”, 2004. — 288 с.
56. Русова С. Вибрані педагогічні твори. У 2 кн. — Кн.2. — К.: Либідь, 1997. — 318 с. — С. 287-289.
57. Савченко О.Я. Виховний потенціал початкової освіти: пос. для вчителів і методистів початкового навчання /О.Я.Савченко.-2-ге вид., до., переробл. — К.: Богданова А.М., 2009. — 226 с.
58. Савчин М.В. Вікова психологія. — К.: Академвидав, 2011. — 368 с.
59. Сухомлинська О.В. Духовно-моральне виховання дітей та молоді: загальні тенденції й індивідуальний пошук. — К.: Добро, 2006. — 43 с.
60. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5 томах. — К.:Радянська школа, 1976. — 654 с.
61. Титаренко Т.М. Життєвий світ особистості:у межах і за межами буденності. — К.: Либідь, 2003. — 376 с.
62. Україна-Євросоюз у деталях. Гендерна рівність і права дітей/Бюлетень. — № 2(5), червень, 2010 р.
63. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори у 2-х томах. — К. Радянська школа. — 1983 р.
64. Формирование взаимоотношений дошкольников в детском саду и семье / Под ред. В.К. Котырло. — М.:Педагогика, 1987. — 144 с.
65. Як навчати школярів долати гендерні стереотипи: конспекти занять (навчально-методичний посібник для загальноосвітніх навчальних закладів). // Колектив авторів Говорун Т., Кікінежді О. та ін. за заг. ред. проф. Говорун Т. — К.:ТОВ «Дорадо-Друк», 2011. — 804 с.

Додаток 1

Експертний аналіз і оцінка тематичного змісту Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я і світі»

Наявність доцільних гендерних компонентів у змісті програми	Гендерно некоректні згадування	Пропозиції експерта щодо гендерного наповнення програми
Сфера «Освітні завдання. Розвивальні»	с. 23 Забезпечувати можливості постійного візуального контакту з <u>матір'ю</u> та відчуття безпеки під час неспання. Дорослий набуває статусу партнера.	з матір'ю і батьком.
	с. 25 <u>Малюк</u> уже може виконувати рухові дії за словесною вказівкою дорослого: «Знайди м'ячик», «Дай руку», «Візьми ляльку», «Підними ніжки», «Поклади кубик у кошик», певні рухові дії, наслідуючи дорослих: «Ладусі», «До побачення», «Ось який великий»	Вказівка тільки на чоловічу стать; маля або немовля; великий/велика.
«Предметно-практична діяльність». Завдання розвитку	с. 25 Підтримувати прагнення <u>малюка</u> дістатися до предмета, схопити та утримати його, маніпулювати з ним (розмахувати, кидати, постукувати, штовхати, стискати, вкладати, нанизувати, відкривати).	Дитина або маля.
«Соціально-моральний розвиток». Вікові можливості.	с. 29 <u>Малюк</u> упізнає матір, диференціює своїх і чужих, усміхається; криком, голосовими реакціями, мімікою намагається привернути увагу дорослих; в <u>нього</u> з'являються перші прихильності.	Маркування чоловічої статі; Дитина або маля; в нього/в неї.
Базові якості особистості	с. 53 Справедливість: усвідомленням <u>немовлям</u> необхідності поводитися відповідно до правил, уміння виявляти елементарні форми правилодоцільної поведінки, позитивний емоційний відгук на схвалення батьків та негативний - на несхвалення чи заборону, диференціація понять «правильно-неправильно».	немовлятами.

Характеристика психологічного віку	с. 59 Наприкінці раннього дитинства дії стають цілеспрямованішими, формується їхня свідомість, задум оформлюється у слова, виникає особиста дія, що ґрунтується на зрслії самостійності та об'єктивується вимогою «Я Сам».	Я Сам/ Я Сама.
Базові якості особистості Спостережливості	с. 101 Спостерігаючи за людьми, <u>малюк починає</u> впізнавати знайомих та відкривати для себе нове, насолоджуватися спокійною зосередженістю на об'єктах і предметах.	малята або діти; починають.
Зміст та умови оптимізації педагогічної діяльності	с. 103 Уміння <u>малюка</u> короткий проміжок часу проводити на самоті, елементарно розпоряджатися собою, на власний розсуд обирати собі заняття, зосереджуватися на обраній справі, мати від цього задоволення засвідчує нормальний хід <u>його</u> особистісного розвитку, здатність бути <u>самим собою</u> .	дитину; його/її; самим собою/самою собою.
Дошкільне дитинство	с. 105 Водночас у цей віковий період виникає багато відмінних від попереднього специфічних особливостей, що засвідчують процеси фізичного, психічного та соціального зростання <u>дошкільника</u> . Розширюється коло <u>його</u> спілкування, розвивається сюжетно-рольова гра, урізноманітнюються та ускладнюються за змістом і формою види діяльності.	Маркування чоловічої статі; дошкільнят, їхнього.
Сфера «Основні лінії розвитку. Фізичний розвиток. Вікові можливості»	с.197 У виборі рухів: хлопчики віддають перевагу швидкісно-силовим вправам (стрибкам, метанню, бігу), дівчатка - вправам, що потребують координації рухів, чіткості виконання (на рівновагу, різним видам стрибання (скакалка, «класики» тощо).	

Сфера «Статева ідентифікація та диференціація»	с. 200 Дорослий підтримує позитивне ставлення дітей до власної статі, сприяє розумінню нею своєї природи та відмінностей, норм стосунків між хлопчиками та дівчатками.	Маркування чоловічої статі; Дорослі.
Сфера «Статева ідентифікація та диференціація»	с. 201 <u>Дорослі привертають увагу дитини до того, що жінка створює затишок у родині, а чоловік забезпечує матеріальний добробут і є захисником сім'ї, роду, Батьківщини.</u>	Традиційний, статево-диференційований підхід; Дорослі привертають увагу дитини до того, що жінка і чоловік будують стосунки на взаємозамінності, рівноправ'ї, що і жінка, і чоловік можуть створювати затишок в домі, забезпечувати матеріальний добробут, бути захисниками сім'ї, роду, Батьківщини
Сфера життєдіяльності «Люди»	с. 220 Називає традиційні або ті, що склалися у родині, обов'язки її членів (<u>мама доглядає за братиком, тато заробляє гроші, бабуся готує їжу, дідусь хазяйнує на дачі</u> тощо); може означити риси характеру та спосіб життя своїх близьких (<u>тато займається спортом, дивиться по телевізору футбол; мама турбується про всіх, багато працює; бабуся весела, пече смачні пиріжки; дідусь любить читати і майструвати, розповідає багато цікавого...</u>).	дорослі. Обов'язки членів родини подані як традиційні, статево-стереотипізовані; Називає ті що склалися у родині, обов'язки її членів (тато доглядає за сестричкою, мама заробляє гроші, дідусь готує їжу, бабуся хазяйнує на дачі тощо); може означити риси характеру та спосіб життя своїх близьких (мама займається спортом, мама дивиться по телевізору фільм; тато турбується про всіх, багато працює; дідусь пече смачні пиріжки і любить майструвати, бабуся весела, любить читати розповідає багато цікавого...)

Сфера життєдіяльності «Я Сам/ Я Сама»	с. 222 Активно використовує слова на позначення: - свого зовнішнього вигляду (<u>приємний, охайний, ошатний, чепурний...</u>), будови свого тіла (голова, волосся, обличчя, очі, ніс, губи, зуби, брови, тулуб, кінцівки, шкіра...) та організму (серце, судини, дихальна, кровеносна та видільна системи, постава...); статевої особливостей.	Маркування чоловічої статі; приємний/приємна, охайний/охайна, ошатний/ошатна, чепурний/чепурна
Сфера життєдіяльності «Я Сам/ Я Сама»	с. 222 Різноманітних предметно-практичних дій (догляд за одягом буденним і святковим; літнім, осіннім, зимовим; для хлопчиків і дівчаток; за приміщенням, рослинами, тваринами; майстрування, конструювання, вишивання...).	Взаємодоповнення сфер; зони однакові, спільні для хлопчиків і дівчаток.
Сфера життєдіяльності «Я Сам/ Я Сама»	с. 223 Формулює запитальні речення, що стосуються власного внутрішнього життя (Чому я сумний? Звідки беруться розумні думки? Що станеться, якщо я зроблю інакше?...); може схарактеризувати словами основні риси свого характеру (<u>добрий, лагідний, веселий, злий, непривітний, сварливий, хитрий</u>), поведінки (<u>ввічливий, слухняний, вередливий, самостійний, умілий, сміливий, плаксивий, грубий</u> , забіяка тощо);	сумний/сумна, добрий/добра, лагідний/лагідна, веселий/весела; злий/зла, непривітний/непривітна, сварливий/сварлива, хитрий/хитра, ввічливий/ввічлива, слухняний/слухняна, вередливий/вередлива, самостійний/самостійна, умілий/уміла, сміливий/смілива, плаксивий/плаксива, грубий/груба.
Сфера життєдіяльності «Я Сам/ Я Сама»	с. 224 Знає слова, які можуть допомогти відстояти свою гідність	старалася/старався; зробила охайно/зробив охайно.
Сфера життєдіяльності «Я Сам/ Я Сама»	с. 224 Ти мені подобаєшся; ти такий розумний! Ти це вмієш краще за мене...).	такий/така, розумний/розумна.
Сфера життєдіяльності «Я Сам/ Я Сама»	с. 224 Вживає слова на позначення свого прагнення посісти серед них певне місце, виглядати авторитетним	авторитетним/авторитетною; впорався/впоралася.

Додаток 2

АНКЕТА ДЛЯ ВИХОВАТЕЛІВ ДНЗ

Шановний Вихователю!

Запрошуємо Вас взяти участь у дослідженні з питань виховання дітей дошкільного віку. Просимо висловити свою точку зору на судження, з якими можна погоджуватися чи ні. Оцініть за 5-бальною системою, якою мірою Ваша професійна позиція відповідає таким судженням(обведіть цифру кружечком):

1. Хлопчики і дівчатка в житті мають виконувати різні ролі, тому їх виховання має скеровуватись в різні напрямки: 1 2 3 4 5
2. Варто заохочувати дівчаток гратися в «хлопчачі» ігри та забавки: 1 2 3 4 5
3. Варто заохочувати хлопчиків гратися у «дівчачі» ігри та забавки: 1 2 3 4 5
4. Іграшки в дитсадках мають складатись з куточків «для дівчаток» і «для хлопчиків»: 1 2 3 4 5
5. Обираючи серед дітей лідерів(тих, які мають вести за собою) варто заохочувати до таких ролей в першу чергу хлопчиків: 1 2 3 4 5
6. Те, що хлопчики мало граються у ляльки, є причиною того, що з них виростають в дорослому віці «нечуйні» тата: 1 2 3 4 5
7. Те, що дівчатка мало цікавляться технікою, призводить у дорослому житті до їх безпомічності з різними приладами та побутовою технікою: 1 2 3 4 5
8. Варто хвалити дівчаток і ставити їх у приклад за їхню слухняність: 1 2 3 4 5
9. Варто хвалити хлопчиків за їх вміння відстоювати свою позицію: 1 2 3 4 5
10. Щоб діти виростили чемними, варто якомога частіше нагадувати їм про їхню статево належність, зокрема: «дівчаткам не личить...» і «ви ж, хлопчики, маєте бути...»: 1 2 3 4 5
11. Як часто Ви підкреслюєте «дівчатка, як майбутні господині, мають бути акуратними»: 1 2 3 4 5
12. Як часто Ви підкреслюєте «хлопчики мають бути мужніми, бо чоловіки не плачуть»: 1 2 3 4 5
13. Як часто Ви критикуєте якісь неправильні погляди на чоловіків та жінок, що рекламує телебачення? 1 2 3 4 5
14. Чи згодні Ви з думкою, що для досягнення справжнього рівноправ'я у вихованні обох статей, потрібно більше уваги приділяти гендерній освіті педагогів? 1 2 3 4 5
15. Мої знання з гендерного виховання дітей можна оцінити як... 1 2 3 4 5
16. Чи вважаєте Ви потрібним заохочувати до нетипових для статей дітей ігор, іграшок, забав та забавок: 1 2 3 4 5

АНКЕТА ДЛЯ БАТЬКІВ ДОШКІЛЬНЯТ

Шановні батьки!

Запрошуємо Вас взяти участь в дослідженні з питань виховання дітей дошкільного віку. Просимо висловити свою точку зору на судження, з якими можна погоджуватись, чи ні. Просимо дати відповіді на питання за мірою оцінок від 1-го до 5-ти, де Ваш вибір означає:

- 1 означає – жодною мірою;
- 2 – незначною;
- 3 – повною;
- 4 – значною;
- 5 – максимальною.

1. Якою мірою Ви поділяєте точку зору, що у дітей слід розвивати ті властивості, знання і вміння, які відповідають їх статевої належності, тобто «хлопчачим» і «дівчачим»? 1 2 3 4 5

2. Як часто Ви нагадуєте дитині, що для того, щоб вона виростила «справжнім чоловіком» чи «справжньою жінкою», їй слід дотримуватись відповідним до її статі приписам поведінки? 1 2 3 4 5

3. Якою мірою Ви розвиваєте у дитини відповідні до її статі «чоловічі» чи «жіночі» риси характеру? 1 2 3 4 5

4. Якою мірою Ви привчаєте дитину до оволодіння нею «статевонетипових» занять, як, наприклад, доньку до складання конструктора чи технічних пристроїв, а сина до шитва чи куховаренного мистецтва? 1 2 3 4 5

5. Під час приготування подарунків для дитини (книжок, ігор, спортивного інвентаря), якою мірою Ви орієнтуєтесь на покупки «підходящі» до її статі? 1 2 3 4 5

6. Чи погоджуєтесь Ви з думкою про те, що хлопчиків і дівчаток краще виховувати і навчати в статево змішаних дошкільних і навчальних закладах, а не в окремих для кожної статі? 1 2 3 4 5

7. Як часто, напучуючи сина чи доньку, Ви протиставляєте їй одностатеві іншій статі, на зразок: «Ти ж не хлопчик, щоб...», «Ти ж не дівчинка, щоб...»? 1 2 3 4 5

8. Якою мірою Ваша дитина (син, донька) володіє уміннями побутової праці, яку традиційно вважають обов'язками протилежної статі? 1 2 3 4 5

9. Якою мірою Ви привчаєте дитину до побутової праці, яку вважають відповідною до її статі? 1 2 3 4 5

10. Якою мірою у Вашій сім'ї обов'язки розподілені на «чоловічі» і «жіночі», «маміні» та «татові»? 1 2 3 4 5

11. Якою мірою Ви заохочуєте дитину до виконання спільних занять з родичами чи близькими протилежної їй статі? 1 2 3 4 5

12. Якою мірою Ви поділяєте точку зору, що розвиток інтересів дитини до гуманітарних чи точних наук не мусить залежати від її статі 1 2 3 4 5

13. Якою часто Ви заохочуєте дитину до «статевоневідповідних» для неї занять? Наприклад, доньку до розуміння роботи технічних приладів, а сина – до оволодіння секретами приготування їжі або шитва? 1 2 3 4 5

14. Якою мірою Ви згодні з тим, що дітей слід заохочувати до професійної освіти і кар'єри, які відповідають їх інтересам, а не їхній статі? 1 2 3 4 5

15. Як часто Ви ставите у приклад дитині позитивні вчинки, риси героїв новин телерепортажів книг чи мультфільмів, які виявляють нетипову для їхньої статі поведінку – наприклад, милосердя, чуйність з боку чоловічої статі та безстрашність і силу волі – у жіночій? 1 2 3 4 5

16. Як часто допомагає Вам у вирішенні різних життєвих проблем вияв з Вашого боку позитивних якостей іншої статі? 1 2 3 4 5

17. Як часто з Ваших уст дитина чує анекдоти чи жартівливі прискіпливі коментарі на адресу іншої статі? 1 2 3 4 5

18. Якою мірою Ви намагаєтесь, щоб оцінка вчинку дитини (позитивного чи негативного) не співвідносилась з її статевою належністю, а тільки з її людськими властивостями? 1 2 3 4 5

19. Якою мірою Ви поділяєте точку зору пропаговану багатьма засобами масової інформації, що головне призначення чоловіка – заробляти гроші і матеріально забезпечувати сім'ю, а жінки – бути берегинею дому і дітей? 1 2 3 4 5

Відомості про себе: стать – жіноча/чоловіча;
стать та вік дитини _____

Дякуємо за співпрацю!

Кікінежді Оксана Михайлівна
Говорун Тамара Василівна
Міщенко Олена Олександрівна

Гендерне виховання дошкільнят

Навчально-методичний посібник

Головний редактор *Богдан Будний*
Редактори *Донара Пендзей, Надія Бульчак*
Обкладинка *Володимира Басалиги*
Комп'ютерна верстка *Нелі Домарецької*

Підписано до друку 01.12.2011. Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Гарнітура Bookman. Умовн. друк. арк. 11,16. Умовн. фарбо-відб. 11,16.

Видавництво «Навчальна книга — Богдан»
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців
ДК №370 від 21.03.2001 р.

Навчальна книга — Богдан, а/с 529, м.Тернопіль, 46008
тел./факс (0352) 43-00-46; 25-18-09
publishing@budny.te.ua
www.bohdan-books.com